

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

1

1.1

SOCIAAL-CULTURELE CONTEXT

Toekomstverwachting

 73% verwacht grotere inkomensverschillen
11 ppt meer in 2016 dan in 2000

Sociale contacten

21% oppervlakkige contacten
Circa **1 op 3** bij lager geschoolden

Stemplicht

55% voor behoud
68% hooggeschoolden

Politieke discussie

14% discussieert over nationale politiek
EU-gemiddelde: **23%**

1.2

MACRO-ECONOMISCHE CONTEXT

Arbeidsproductiviteit

+0,8% gemiddeld tussen 2011-2015
+0,6% geraamd voor 2016-2020

Aandeel industrie

12,9% van de werkgelegenheid in 2016
-3,1 ppt ten opzichte van 2008

1.3

DEMOGRAFISCHE CONTEXT

Vruchtbaarheid

1,67 kinderen per vrouw in 2016
1,82 kinderen in 2010

Levensverwachting op 65 jaar

Mannen

19,3 jaar

in 2016

Mannen

16,3 jaar

in 2000

Vrouwen

22,5 jaar

in 2016

Vrouwen

20,4 jaar

in 2000

1.4

BESTUURLIJKE CONTEXT

E-gov overheid

56%

van de bevolking in 2016
+20 ppt ten opzichte van 2008

Vertrouwen in instellingen

Vlaamse Regering **26%**

in 2016

Vlaamse Regering **29%** in 2008

federale regering **23%**

in 2016

Federale regering **16%** in 2008

FIGUREN

Sociaal-culturele context

1.1	Algemene tevredenheid	24
1.2	Tevredenheid	24
1.3	Tevredenheidsindex	24
1.4	Zorgen	25
1.5	Vrees werk	25
1.6	Toekomstverwachting lange termijn	26
1.7	Toekomstverwachting korte termijn	26
1.8	Maatschappelijke problemen	26
1.9	Terrorisme	27
1.10	Bestrijden radicalisering	27
1.11	Vertrouwen in medemens	28
1.12	Sociale contacten	28
1.13	Kwaliteit sociale contacten	28
1.14	Buurtintegratie	29
1.15	Buurtintegratie type buurt	29
1.16	Vrijwilliger	30
1.17	Informeel zorg	30
1.18	Sociale samenhang: Europese vergelijking	30
1.19	Politieke onmacht	31
1.20	Index politieke onmacht	31
1.21	Politieke interesse	32
1.22	Politieke discussie	32
1.23	Politiek actief	32
1.24	Deliberatieve democratie	33
1.25	Afschaffing opkomstplicht	33
1.26	Toch stemmen	33
1.27	Politieke waarden	34
1.28	Politieke waarden naar opleiding	34
1.29	Steun EU-lidmaatschap	35
1.30	Opinie EU-lidmaatschap	35
1.31	Evolutie imago EU	36
1.32	Imago EU	36
1.33	Evolutie richting EU	37
1.34	Richting EU	37
1.35	Evolutie toekomst EU	37
1.36	Toekomst EU	38
1.37	Toekomst buiten EU	38

Macro-economische context

1.38	Economische groei	40
1.39	Schuld bedrijven	40
1.40	Lange termijn groei	41
1.41	Vlaamse conjunctuur producenten	41
1.42	Vlaamse conjunctuur consumenten	41
1.43	Reële groei	42
1.44	Bruto binnenlands product	42
1.45	Bbp benchmarkregio's	42
1.46	Arbeidsproductiviteit	43
1.47	Arbeidsproductiviteit benchmarkregio's	43
1.48	Determinanten welvaart	43
1.49	Beschikbaar inkomen	44
1.50	Loonkost per eenheid product	44
1.51	Belang industrie	44
1.52	Evolutie industrie	45
1.53	Werkgelegenheid industrietak	45
1.54	Situering provincies	45
1.55	Componenten welvaart provincies	46
1.56	Europese vergelijking provincies	46
1.57	Beschikbaar inkomen provincies	46
1.58	Specialisatie provincies bruto toegevoegde waarde	47
1.59	Specialisatie provincies werkgelegenheid	47
1.60	Loop bedrijven provincies	47
1.61	Buitenlandse handel provincies	48
1.62	Werkloosheid provincies	48

Demografische context

1.63	Bevolkingsgroei	50
1.64	Bevolkingsgroei per gewest en in grote Vlaamse centrumsteden	51
1.65	Ingeschreven asielzoekers	51
1.66	Bevolkingsdichtheid	51
1.67	Buitenlandse bevolking	52
1.68	Leeftijdspiramide	52
1.69	Doorstromingsratio bevolking op arbeidsleeftijd	53
1.70	Geboorten en overlijdens	53
1.71	Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers	54
1.72	Levensverwachting	54
1.73	Internationale migratie	54
1.74	Internationaal en binnenlandse migratiesaldo	55
1.75	Componenten bevolkingsgroei	55
1.76	Gemiddelde huishoudgrootte	55
1.77	Huishoudenstype	56

Bestuurlijke context

1.78	Totale ontvangsten Vlaamse overheid	61
1.79	Ontvangsten gemeenten en provincies	61
1.80	Fiscale autonomie	62
1.81	Schuld deelstaten	62
1.82	Autofinancieringsmarge	63
1.83	Financiële schuld	63
1.84	Personeel Vlaamse overheid	64
1.85	Personeel lokale besturen	64
1.86	Werknemers naar sector	65
1.87	Personeelsuitgaven Vlaamse overheid	65
1.88	Loonkost per gewerkt uur	65
1.89	Personeelsuitgaven gemeenten en provincies	66
1.90	Investeringen Vlaamse overheid	66
1.91	Investeringen gemeenten en provincies	66
1.92	Investeringen privé-publiek	67
1.93	Investeringen per beleidsdomein	67
1.94	Uitgaven Vlaamse overheid	68
1.95	Uitgaven gemeenten en provincies	68
1.96	Uitgaven naar type	68
1.97	Uitgaven per beleidsdomein	69
1.98	Prestatiegericht begroten: evolutie	69
1.99	Prestatiegericht begroten: benchmark	70
1.100	Uitgaven per inwoner en in % bbp	70
1.101	Uitgaven deelstaten	70
1.102	Tevredenheid beleid	71
1.103	Werkings democratie	72
1.104	Tevredenheid Vlaamse administratie	72
1.105	Tevredenheid met openbare voorzieningen	73
1.106	Tevredenheid Vlaamse overheidsdiensten	73
1.107	Lokale besturen en Vlaamse dienstverlening	73
1.108	Relatie Vlaamse administratie en lokaal bestuur	74
1.109	Klantvriendelijkheid	74
1.110	Informatieverstrekking burgers	75
1.111	Informatieverstrekking Vlaamse administratie	75
1.112	Imago Vlaamse administratie	75
1.113	Vlaamse Infolijn	76
1.114	Ontvankelijke eerstelijnsklachten	76
1.115	Behandelde verzoeken	77
1.116	E-gov burgers	77
1.117	Transacties vanuit lokale besturen	78
1.118	Digitale maturiteit – Vlaamse overheid	78
1.119	IT en stedelijkheid	78
1.120	Digitale maturiteit lokale besturen	79
1.121	Vertrouwen in instellingen	80
1.122	Evolutie van het vertrouwen in instellingen	80
1.123	Vertrouwen: Europees vergeleken	81
1.124	Vertrouwen Europese instellingen	81
1.125	Vertrouwen in administraties	81

SOCIAAL-CULTURELE CONTEXT

1.1

BLIKVANGERS

- De algemene levenstevredenheid en de tevredenheid met de verschillende levensaspecten blijft zeer hoog (figuren 1.1 en 1.2). De scores liggen iets hoger dan de voorbije 2 jaar. Het minst tevreden is men over de beschikbare tijd. De tevredenheidsindex ligt het laagst bij alleenstaande ouders (figuur 1.3).
- In de lente 2016 schuiven de Vlamingen het terrorisme en de immigratie als belangrijkste maatschappelijke problemen naar voren (figuur 1.8). Vlamingen schatten de kans op een mogelijke terroristische aanslag hoger in dan in heel wat andere Europese landen (figuur 1.9).
- Van de laaggeschoolden, alleenwonenden en stedelingen geeft 10% en meer aan zich van anderen geïsoleerd te voelen en zegt 30% dat hun sociale contacten eerder oppervlakkig zijn. Bij 75-plussers loopt dit op tot 40% (figuur 1.13).
- Een vijfde van de volwassen Vlamingen geeft aan vrijwilligerswerk te doen. Deze inzet schommelt de jongste jaren rond 5 uur per week (figuur 1.15). Laaggeschoolden scoren iets lager maar de laaggeschoolde vrijwilligers besteden wel meer tijd aan vrijwilligerswerk (figuur 1.16).
- Vormen van directe democratie spreken niet iedereen aan (figuur 1.24). De helft van de bevolking is er wel van overtuigd dat referenda nuttig kunnen zijn om over belangrijke politieke vraagstukken te beslissen. Een vijfde gelooft daar niet in. De meeste weerstand komt van de universitair geschoolden.
- Meer dan de helft van de bevolking is geen voorstander van de afschaffing van de opkomstplicht (figuur 1.25). Vooral jongeren en universitair geschoolden zouden deze behouden. Bij de afschaffing zouden de laaggeschoolden en ouderen in grotere mate afhaken dan de hooggeschoolden en jongeren (figuur 1.26).
- Pluralistische opvattingen hebben in Vlaanderen een groter draagvlak dan populistische opvattingen. Wel blijkt dat hoe lager de opleiding, hoe meer populistisch men is ingesteld. Wie minder vertrouwen stelt zowel in zijn medeburgers als in de overheid, scoort hoog op populisme. Doorgaans kijken deze mensen ook pessimistischer naar de toekomst en voelen ze zich politiek onmachtig (figuur 1.27).
- De Vlamingen zijn meer dan de gemiddelde Europeaan overtuigd dat het een goede zaak is dat hun land lid is van de Europese Unie (figuur 1.30).

In deze sociaal-culturele context ligt de focus op de ontwikkelingen in waarden, houdingen, gedragingen en opvattingen van de Vlamingen. Daarbij is er zowel aandacht voor het persoonlijk welbevinden van burgers, hun directe leefomgeving, het samenleven als hun maatschappelijke inzet.

Een eerste luik van deze context belicht de tevredenheid van de Vlamingen met een aantal levensaspecten, hun zorgen, de maatschappelijke problemen waar ze van wakker liggen en hoe ze tegen de toekomst aankijken.

In een tweede luik wordt ingegaan op diverse aspecten van sociale samenhang: het vertrouwen dat mensen in elkaar stellen, de intensiteit en de kwaliteit van de sociale contacten, de mate waarin men zich in de eigen buurt geïntegreerd voelt en zich als vrijwilliger inzet of onbaatzuchtig informele hulp verleent aan familie, burens of vrienden.

In een derde luik komen een aantal waarden en normen aan bod zoals individualisme, voorkeur maatschappelijke waarden en politieke onmacht.

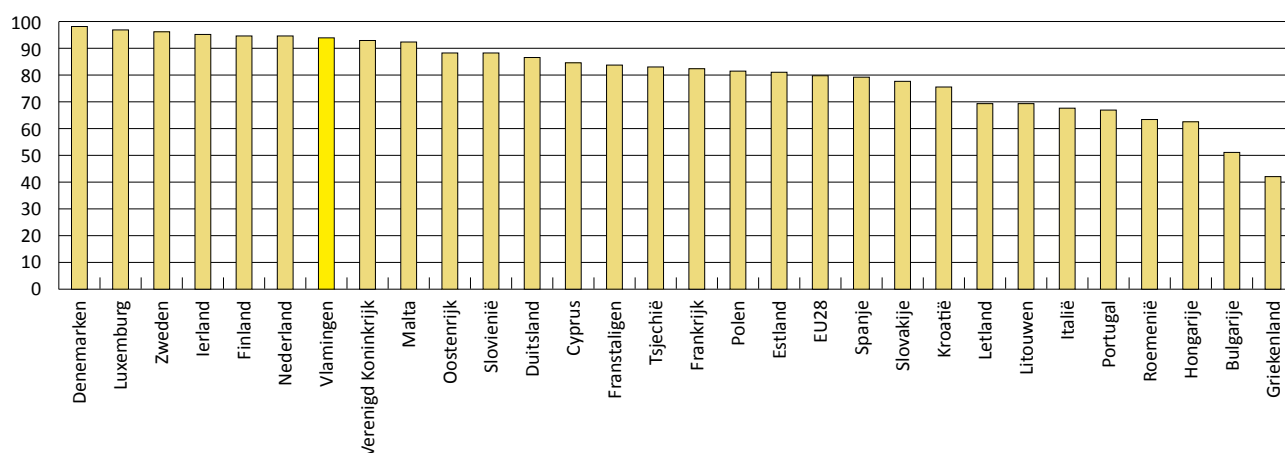
In een vierde luik wordt dieper ingegaan op een aantal houdingen en opvattingen over politiek zoals politieke interesse, politieke discussie en maatschappelijke inzet. De relatie tussen de burger en de overheid komt in de bestuurlijke context aan bod (hoofdstuk 3.3).

Het hoofdstuk wordt afgerond met het kijken naar de steun die de bevolking verleent aan de Europese Unie. Ook het imago, de richting en de toekomst waarin de EU evolueert wordt tegen het licht gehouden.

Voor deze context wordt overwegend gebruik gemaakt van de survey Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV-survey) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. Jaarlijks wordt deze survey afgenomen bij een representatief steekproef van de Nederlandstalige bevolking vanaf 18 jaar in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, telkens in de maanden maart tot en met juni. De survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen over hun eigen situatie en over een aantal maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Om de opvattingen van de Vlamingen Europees te vergelijken is geput uit de Eurobarometer (EB) en de European Social Survey (ESS). De Eurobarometer is een instrument van de Europese Commissie waarmee sinds 1973 tweemaal per jaar wordt gepeild naar de publieke opinie in de EU-lidstaten. Voor Vlaanderen worden circa 600 Nederlandstalige inwoners bevestigd. De ESS is een academisch aangestuurde cross-nationale survey, gestart in 2001, die tweejaarlijks in ondertussen 34 Europese landen wordt gehouden, waaronder naast Europese lidstaten ook landen als Turkije, Rusland en Israël.

1.1 Algemene tevredenheid

Tevredenheid met het leven in het algemeen, Europese vergelijking, in 2016, in %.

Bron: Eurobarometer 86.1 (herfst 2016).

1.2 Tevredenheid

Evolutie van de tevredenheid met verschillende levensaspecten, van 2009 tot 2016, gemiddelde score van 1 tot 4.

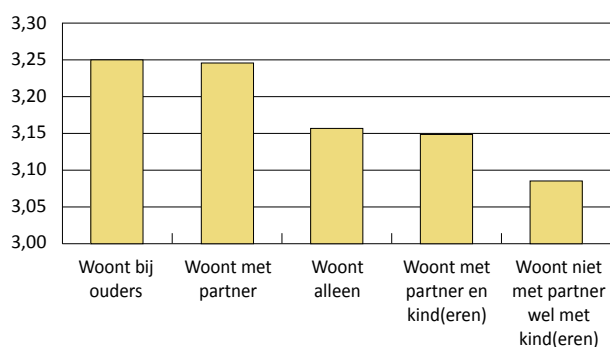
Levensaspect	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Woning	3,35	3,35	3,37	3,34	3,38	3,34	3,38	3,40
Sociale contacten huisgenoten	3,18	3,33	3,35	3,35	3,38	3,34	3,33	3,38
Buurt	3,32	3,31	3,29	3,30	3,32	3,26	3,34	3,36
Werk	3,20	3,19	3,18	3,23	3,23	3,20	3,21	3,26
Sociale contacten vrienden	3,32	3,21	3,24	3,20	3,29	3,23	3,23	3,24
Sociale contacten familie	3,18	3,16	3,22	3,19	3,25	3,20	3,21	3,22
Vrije tijd	3,07	3,09	3,08	3,10	3,14	3,10	3,09	3,18
Levensstandaard	3,09	3,11	3,12	3,14	3,14	3,11	3,14	3,17
Gezondheidstoestand	3,02	3,00	3,04	3,02	3,04	3,03	3,00	3,04
Inkomen	2,87	2,86	2,86	2,91	2,94	2,91	2,90	2,95
Beschikbare tijd	2,92	2,95	2,96	2,96	3,01	2,94	2,93	2,92
Tevredenheidsindex*	3,15	3,14	3,15	3,15	3,19	3,15	3,16	3,19

* Tevredenheidsindex: gemiddelde score (op een schaal van 1 tot 4) op de verschillende levensaspecten (hoe hoger, hoe meer tevreden).

Bron: SCV-survey.

1.3 Tevredenheidsindex

Tevredenheidsindex, naar gezinstype, in 2016, op een schaal van 1 tot 4 (hoe hoger, hoe meer tevreden).

Bron: SCV-survey 2016.

Algemene leefsituatie en zorgen

Naast de globale tevredenheid met het leven in het algemeen komen de tevredenheid met verschillende levensaspecten, de zorgen van de Vlamingen, hun toekomstverwachtingen en de problemen waarvan ze wakker liggen aan bod en dit in Europees vergelijkend perspectief.

Tevredenheid

In de lente van 2016 geeft de Vlaming zichzelf een tevredenheidsscore met het leven in het algemeen van 7,8 op 10. De oudste leeftijdsgroep (75+) scoort met 8,3 het hoogst, alleenstaanden met kinderen met een score van 7,1 het laagst. De tevredenheid ligt iets hoger dan in 2015 en dit vooral door een iets hogere tevredenheid bij de vrouwen, en de ouderen (vanaf 55 jaar). Bij de jongste leeftijdsgroep valt de voorbije jaren een lichte daling op en ook de tevredenheid bij alleenstaanden met kinderen blijft afnemen. Europees vergeleken blijven Vlamingen hoog scoren. Enkel de Scandinaviërs, de Luxemburgers, de Ieren en de Nederlanders geven aan nog iets meer tevreden te zijn. In de meeste Oost- en Zuid-Europese landen ligt de tevredenheid merkbaar lager dan in West- en Noord-Europa.

Naast een Europese vergelijking van de algemene tevredenheid met het leven, worden de tevredenheidsscores van de Vlamingen met verschillende levensaspecten bekeken. Deze liggen over het algemeen iets hoger dan de voorbije jaren. De **tevredenheid** met de woning waarin men woont en de sociale contacten met huisgenoten scoren het hoogst, gevolgd door de buurt, de werksituatie en de sociale contacten met vrienden en familie. Het minst tevreden is de bevolking met de beschikbare tijd of de tijd 'om te doen wat gedaan moet worden' en met het inkomen. Vrouwen zijn iets minder tevreden over hun inkomen en hun gezondheidstoestand dan mannen. De tevredenheid over de tijdsbesteding ligt lager bij 25-45-jarigen en bij hoger geschoolden, die voor alle andere aspecten meer tevreden zijn dan de laag- en midden geschoolden.

1.4 Zorgen

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat zich zorgen maakt, van 2009 tot 2016, naar geslacht, in %.

Veel of enige zorgen over	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016			Evolutie 2016-2015
								Man	Vrouw	Totaal	
Eigen gezondheid	68	68	70	68	59	69	68	55	62	58	-10
De politiek	45	49	46	50	44	47	51	63	52	57	6
Uw toekomst	59	63	59	64	54	64	62	51	61	56	-6
Uw veiligheid	55	59	52	55	44	52	52	48	59	53	1
Geldzaken	57	58	57	57	51	57	56	49	55	52	-4
Uw gezin	61	64	62	61	47	62	58	43	53	48	-10
Mogelijke werkloosheid van uzelf of partner	43	42	39	42	41	34	32	26	27	27	-5

Bron: SCV-survey.

Alleenstaande ouders zijn doorgaans minder tevreden over hun inkomen, levensstandaard en de beschikbare tijd.

Op basis van de tevredenheid met de verschillende levensaspecten kan een globale **tevredenheidsindex** worden berekend. Deze geeft geen verschil naar geslacht. Tussen 35 en 45 jaar ligt de index iets lager, terwijl hij bij de jongste leeftijdsgroep en de ouderen tussen 65 en 75 jaar juist hoger ligt. Alleenstaande ouders hebben de laagste tevredenheidsscore. Hoge scores zijn er voor jongeren die thuis wonen en partners zonder kinderen.

Zorgen

Mensen maken zich in de lente van 2016 duidelijk minder zorgen dan de voorgaande jaren. Het vaakst maakt men zich **zorgen** over de eigen gezondheid, de politiek en de eigen toekomst. Opvallend hierbij is dat vooral de bezorgdheid over de politiek fors is toegenomen. Nooit eerder hebben Vlamingen zich daarover zoveel zorgen gemaakt. Het minst zorgen maakt men zich over de kans op werkloosheid voor zichzelf

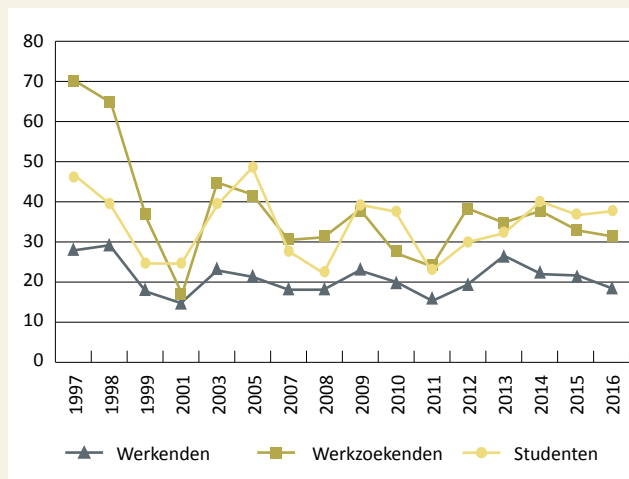
of zijn/haar partner. Op de zorgen over de politiek na, maken mannen zich doorgaans minder zorgen dan vrouwen. Tussen 25 en 45 jaar maakt men zich vooral zorgen over geldzaken en het gezin. De jongeren maken zich het minst zorgen tenzij over hun toekomst: 7 op de 10 zegt zich daar wel eens zorgen over te maken. Ouderen maken zich – op hun gezondheid na – het minst zorgen. Hoe hoger geschoold, hoe meer men wakker ligt van de politiek. Alleenstaande ouders maken zich – op de politiek na – iets meer zorgen, zeker als het over geld, hun gezondheid, hun gezin en de eigen toekomst gaat.

Minder dan een vijfde van de bevolking geeft aan zich in de eigen buurt al eens onveilig te voelen en bepaalde plekken in zijn gemeente of stad te mijden. Het onveiligheidsgevoelen en het mijddgedrag ligt merkbaar hoger bij vrouwen dan bij mannen. In de grootsteden loopt het onveiligheidsgevoelen in de buurt op tot een kwart van de bevolking, meer dan een derde zegt bepaalde plekken in de stad te mijden.

De vrees om zijn job te verliezen of niet aan werk te geraken, schommelt de jongste jaren en is in 2016 verder afgenomen in vergelijking met de voorgaande jaren, behalve bij de studenten waarvan 37% vreest op het einde van hun studies moeilijk een job zullen vinden.

1.5 Vrees werk

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat vreest zijn werk te verliezen of niet aan werk te geraken, van 1997 tot 2016, in %.

* Niet bevraagd in 2000, 2002, 2004 en 2006.

Bron: SCV-survey.

Toekomstverwachtingen

De pessimistische toekomstverwachtingen blijven aanhouden al valt hier en daar een lichte kentering te noteren. Dit neemt niet weg dat 3 op de 4 Vlamingen er van uitgaat dat de inkomensverschillen de komende 10 jaar nog zullen toenemen. 70% vreest dat de volgende generatie er op het vlak van inkomen op achteruit zal gaan. Iets meer dan 15% gaat er wel van uit dat meer mensen een hoger beschikbaar inkomen zullen hebben. 2 op de 3 van de Vlamingen verwacht dat het aantal uitgesloten de komende 10 jaar zal toenemen en bijna evenveel geeft aan dat Vlamingen over 10 jaar voor hun eigen pensioen zullen moeten zorgen. Het aantal personen dat verwacht dat de werkloosheid nog zal toenemen is wel gedaald in vergelijking met de voorbije jaren. Diegenen die geloven in een betere kwaliteit van het leefmilieu en gezondere voeding blijven een minderheid vormen. Circa een kwart verwacht dat de kwaliteit van het leefmilieu er op vooruit zal gaan en dat de voeding gezonder zal zijn dan vandaag.

1.6 Toekomstverwachting lange termijn

Evolutie van het aandeel respondenten dat het met de stellingen eens of volledig eens is, van 2000 tot 2016, in %.

Over 10 jaar in Vlaanderen	2000	2002	2006	2008	2009	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Groter verschil inkomens	62	56	72	75	68	73	72	70	72	73	73
Volgende generatie inkomen stap terug	50	56	68	68	69	67	74	77	73	75	70
Meer sociaal uitgeslotenen	51	50	61	59	61	62	64	65	66	67	66
Voor eigen pensioen zorgen	48	53	67	60	59	63	69	69	66	65	63
Meer werklozen	26	48	59	44	53	52	57	63	60	60	54
Betere kwaliteit van het leefmilieu	31	24	20	24	29	20	21	24	22	25	26
Voeding gezonder dan nu	25	19	18	18	23	22	19	22	20	24	26
Meer mensen hoger beschikbaar inkomen	23	22	16	18	18	12	11	22	11	12	15

Bron: SCV-survey.

1.7 Toekomstverwachting korte termijn

Toekomstverwachting op korte termijn, vergelijking houding van de Vlamingen met het gemiddelde in de EU28, voorjaar 2016, in %.

Evolutie komende jaar		Beter	Slechter	Hetzelfde
Leven in het algemeen	Vlamingen	24	9	65
	EU28	28	11	58
Economische situatie in het land	Vlamingen	19	31	45
	EU28	22	13	62
Financiële toestand van uw gezin	Vlamingen	15	10	72
	EU28	22	13	62
Werkgelegenheid in het land	Vlamingen	20	27	47
	EU28	22	27	45
Uw professionele situatie	Vlamingen	18	7	69
	EU28	20	8	61
De economische situatie in Europa	Vlamingen	12	37	44
	EU28	18	26	43

Bron: Eurobarometer 85.2 (lente 2016).

Vrouwen en laaggeschoolden zijn in 2016 pessimistischer ingesteld. Dit in tegenstelling tot mannen en hooggeschoolden. Jongeren liggen meer wakker van hun persoonlijke toekomst. Ook wat globale maatschappelijke evoluties betreft zien ze de toekomst iets zwarter in dan andere leeftijdsgroepen. Het aandeel pessimisten ligt tussen 35 en 45 jaar het hoogst.

Het pessimisme leeft minder sterk als gepeild wordt naar de verwachtingen op korte termijn. Hier verwacht een meerderheid van de Vlamingen dat het allemaal niet zo'n vaart zal lopen en verwacht men niet direct grote veranderingen, zeker wat het leven in het algemeen en de eigen persoonlijke en gezinssituatie betreft. Minder gerust is men in de economische situatie van het land en van Europa. Meer dan 30% verwacht dat het daarmee het komende jaar eerder de slechte kant opgaat. Vlamingen zijn hier pessimistischer ingesteld dan de doorsnee Europeaan.

Maatschappelijke problemen

Vlamingen blijken in het voorjaar 2016 vooral het terrorisme en de immigratie als belangrijkste maatschappelijke problemen

1.8 Maatschappelijke problemen

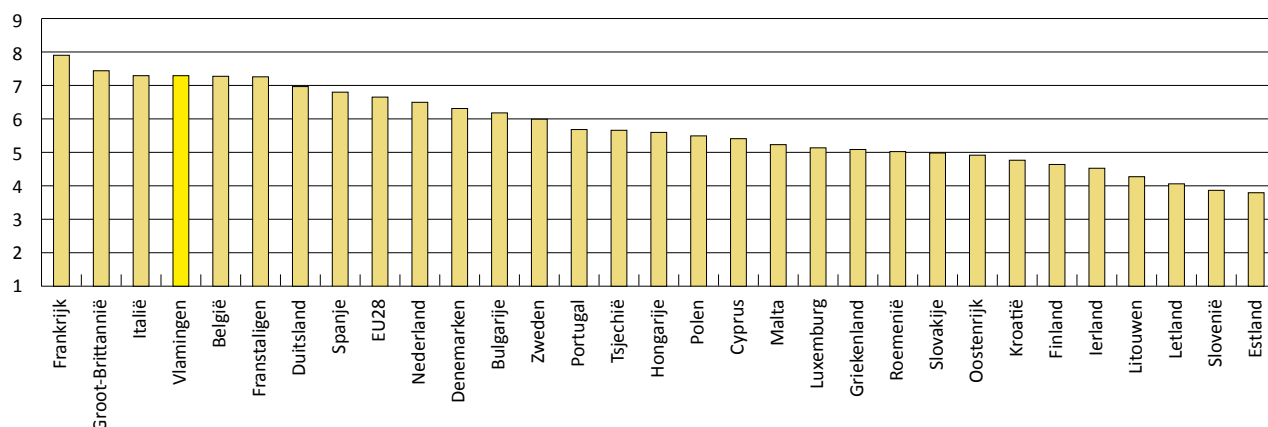
Rangorde van belang dat gehecht wordt aan maatschappelijke problemen, vergelijking tussen Vlamingen, Franstaligen en het gemiddelde van EU28, in 2015 en 2016.

	2015			2016		
	Vlamingen	Franstaligen	EU28	Vlamingen	Franstaligen	EU28
Terrorisme	11	6	6	1	1	4
Immigratie	1	2	1	2	3	2
Staatsschuld	5	7	8	3	9	9
Pensioenen	2	4	7	4	7	6
Prijsverhogingen, kosten levensonderhoud	3	3	5	5	4	7
Economische situatie	7	5	3	6	4	3
Werkloosheid	4	1	2	7	2	1
Milieu, klimaat en energie	10	12	13	8	12	13
Criminaliteit	9	9	9	9	6	8
Belastingen	6	11	11	10	10	12
Gezondheid en sociale zekerheid	7	13	4	11	13	5
Onderwijs	13	10	12	12	8	10
Huisvesting	12	7	10	13	10	11

Bron: Eurobarometer 83.4 (herfst 2015) en 85.2 (lente 2016).

1.9 Terrorisme

Inschatting van het risico op een terroristische aanslag, schaal 1 tot 10, in 2016.

Bron: Eurobarometer 85.1 (lente 2016).

voor het land naar voor te schuiven. De terreuraanslagen onder andere in Brussel van maart 2016, lijken er voor gezorgd te hebben dat de gevoeligheid hiervoor fors is toegenomen. Dit geldt ook voor de Franstalige landgenoten. In Europa blijft samen met de immigratie, de werkloosheid de gemoederen het meest beroeren. Gezondheidszorg, sociale zekerheid, onderwijs en huisvesting worden in 2016 veel minder als een maatschappelijk probleem ervaren.

In de lente van 2016 schatten de Vlamingen na de Britten, de Fransen en de Italianen het risico op een terroristische aanslag het hoogst in. In de Baltische staten ligt de inschatting heel wat lager. In vergelijking met de andere Europese landen gaan de Vlamingen er van uit dat de aanpak van het terrorisme vooral een internationale aangelegenheid is. Lokale overheden kunnen hierbij amper een rol spelen, minder dan een vijfde rekt hiervoor uitsluitend op nationale maatregelen. Een kwart kijkt hiervoor in eerste instantie naar Europa, terwijl 40% eerder heil verwacht van een mondiale aanpak.

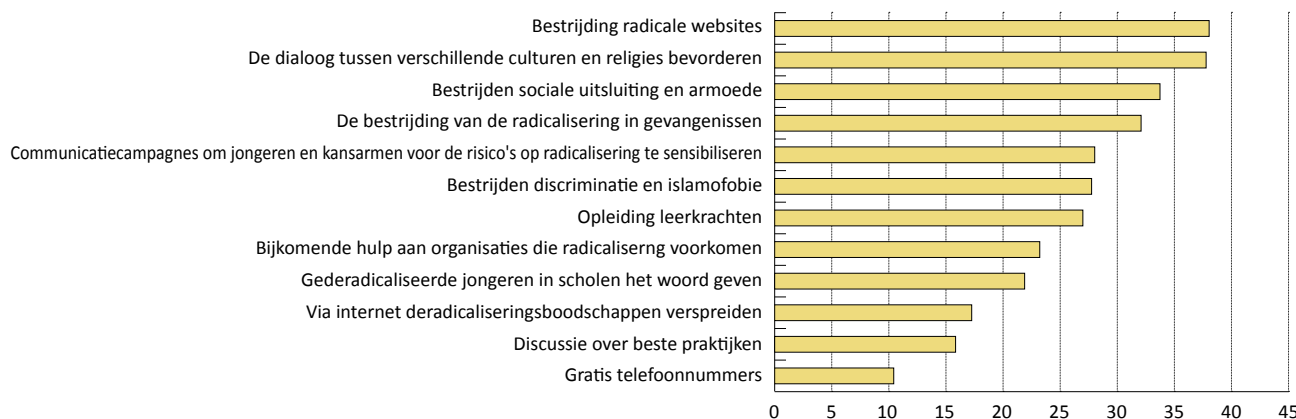
In de strijd tegen radicalisering denken de Vlamingen dat vooral het bestrijden van radicale websites, het bevorderen van de dialoog tussen verschillende culturen en religies en het bestrijden van sociale uitsluiting en armoede een effect kunnen hebben. De inschatting van het effect van de voorgelegde maatregelen loopt vrij parallel met de Europese gemiddelde scores. Wel verwacht men iets meer van de armoedebestrijding, terwijl het effect van de strijd tegen discriminatie en islamofobie iets minder hoog wordt ingeschat.

Sociale samenhang

Heel wat maatschappelijke problemen zoals agressie in het verkeer, buurtconflicten, gezinsdrama's, ... worden gekoppeld aan een tanende sociale samenhang en solidariteit in de samenleving. Voor het meten van de sociale samenhang wordt doorgaans teruggegrepen naar de mate waarin mensen onderling sociale contacten hebben, zich inzetten voor elkaar,

1.10 Bestrijden radicalisering

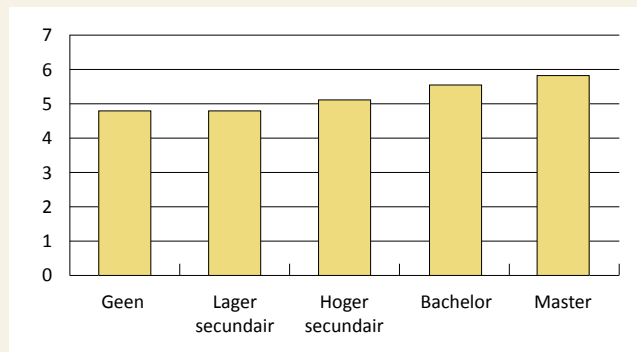
Instemming met maatregelen ter bestrijding van radicalisering, in %, in 2016.

Bron: Eurobarometer 85.1 (lente 2016).

1.11 Vertrouwen in medemens

Vertrouwen in medemens, naar opleiding, in 2016, index van 0 tot 10 (hoe hoger de score, hoe meer vertrouwen).

Bron: SCV-survey 2016.

vertrouwen stellen in hun medemens en betrokken zijn bij hun buurt. Dit wordt omgezet in een maat voor buurtintegratie. Daarnaast komt de maatschappelijke inzet via vrijwilligerswerk en informele zorg aan bod en wordt Vlaanderen vergeleken met Europese landen.

Vertrouwen medemens

Het vertrouwen in de medemens vertoont over de jaren lichte maar niet significante schommelingen. Het wordt gemeten aan de hand van 3 uitspraken waarbij de respondenten telkens

een score kunnen geven van 0 tot 10: men kan niet voorzichtig genoeg zijn in zijn omgang met mensen (0) tegenover de meeste mensen zijn te vertrouwen (10), de meeste mensen proberen misbruik van u te maken als ze daartoe de kans krijgen (0) tegenover mensen proberen eerlijk te zijn (10) en mensen denken meestal aan zichzelf (0) tegenover mensen proberen behulpzaam te zijn (10). De uitspraken hangen nauw samen zodat op basis daarvan een vertrouwensindex kan berekend worden. De gemiddelde score bedraagt 5,4 op 10 in 2016. Naar geslacht zijn er weinig of geen verschillen. Wel stijgt het vertrouwen met het opleidingsniveau en met de leeftijd. De lage vertrouwensscore bij jongeren valt op, zeker in vergelijking met de voorgaande jaren waar de jongste leeftijdsgroepen juist hoger scoorde.

Sociale contacten

Vlamingen hebben regelmatig contact met buren, familie of vrienden. Vooral de contacten met buren zijn vrij frequent, behalve voor jongeren. Zij compenseren dit door meer contacten met vrienden. Alleenstaande ouders hebben doorgaans minder **sociale contacten**. In de groot- en centrumsteden is er duidelijk minder contact met buren en familie dan in kleinere steden en gemeenten. Als personen die minder dan maandelijks noch met buren, vrienden of familie contact hebben, wijst op vereenzaming, dan gaat het om circa 10% van de bevolking. In de steden loopt dit op tot meer dan 15%.

Bijna alle jongeren hebben contact met personen van buitenlandse herkomst. Hoe hoger de opleiding en hoe stedelijker

1.12 Sociale contacten

Sociale contacten, naar leeftijd, in 2016, in %.

		18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75+	Totaal
Buren	minder dan maandelijks	32	14	9	15	10	13	11	14
	minstens wekelijks	47	66	69	63	70	75	68	66
Vrienden	minder dan maandelijks	8	14	9	17	19	23	25	17
	minstens wekelijks	70	57	56	47	45	52	44	52
Familie	minder dan maandelijks	18	11	17	18	16	16	12	16
	minstens wekelijks	50	63	57	55	57	61	67	59

Bron: SCV-survey 2016.

1.13 Kwaliteit sociale contacten

Kwaliteit van de sociale contacten, naar opleidingsniveau, in %, in 2016.

Eens en helemaal eens	Geen/lager onderwijs	Lager secundair	Hoger secundair	Hogeschool korte type/prof. bachelor	Hoger onderwijs universitair niveau	Totaal
Er zijn mensen met wie ik goed kan praten.	94	95	96	96	98	96
Ik voel me van andere mensen geïsoleerd.*	14	11	5	5	2	7
Er zijn mensen bij wie ik terecht kan.	92	93	95	96	96	94
Er zijn mensen die me echt begrijpen.	92	87	92	93	95	92
Ik maak deel uit van een groep vrienden.	58	67	80	83	81	75
Mijn sociale contacten zijn oppervlakkig.*	31	33	20	13	8	21
Kwaliteitsindex **	4,00	3,99	4,27	4,34	4,40	4,21

** Kwaliteitsindex: gemiddelde score (minimum 1, maximum 5) op de 6 uitspraken, inverse waarden voor uitspraken met *.

Bron: SCV-survey 2016.

1.14 Buurtintegratie

Aandeel van de bevolking dat het eens of helemaal eens is met de uitspraken over buurtintegratie, naar leeftijd, in 2016, in %.

Eens of helemaal eens	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75+	Totaal
Mensen in deze buurt zijn te vertrouwen.	69	77	79	78	80	88	87	80
Ik voel mij thuis bij de mensen die in deze buurt wonen.	68	72	83	78	87	90	88	81
Ik heb veel contact met mijn directe burenen.	48	56	58	60	62	64	55	58
Mensen in deze buurt zijn bereid hun burenen te helpen.	71	77	78	79	80	86	82	79
Ik heb veel contact met andere buurtbewoners.	34	38	47	41	47	43	38	42
Buurtintegratie-index*	3,49	3,61	3,76	3,74	3,84	3,92	3,81	3,75

* Buurtintegratie-index: gemiddelde score (op een schaal van 1 tot 5) op de verschillende uitspraken.
Bron: SCV-survey 2016.

men woont, hoe groter de kans op contact met personen van buitenlandse herkomst.

Over het algemeen zijn mensen zeer tevreden over de kwaliteit van hun sociale contacten. Bijna iedereen geeft aan mensen te kennen met wie ze goed kunnen praten, bij wie ze terecht kunnen en die hen begrijpen. Van de laaggeschoolden, alleenwonenden en stedelingen geeft 10% en meer aan zich van anderen geïsoleerd te voelen en zegt 30% dat hun sociale contacten eerder oppervlakkig zijn. Bij 75-plussers loopt dit op tot 40%.

De uitspraken over de kwaliteit van de relaties hangen sterk samen waardoor een index voor kwaliteit van de sociale contacten kan worden berekend. De index geeft aan dat jongeren en hooggeschoolden iets meer tevreden zijn over de kwaliteit van hun sociale contacten. Samen met de laaggeschoolden hebben alleenwonenden en inwoners van de centrumsteden de laagste tevredenheidsscores.

Buurtintegratie

Voor de sociale samenhang wordt zowel door onderzoekers als beleidsverantwoordelijken meer en meer belang gehecht aan de mate van buurtbetrokkenheid van bewoners. Om de **buurtintegratie** te meten wordt hier nagegaan of de mensen in de buurt elkaar vertrouwen, onderling contacten hebben en bereid zijn elkaar te helpen. De resultaten geven aan dat

een meerderheid van de bewoners stelt mensen in de buurt te vertrouwen, zich thuis voelt bij de mensen die in de buurt wonen en er van uitgaat dat burenen elkaar willen helpen. Bijna 60% heeft veel contact met de directe burenen, de contacten met andere buurtbewoners zijn iets minder intens. De verschillende facetten van buurtintegratie hangen zeer nauw samen, wat toelaat een buurtintegratie-index te berekenen.

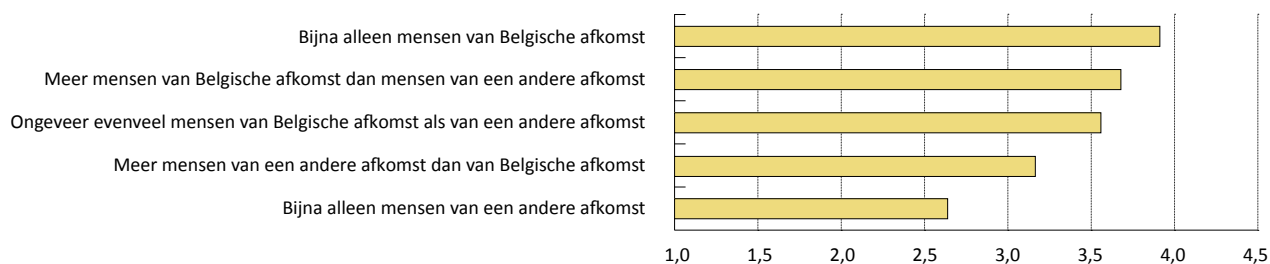
Er is geen significant verschil tussen mannen en vrouwen. Dat is er wel voor leeftijd: hoe ouder, hoe meer men instemt met de voorliggende stellingen en hoe hoger dus de buurtintegratie. Naast persoonskenmerken speelt ook verstedelijking een rol: hoe landelijker, hoe hoger de buurtintegratie, hoe stedelijker, hoe lager de integratie. Ook de bevolkingssamenstelling van de buurt zorgt voor verschillen. Buurten met bijna alleen personen van Belgische herkomst, scoren hoger qua buurtintegratie.

Vrijwilligerswerk en informele zorg

In 2016 zegt bijna 20% van de volwassen Vlamingen **onbetaald** vrijwilligerswerk te doen. Tussen 35 en 45 jaar en bij de 65-plussers ligt dit percentage hoger. Hoe hoger de opleiding, hoe hoger het aandeel vrijwilligers. Zo zeggen 30% van de universitair geschoolden vrijwilligerswerk te doen. De vrijwilligers besteden gemiddeld circa 5 uur per week aan vrijwilligerswerk. Bij de 65-plussers loopt dit op tot bijna 9 uur. Hoe lager het diploma, hoe meer uren per week men aan het vrijwilligers-

1.15 Buurtintegratie type buurt

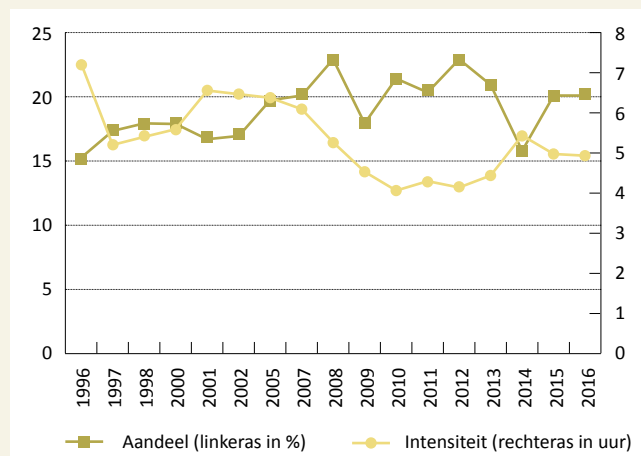
Buurtintegratie naar bevolkingssamenstelling van de buurt, in 2016, van 1 tot 5 (hoe hoger, hoe meer geïntegreerd).

Bron: SCV-survey 2016.

1.16 Vrijwilliger

Evolutie van het aandeel vrijwilligers in % van de bevolking en gemiddeld aantal uren vrijwilligerswerk per week, van 1996 tot 2016.

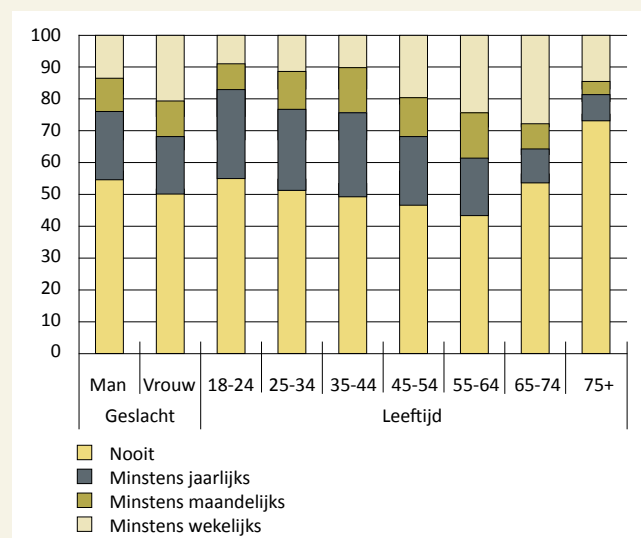
Bron: SCV-survey.

werk besteedt. Het aandeel vrijwilligers blijft vrijwel constant. Na een terugval heeft de inzet zich de jongste jaren gestabiliseerd. Europees vergeleken zitten Vlamingen duidelijk boven het Europese gemiddelde. De koplopers zijn de Nederlanders, de Duitsers en de Scandinaviërs.

De helft van de Vlamingen zegt het voorbije jaar informele zorg te hebben verleend door zieke, gehandicapte of bejaarde familieleden, kennissen of buren te helpen of te verzorgen. Bij de vrouwen en tussen de 55 en 75 jaar ligt de intensiteit (minstens wekelijks) fors hoger dan bij jongere leeftijdsgroepen.

1.17 Informele zorg

Mate waarin de afgelopen 12 maanden zieke, gehandicapte of bejaarde familieleden, kennissen of buren werden geholpen of verzorgd, naar geslacht en leeftijd, in %, in 2016.

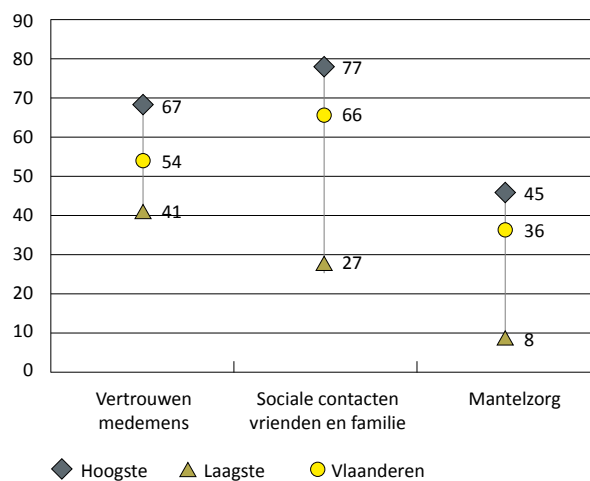

Bron: SCV-survey 2016.

1.18 Sociale samenhang: Europese vergelijking

Sociale samenhang in Europees perspectief, in 2014, in %.

Bron: ESS 2014. Voorlopige cijfers op basis van 21 Europese landen.

Sociale samenhang: internationaal vergeleken

Europees vergelijkend onderzoek laat toe cijfers voor Vlaanderen met andere Europese landen te vergelijken. In 2014 geeft meer dan een derde van de Vlamingen aan zich in te zetten voor familieleden, vrienden of buren die daar nood aan hebben. Gemiddeld besteden mantelzorgers vijf uur per week aan verzorging. Internationaal vergeleken nemen de Vlamingen een middenpositie in zowel voor het aandeel mantelzorgers als het aantal uren inzet per week. Van de Vlamingen heeft 65% wekelijks contact met familie en vrienden. Dit cijfer is vergelijkbaar met de bevraging in 2012.

Politieke houdingen en gedragingen

In een overheidscontext is het belangrijk na te gaan hoe politieke houdingen en gedragingen bij de bevolking evolueren. Daarbij wordt nagegaan in welke mate dat de Vlaming denkt zelf impact te hebben op het beleid. Daarnaast komt de politieke interesse aan bod en wordt nagegaan hoe maatschappelijk betrokken de bevolking zichzelf inschat en hoe belangrijk men verkiezingen vindt. De jongste decennia is er meer en meer sprake van populisme. Voor deze editie zijn we nagegaan in welke mate Vlamingen instemmen met populistische opvattingen. Deze worden vergeleken met opvattingen over pluralisme en elitisme.

Politieke onmacht

Zoals de voorbije jaren blijven de meeste Vlamingen heel sceptisch over de impact die ze hebben op politieke partijen en politici. Meer dan 2 op de 3 Vlamingen is er van overtuigd dat partijen bij verkiezingen van alles beloven maar dat daar

1.19 Politieke onmacht

Mate waarin de bevolking het eens is met stellingen over politieke onmacht, naar opleiding, in 2016, in %.

		Geen	Lager secundair	Hoger secundair	Bachelor	Master	Totaal
Gaan stemmen heeft geen zin, de partijen doen toch wat ze willen.	Oneens	25	30	40	53	70	42
	Eens	63	56	45	30	19	44
Bij verkiezingen belooft de ene partij al meer dan de andere, maar uiteindelijk komt daar weinig van terecht.	Oneens	3	6	10	11	23	10
	Eens	83	74	72	58	50	68
De politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in uw stem en niet in uw mening.	Oneens	7	9	14	19	30	15
	Eens	78	69	65	55	42	63
Als er mensen zoals u aan de politici hun opvattingen laten weten, dan zullen zij daar rekening mee houden.*	Oneens	55	59	53	43	41	51
	Eens	19	18	16	14	19	17
Er stemmen zoveel mensen bij de verkiezingen dat uw stem er niet toe doet.	Oneens	41	49	52	73	76	57
	Eens	38	35	28	15	13	26
Ik weet meer over politiek dan de meeste mensen rondom mij.*	Oneens	76	73	66	53	41	63
	Eens	13	14	12	18	30	16
Wanneer er over politieke thema's of gebeurtenissen gepraat wordt, heb ik daar gewoonlijk een mening over.*	Oneens	40	33	28	24	15	28
	Eens	43	52	56	60	70	56
De meeste politieke thema's begrijp ik nauwelijks.	Oneens	32	35	50	67	74	51
	Eens	49	37	23	12	11	26
Soms lijkt politiek zo ingewikkeld dat mensen zoals ik niet echt begrijpen wat er gaande is.	Oneens	17	21	38	54	63	38
	Eens	68	60	37	26	23	41
Index politieke onmacht**		3,67	3,46	3,24	2,93	2,69	3,21

* Inverse waarden voor index politieke machteloosheid.

** Index politieke onmacht: gemiddelde score op 9 uitspraken, hoe hoger, hoe meer onmacht.

Bron: SCV-survey 2016.

weinig van terecht komt en dat politici enkel geïnteresseerd zijn in de stem van de kiezer en niet in zijn mening. De helft onderschrijft de stellingen dat gaan stemmen geen zin heeft en dat politici geen rekening houden met de opvattingen van de kiezer. Dit wil niet zeggen dat men er van uitgaat dat een stem er niet toe doet. Daar is een meerderheid van de Vlamingen het niet mee eens. Meer dan 60% van de Vlamingen is er

niet van overtuigd meer van politiek af te weten dan anderen, wel geeft een meerderheid aan zelf een mening over politieke thema's te hebben. Voor 40% van de bevolking lijkt politiek soms te ingewikkeld voor gewone mensen.

De reacties op de stellingen hangen sterk samen, wat toelaat een samengestelde maat van politieke onmacht te berekenen. Het politieke onmachtsgevoelen is sterk leeftijds- en opleidingsgebonden: hoe ouder en hoe lager de opleiding, hoe hoger het gevoel van onmacht. Politieke onmacht hangt ook samen met verstedelijking: hoe stedelijker, hoe minder politieke onmacht mensen voelen. Wie actief lid is van een vereniging, zich als bestuurslid, vrijwilliger of op een andere manier maatschappelijk inzet, voelt zich minder politiek machteloos. Tijdens de economische crisisjaren was de politieke onmacht toegenomen. De jongste jaren is er een lichte kentering.

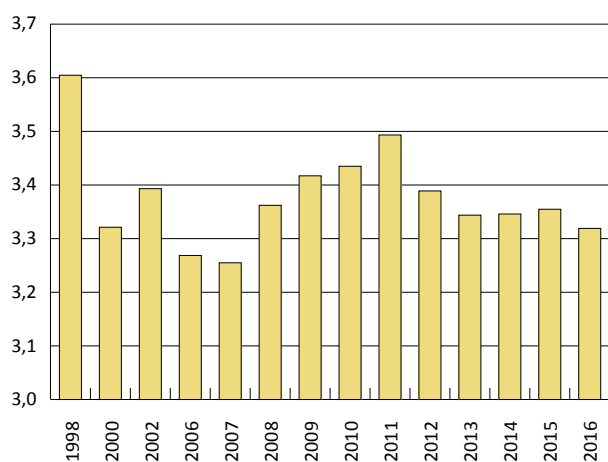
Europees vergeleken ligt het onmachtsgevoelen in Vlaanderen niet zo hoog. 55% van de Vlamingen gaat er van uit dat zijn of haar stem telt in eigen land. Enkel Zweden (69%), Denen (68%) en Nederlanders (58%) zijn ervan overtuigd dat hun stem nog meer telt.

Politieke interesse en maatschappelijke betrokkenheid

1 op de 4 volwassen Vlamingen zegt in politiek geïnteresseerd te zijn. Meer dan 40% van de bevolking zegt er helemaal niet in geïnteresseerd te zijn. De **politieke interesse** ligt merkelijk hoger bij mannen (34%), hooggeschoolden (46%) en boven de 45 jaar (30% en meer). Ze ligt lager bij vrouwen (20%), laaggeschoolden (17%) en de jongste leeftijdsgroep (20%). In verge-

1.20 Index politieke onmacht

Evolutie index politieke onmacht*, van 1998 tot 2016, van 1 tot 5.

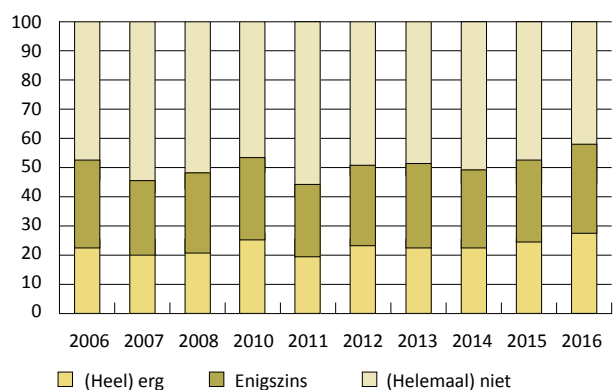

* Index politieke onmacht op basis van stellingen 1 tot 5 uit figuur politieke onmacht.

Bron: SCV-survey.

1.21 Politieke interesse

Evolutie van de mate van interesse in politiek, van 2006 tot 2016, in %.

Bron: SCV-survey.

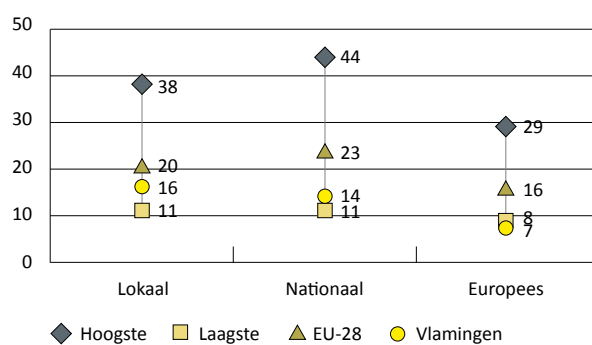
lijking met de voorbije jaren is de interesse iets toegenomen en de desinteresse wat gedaald. Europees vergeleken behoort de politieke interesse van de Vlamingen tot de middenmoot. In Scandinavische landen, Duitsland en Nederland zegt twee derde van de bevolking en meer geïnteresseerd te zijn.

Van regelmatige politieke discussie tussen vrienden en familieleden is er in Vlaanderen amper sprake. Vlamingen bengelen achteraan het lijstje als vergeleken wordt met de Europese lidstaten. Ze bevinden zich in het gezelschap van de Portugezen, Slovenen en Roemenen. In Zweden, Denemarken, Nederland, Duitsland en Oostenrijk gaan de gesprekken vaker de politieke toer op. Het zal niet verwonderen dat de Grieken zowel over de eigen nationale als de Europese politiek het hoogst scoren.

Het aantal Vlamingen dat zich politiek actief inzet is niet zo groot. Een meerderheid heeft ooit wel eens een petitie ondertekend en een kwart wel eens bepaalde producten geboycot, deelgenomen aan een demonstratie of geld ingezameld voor

1.22 Politieke discussie

Aandeel van de bevolking dat zegt vaak met vrienden en familie over politieke aangelegenheden te discussiëren, naar beleidsniveau, Europese vergelijking, in 2016, in %.

Bron: Eurobarometer 85.2 (lente 2016).

een sociale of politieke activiteit. Zich echt politiek engageren doet slechts een minderheid. Over de jaren zien we hier weinig of geen verschuivingen. Zelfs in verkiezingsjaren valt er geen opstoot van politiek engagement te noteren. Het verschil naar geslacht blijft overeind: mannen zijn actiever dan vrouwen. De jongste (<25 jaar) en oudste leeftijdsgroep (75-plussers) zijn minder actief en naarmate het opleidingsniveau stijgt, neemt de politieke activiteit toe. Vrijwilligers zijn uitgesproken actiever dan niet-vrijwilligers.

De jongste jaren gaat meer en meer aandacht naar vormen van **deliberatieve democratie** waarbij burgers meer rechtstreeks bij het beleid worden betrokken. Op de vraag of men zou deelnemen aan een bijeenkomst waarbij burgers belangrijke kwesties bespreken met betrekking tot de gemeenschap en de lokale politiek zegt de helft van de bevolking daar niet direct op in te gaan, een derde zou dit wel doen. De instemmingscores liggen hoger bij mannen (40%), tussen 55 en 65 jaar (40%) en bij universitair geschoolden (47%).

1.23 Politiek actief

Evolutie van het politiek en maatschappelijk actief zijn, van 2004 tot 2016, in %.

Ooit gedaan	2004	2006	2009	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Tekenen van petitie.	66	63	60	64	55	57	52	59	58
Boycotten of opzettelijk kopen bepaalde producten omwille politiek/ethiek/milieu.	20	19	18	20	18	20	19	24	18
Deelnemen aan een demonstratie.	27	29	24	25	22	20	20	24	21
Bijwonen van een politieke vergadering of bijeenkomst.	16	17	16	18	16	18	14	17	16
Contacteren politicus of ambtenaar om mening te uiten.	17	22	19	20	20	21	17	21	19
Schenken of verzamelen van geld voor een sociale of politieke activiteit.	28	23	14	23	20	22	18	24	21
Contacteren of verschijnen in media om mening te uiten.	9	8	8	10	11	10	8	8	9
Aansluiten bij een politiek forum of discussiegroep op internet.	5	2	4	5	6	4	4	6	4
Zich kandidaat stellen op een lijst voor verkiezingen.	nb	nb	3	3	4	5	4	5	4
Deel uitmaken van advies/overleg/inspraakorgaan gemeente/stad.	nb	nb	6	8	7	7	7	9	8
Actief informatie verzamelen over plannen of beslissingen van de overheid.	nb	nb	11	14	13	13	12	14	14
Lidmaatschap van een buurtcomité/bewonersgroep/actiecomité.	nb	nb	9	11	9	10	9	10	8

Nb: niet bevroegd.

Bron: SCV-survey.

1.24 Deliberatieve democratie

Aandeel van de bevolking dat zou deelnemen aan maatschappelijk debat en referenda een goede zaak vindt, in %, in 2016.

		Geen	Lager secundair	Hoger secundair	Bachelor	Master	Totaal
Deelname maatschappelijk debat	oneens	64	64	48	41	32	50
	noch eens/noch oneens	10	10	21	22	21	18
	eens	26	26	31	36	47	32
Referenda goede zaak	oneens	27	21	16	21	32	22
	noch eens/noch oneens	24	26	27	26	23	26
	eens	43	49	55	53	45	51

Bron: SCV-survey 2016.

Doorgaans worden **referenda** naar voor geschoven als een manier om de bevolking meer bij belangrijke politieke vraagstukken te betrekken. De helft van de bevolking is het daar mee eens, een vijfde gelooft er niet in. Meer dan een derde van de jongere leeftijdsgroepen (<35 jaar) spreekt zich niet duidelijk uit, in tegenstelling tot de 65-plussers waarvan een kwart stelt niet in referenda te geloven en 57% voorstander is. De meeste weerstand komt van de universitair geschoolden waarvan bijna een derde tegenstander is en 45% voorstander van referenda.

Zoals Vlamingen niet uitmunten in politieke interesse en in vergelijking met andere Europese landen minder geneigd zijn om een politieke discussie aan te gaan, zijn ze ook geen koplopers inzake politieke activiteit. Andermaal zijn het de Scandinaviërs die het hoogste scoren.

de politiek te maken willen hebben en voorstander zijn van de afschaffing van de **opkomstplicht**. Meer dan de helft is daar geen voorstander van. Het zijn vooral de ouderen en de laaggeschoolden die wel voorstander zijn. 70% van de jongeren en de universitair geschoolden zouden de opkomstplicht behouden. Bij afschaffing zouden de laaggeschoolden en ouderen ook in grotere mate afhaken dan de hogeschoolden. De jongeren zouden iets minder geneigd zijn om deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen. De provinciale en de Europese verkiezingen zouden over de ganse lijn minder kiezers aantrekken, terwijl de intenties om aan de Vlaamse of federale verkiezingen deel te nemen parallel lopen. In vergelijking met een eerdere meting in 2007 zou de opkomst bij afschaffing van de opkomstplicht voor de verschillende verkiezingen vandaag hoger liggen.

Opkomstplicht

De relatief hoge politieke onmacht en de beperkte politieke interesse en inzet, wil niet zeggen dat de Vlamingen niets met

Populisme, pluralisme en elitisme

Sinds de jaren 1990 hebben populistische strekkingen van extreem rechts tot extreem links, steeds meer de aandacht getrokken. De focus ligt daarbij op de aantrekkingskracht van

1.25 Afschaffing opkomstplicht

Houding tegenover afschaffing opkomstplicht, in 2016, in %.

	Geen/lager onderwijs	Lager secundair	Hoger secundair	Hogeschool korte type/prof. bachelor	Hoger onderwijs universitair niveau	Totaal
Ik zou de stemplicht afschaffen.	44	41	34	28	28	35
Ik zou de stemplicht behouden.	40	44	56	67	68	55
Ik heb hierover geen mening.	17	15	10	6	3	10

Bron: SCV-survey 2016.

1.26 Toch stemmen

Toch stemmen bij afschaffing opkomstplicht, in 2016, in %.

	2007	2016					
		Totaal	Geen/lager onderwijs	Lager secundair	Hoger secundair	Hogeschool korte type/prof. bachelor	Hoger onderwijs universitair niveau
Gemeenteraad	68	74	61	61	76	83	90
Provincieraad	57	60	46	50	61	68	73
Vlaams Parlement	60	65	43	52	66	77	85
Federaal parlement	59	64	43	48	65	77	85
Europees parlement	54	57	39	45	56	67	80

Bron: SCV-survey.

1.27 Politieke waarden

Instemming met stellingen over populisme, pluralisme en elitisme, in 2016, in %.

		(Helemaal) oneens	(Helemaal) eens
Populisme	Politici moeten zich uitsluitend laten leiden door de mening van het volk.	29	48
	De belangrijkste politieke beslissingen zouden gemaakt moeten worden door het volk en niet door de politici.	36	36
	De politieke tegenstellingen zijn groter tussen de elite en gewone burgers dan tussen gewone burgers onderling.	12	57
	Ik word liever vertegenwoordigd door een gewone burger dan door een beroeps politicus.	27	41
	Verkozen politici praten te veel en doen te weinig.	11	69
	In de politiek is het sluiten van compromissen vaak een ander woord voor verraden van principes.	23	41
	De gevestigde politici hebben de gewone mensen al vaak bedrogen.	12	60
Pluralisme	In een democratie is het belangrijk om compromissen te sluiten tussen verschillende standpunten.	2	87
	Het is belangrijk te luisteren naar groepen met een andere mening.	1	94
	Geen enkele mening is onbetwistbaar. Daarom is het goed verschillende meningen tegen elkaar afwegen.	1	93
	Vrijheid is afhankelijk van de mate waarin diversiteit wordt aanvaard.	4	74
Elitisme	Politici moeten het volk leiden, niet volgen.	21	50
	Ons land zou beter geregeerd worden als belangrijke beslissingen genomen door succesvolle mensen uit bedrijfsleven.	33	32
	Ons land zou beter geregeerd worden als belangrijke beslissingen genomen worden door onafhankelijke deskundigen.	18	47
	Men houdt vandaag te veel rekening met wat de gewone man of vrouw in de straat wil, ten koste van het algemeen belang op lange termijn.	37	32
	Het is goed dat gewone mensen het beleid niet bepalen, laat dat over aan mensen die er verstand van hebben.	16	58
	Onze samenleving is zo complex dat belangrijke maatschappelijke beslissingen best door professionals van buiten de politiek genomen worden	16	47

Bron: SCV-survey 2016.

populistische partijen. De jongste jaren gaat er meer aandacht naar populistische houdingen van de bevolking zelf. Het zijn deze houdingen die in de jongste SCV-survey werden gemeten. Daarbij werd op basis van onderzoek van Bram Spruyt en Mark Elchardus (2012) en Agnes Akkerman e.a. (2014) een minimale definitie van populisme waarbij ze 4 kenmerken onderscheiden: het volk wordt gezien als enige referentie voor de politiek, het volk wordt voorgesteld als fundamenteel goed, er wordt een zeer strikt onderscheid gemaakt tussen het volk of 'gewone mensen' en de gevestigde politici en tenslotte gaat men er bij populisme van uit dat het volk en de gevestigde elite zich in een fundamentele morele strijd bevinden. Om dit te meten is een schaal ontwikkeld die ondertussen internationaal gehanteerd wordt. In onderzoek naar populisme wordt de schaal voor de steun voor populisme meestal afgezet tegen 2 andere opvattingen over politiek, namelijk **pluralisme** of de idee dat politiek in essentie gaat over het zoeken naar compromissen tussen verschillende meningen en **elitisme**, waarbij er vanuit wordt gegaan dat het volk veeleer geleid dan gevolgd moet worden. Beide aspecten werden mee opgenomen. De SCV-resultaten bevestigen de onderlinge samenhang binnen de 3 schalen.

Wat in eerste instantie opvalt, is dat de stellingen rond populisme en elitisme voor heel wat meer tegengestelde meningen zorgen dan de stellingen over pluralisme. Waar de stellingen rond pluralisme door een overgrote meerderheid van de bevolking worden onderschreven, is dit niet het geval voor de stellingen over populisme, al is wel een meerderheid van de bevolking er van overtuigd dat de politieke tegenstellingen tussen de elite en de gewone burgers groter zijn dan deze tussen de burgers onderling, verkozen politici te veel praten en te weinig doen en de gevestigde politici de gewone mensen al vaak bedrogen hebben.

De verschillende standpunten tegenover de stellingen geven aan dat de politieke waarden binnen de bevolking ver uit elkaar lopen. Naar geslacht zien we amper verschillen. Tussen de leeftijdsgroepen is dit wel het geval voor populisme en elitisme. Hoe jonger, hoe minder populistisch en elitair men is ingesteld. Het opleidingsniveau zorgt voor verschillen op de 3 schalen: hoe lager de opleiding, hoe meer populistisch en hoe minder pluralistisch. Het elitisme geeft een ander beeld: hoog bij de laaggeschoolden maar ook bij universitair geschoolden ligt het elitisme iets hoger dan bij de middengeschoolden. Hoe minder vertrouwen mensen in de overheid stellen, hoe hoger de score op de populismeschaal. Hetzelfde geldt voor het vertrouwen in de medemens. Wie vreemdelingen wantrouwt, scoort ook hoog op populisme, hetzelfde voor wie de toekomst pessimistisch tegemoet ziet en zich politiek onmachtig voelt.

1.28 Politieke waarden naar opleiding

Populisme, pluralisme en elitisme, naar opleiding, gemiddelde scores (minimum 1, maximum 5), in 2016.

	Populisme	Pluralisme	Elitisme
Geen/lo	3,68	4,08	3,41
Lager secundair	3,63	4,10	3,32
Hoger secundair	3,48	4,17	3,23
Hogeschool korte type/ prof bachelor	3,17	4,21	3,16
Hoger onderwijs universitair niveau	2,95	4,30	3,26
Totaal	3,41	4,17	3,26

Bron: SCV-survey 2016.

Deze mensen staan trouwens ook minder open voor pluralistische opvattingen. Tegenstanders van de opkomstplicht zijn ook populistischer dan wie de opkomstplicht wil behouden. Deze laatste zijn dan weer pluralistischer ingesteld.

Vlamingen en de Europese Unie

Gezien de invloed die de Europese Unie heeft op het leven van de Vlamingen wordt hier tot slot ook gekeken naar de steun die de EU geniet bij de bevolking. Daarnaast wordt ook gepeild naar het imago dat de EU heeft bij de inwoners. Om af te ronden wordt er tevens ingegaan op de percepties over de richting en toekomst waarin men de EU ziet ontwikkelen.

Steun aan de EU

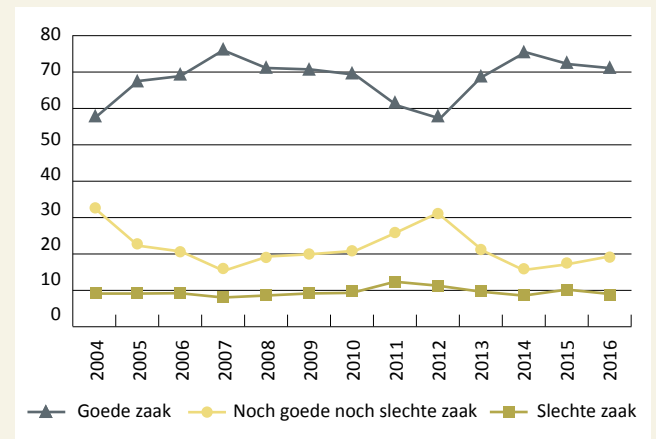
Net zoals in voorgaande jaren kan de **Europese Unie** ook in de herfst van 2016 nog op heel wat steun rekenen van de Vlaamse bevolking. Circa 7 op de 10 vindt het feit dat België deel uitmaakt van de Europese Unie een goede zaak. Tussen 2008 en 2012 brokkelde de steun van de Vlamingen voor het EU-lidmaatschap af. In de jaren daarna is de steun weer gestegen.

De Vlaamse inwoners zijn meer dan de gemiddelde Europeaan van mening dat het een goede zaak is dat hun land lid is van de Europese Unie. Tussen de lidstaten onderling zijn er grote verschillen. Zo denken ruim 8 op de 10 Luxemburgers dat het EU-lidmaatschap een goede zaak is, bij de Grieken zijn er dat maar goed 3 op de 10.

Drie kwart van de Vlamingen meent in 2016 dat ons land voordeel heeft gehaald uit het lidmaatschap van de Europese Unie. Als hoofdredenen daarvoor zien zij onder meer de bijdrage van de EU aan de economische groei in het land en de verbeterde samenwerking met andere EU-lidstaten.

1.29 Steun EU-lidmaatschap

Evolutie van de steun aan het EU-lidmaatschap, van 2004 tot 2016, in %.*

* Vanaf 2014 resultaten herfstbevraging; voorgaande jaren lentebevraging. Bron: Eurobarometer 61 (lente 2004) – EB 86.1 (herfst 2016), bewerking SVR.

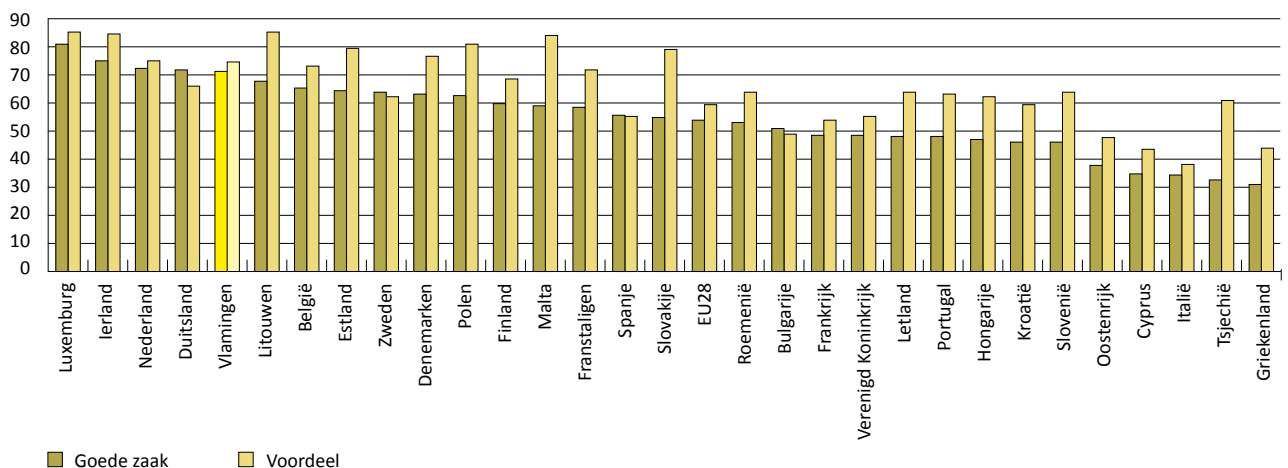
De Vlaamse bevolking is meer dan de gemiddelde EU28-inwoner overtuigd dat er voordeel gedaan wordt met het EU-lidmaatschap. Tussen de verscheidene lidstaten vallen er aanzienlijke verschillen te noteren. In Litouwen is 85% van de respondenten van mening dat hun land voordeel haalt uit het EU-lidmaatschap; in Italië is dat 38%.

Imago

In Vlaanderen heeft men geen eenduidige mening over het imago van de Europese Unie. In de herfst van 2016 heeft 39% van de Vlaamse bevolking een neutrale kijk, 36% een positief beeld en 24% een negatieve indruk. Tussen 2005 en 2010 had

1.30 Opinie EU-lidmaatschap

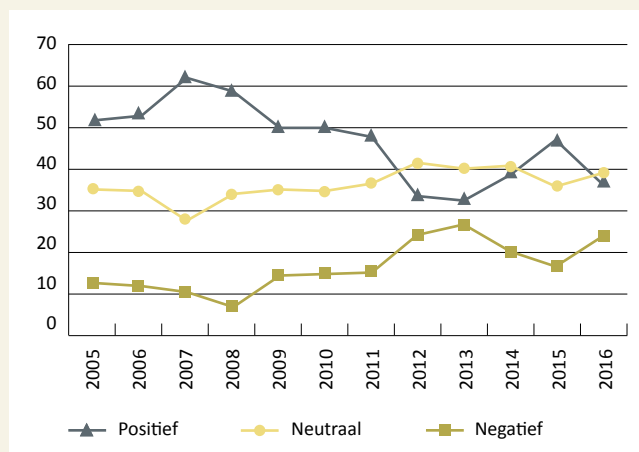
Opinie over het EU-lidmaatschap, in 2016, internationale vergelijking, % van de respondenten dat het lidmaatschap een goede zaak vindt en % dat vindt dat er voordeel wordt gedaan.

Bron: Eurobarometer 86.1 (herfst 2016), bewerking SVR.

1.31 Evolutie imago EU

Evolutie perceptie van het algemeen imago van de EU, van 2005 tot 2016*, in %.

* In 2016 resultaten herfstbevraging, in voorgaande jaren lentebevraging. Bron: Eurobarometer 63.4 (lente 2005) - Eurobarometer 86.1 (herfst 2016), bewerking SVR.

minstens de helft van de Vlaamse inwoners een positief beeld van de EU; nadien verminderde dit. Zowel in 2014 als in 2015 groeide deze groep wel terug aan. Het afgelopen decennium overtroffen de positieve en neutrale percepties steeds de negatieve percepties.

Ook in de EU28 is de opinie over het imago van de EU verdeeld. Bijna 4 op de 10 heeft een neutraal beeld en haast evenveel hebben een positieve voorstelling van de EU. De verschillen tussen de lidstaten zijn uitgesproken. In 4 lidstaten, met Ierland op kop, heeft zeker de helft van de bevolking een positief beeld van de EU. De Europese Unie roept een neutraal imago op bij minstens 4 op de 10 respondenten in 15 lidstaten. De EU heeft een negatief imago in de ogen van 4 op de 10 Grieken.

Voor de Vlaamse bevolking wordt het imago van de EU in de eerste plaats overheerst door een gebrek aan een klare boodschap. Nagenoeg 4 op de 5 Vlamingen ervaren de behoefte aan een duidelijkere boodschap over het belang van de EU. Daarnaast wordt het beeld van de EU eveneens gekenmerkt door bureaucratie. Tegelijk wordt de Europese Unie door circa 2 op de 3 Vlamingen gezien als een plaats waar het goed is om zaken te doen; in de EU28 zijn er dat gemiddeld genomen nog meer.

Richting en toekomst

In de herfst van 2016 zijn 1 op de 3 Vlamingen van oordeel dat het met de EU de goede kant opgaat. Ruimschoots de helft van de Vlaamse bevolking ziet de zaken in de verkeerde richting evolueren. Ook in 2012 en 2013 was een goede helft van de Vlamingen overtuigd dat het de slechte richting uitging met de Europese Unie.

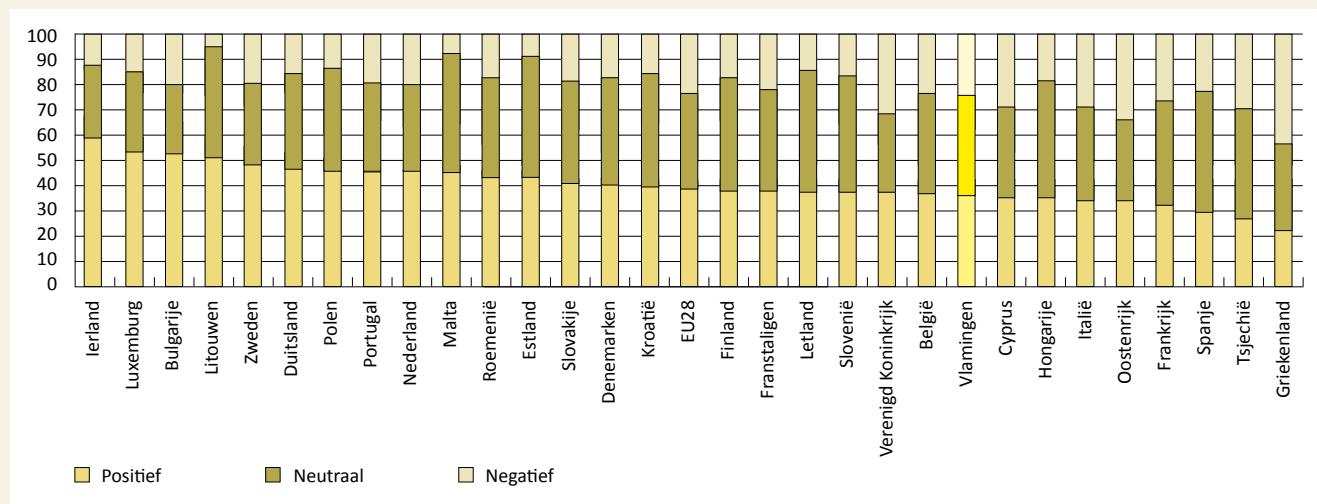
Ook bij de gemiddelde EU28-bevolking is meer dan 6 op de 10 overtuigd dat het de verkeerde kant opgaat met de Europese Unie. Tussen de lidstaten onderling zijn de standpunten duidelijk uiteenlopend. In 5 landen, met op kop Ierland en Malta, zijn er meer positieve dan negatieve reacties. In de overige 23 landen zijn diegenen die Europa de verkeerde kant zien uitgaan overwegend in de meerderheid. In de meest kritische landen, zoals Griekenland en Frankrijk, zijn meer dan 85% van de respondenten van opvatting dat de EU zich op dit ogenblik in de slechte richting aan het ontwikkelen is.

Toch is in de lente 2016 iets meer dan de helft van de Vlamingen optimistisch gestemd over de toekomst van de Europese Unie. Dat aandeel, dat het laagste vormt in het afgelopen decennium, ligt merkbaar lager dan in het voorjaar van 2015.

De publieke opinie in de EU28 is wederom erg verdeeld: ruim de helft is optimistisch over de toekomst van de EU terwijl de

1.32 Imago EU

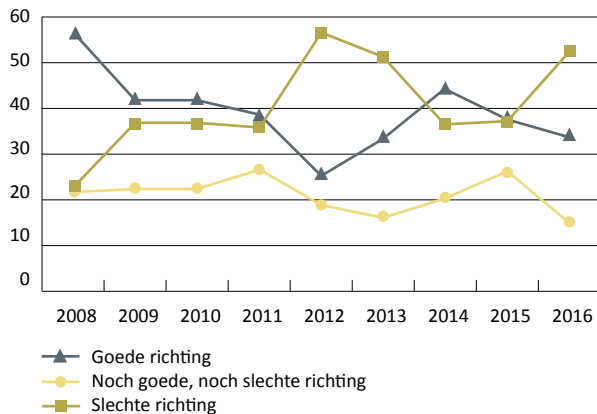
Perceptie van het algemeen imago van de EU, in 2016, Europese vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 86.1 (herfst 2016), bewerking SVR.

1.33 Evolutie richting EU

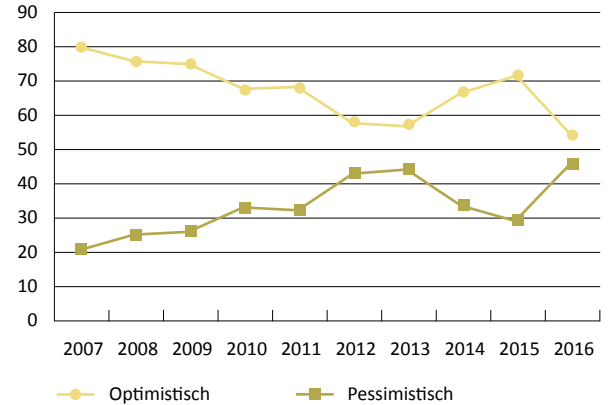
Evolutie mening over de richting waarin de zaken in de EU momenteel uitgaan, van 2008 tot 2016*, in %.

* In 2016 resultaten herfstbevraging, in voorgaande jaren lentebevraging. Bron: Eurobarometer 69.2 (lente 2008) - Eurobarometer 86.1 (herfst 2016), bewerking SVR.

1.35 Evolutie toekomst EU

Evolutie van de kijk op de toekomst van de Europese Unie, van 2007 tot 2016, in %.

Bron: Eurobarometer 67.2 (lente 2007) - 85.2 (lente 2016), bewerking SVR.

rest pessimistisch is. De optimisten zijn in de meerderheid in 21 van de 28 lidstaten. De meeste optimisten wonen in Ierland waar ze vrijwel 80% van de bevolking uitmaken. In Griekenland daarentegen zijn 7 op de 10 inwoners negatief gestemd over de toekomst van de Europese Unie.

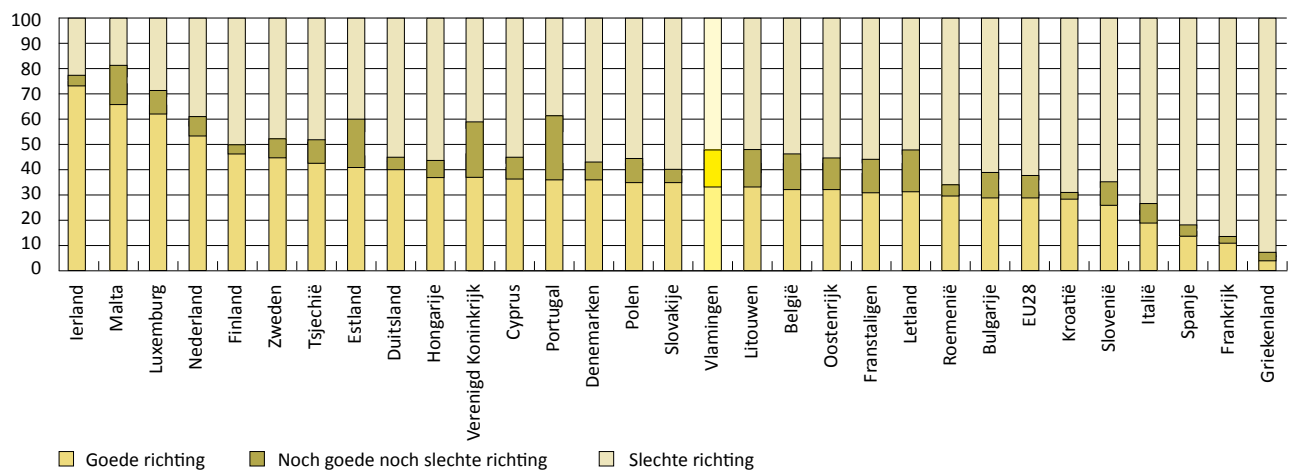
Ondanks allerlei bedenkingen vindt een grote meerderheid (69%) van de Vlamingen dat ons land de Europese Unie nodig heeft. Slechts een minderheid van de Vlaamse bevolking (26%) meent in de herfst van 2016 dat het beter is om zich op een toekomst buiten de EU te richten.

In 22 van de 28 EU-landen denkt de helft (of meer) van de inwoners dat het EU-lidmaatschap nodig is om de toekomst

aan te kunnen. In Nederland, Luxemburg en Denemarken is circa 3 op de 4 hiervan overtuigd. In Cyprus, Slovenië, het Verenigd Koninkrijk en Italië is de groep ondervraagden die van oordeel is dat hun land de toekomstige uitdagingen beter kan aanpakken buiten de EU groter dan diegenen die hiermee niet akkoord gaan.

1.34 Richting EU

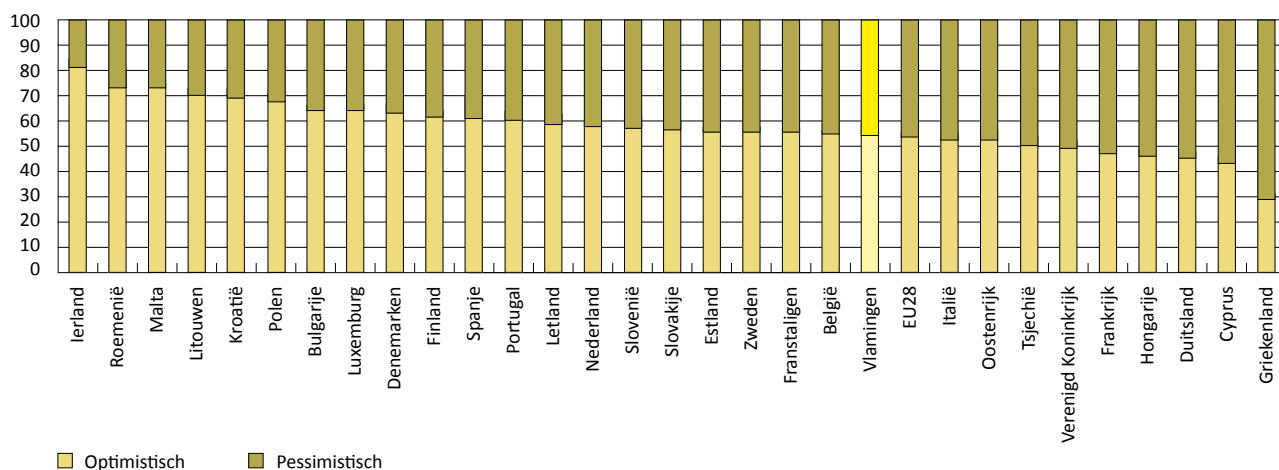
Mening over de richting waarin de zaken in de EU momenteel uitgaan, in 2016, Europese vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 86.1 (herfst 2016), bewerking SVR.

1.36 Toekomst EU

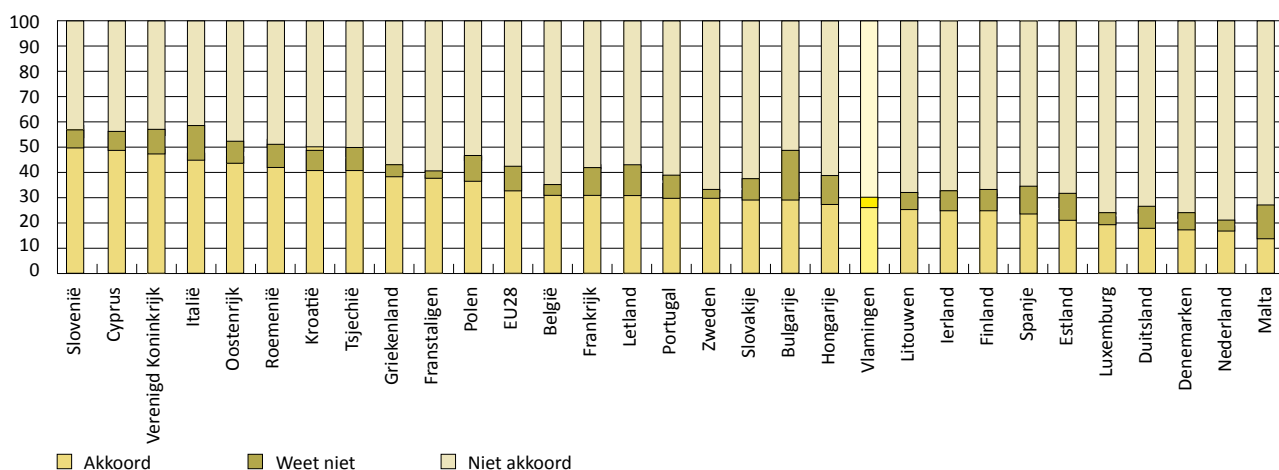
Kijk op de toekomst van de Europese Unie, in 2016, internationale vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 85.2 (lente 2016), bewerking SVR.

1.37 Toekomst buiten EU

Mate van akkoord gaan met de stelling dat het land zich beter op een toekomst buiten de EU richt, in 2016, internationale vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 86.2 (herfst 2016), bewerking SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Akkerman, A., Mudde, C., & Zazlove, A. (2014) How populist are the people? Measuring populist attitudes in voters. *Comparative Political Studies*. 47(9): 1322-1353.

Dyck, J.J. & Lascher, E.L. (2009) Direct democracy and political efficacy reconsidered. *Political Behavior*. 31(3): 401-427.

Elchardus, M. & Spruyt, B. (2012) Populisme en de zorg over de samenleving. *Sociologie*. 8(1): 114-131.

Bral, L., Pauwels, G. (2017) Verenigingen en vrijwilligers: hardnekkige fenomenen in Carton, A, Pickery, j., Verlet, D. 20 jaar peilen in Vlaanderen, SVR, Brussel.

MACRO-ECONOMISCHE CONTEXT

1.2

BLIKVANGERS

- De wereldwijde economische groei neemt volgens de prognoses in 2017 toe met 3,5%. In de eurozone is dat met 1,8 à 1,9% (figuur 1.38). Voor het Vlaamse Gewest zou dat +1,8% zijn.
- Het schuldniveau van de bedrijven in België is met 112% in 2016 hoog te noemen. In Nederland situeert het zich rond 100%. Duitsland en Frankrijk zitten ver onder de drempel van 100% (figuur 1.39).
- De groei van de Vlaamse arbeidsproductiviteit kalft verder af: gemiddeld +0,5% per jaar tussen 2016 en 2022. In 2011-2015 was dit nog gemiddeld +0,8% (figuur 1.40). Toch is de arbeidsproductiviteit met 84.100 euro per werkende in 2015 nog steeds hoog (figuur 1.47).
- Het Vlaamse producenten- en consumentenvertrouwen zit in de lift (figuren 1.41 en 1.42).
- De loonkost per eenheid product neemt af (figuur 1.50). Deze afname was in het Vlaamse Gewest in 2014 en 2015 sterker dan in elk van de 3 buurlanden.
- Het aandeel van de industrie in de totale werkgelegenheid is dalende, van 16,0% in 2008 naar 12,9% in 2016 (figuur 1.51).
- Antwerpen is economisch de grootste provincie met een aandeel van 32,6% in het Vlaamse bbp in 2015 (figuur 1.54).
- 4 van de 5 Vlaamse provincies hebben een hoger bbp per inwoner dan het EU28-gemiddelde. Limburg zit er nipt onder (figuur 1.56).
- Van de Vlaamse provincies is enkel Vlaams-Brabant gespecialiseerd in de tertiaire sector (figuren 1.58 en 1.59).

Deze context vangt aan met een korte beschouwing over de internationale conjunctuur. Daarin worden de ontwikkelingen in de eurozone, de VS, Japan en de landen van de BRIC besproken. Daarna richt de focus zich op Vlaanderen. De economische ontwikkeling op lange termijn en de conjunctuur komen aan bod. Er is ten slotte aandacht voor de industrie en de situatie in de Vlaamse provincies.

Internationale conjunctuur

De **wereldwijde groei** versnelt lichtjes in 2017. Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) raamt de economische groei op 3,2% in 2016 en 3,5% in 2017. De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) houdt het op 3,0% in 2016 en eveneens 3,5% in 2017. De wereldeconomie toonde al eind 2016 tekenen van een versnelling. Zowel de opkomende economieën als de ontwikkelde landen zien een herneming van de groei. De grondstoffenprijzen herstellen zich immers gedeeltelijk en in de westerse landen wordt een minder restrictief begrotingsbeleid gevoerd. Recent paste het IMF zijn raming voor 2017 opwaarts bij voor de eurozone, Japan en China en neerwaarts voor de VS en het Verenigd Koninkrijk. Het vertrouwen van producenten en consumenten zit in de lift. Dit gaat gepaard met signalen van een aantrekkende activiteit, voornamelijk in de productie en de handel. Voor 2018 zien zowel het IMF als de OESO de wereldwijde groei nog lichtjes aantrekken tot 3,6%. Uiteraard gaan voorspellingen gepaard met onzekerheid. Naast de steeds onvoorspelbare geopolitieke spanningen is er onzekerheid in welke mate de monetaire beleidsverstrenging in een aantal landen de groei zal afremmen. Men mag verder niet uit het oog verliezen dat de schuldenniveaus bij bedrijven en overheden nog steeds hoog zijn. De afwikkeling ervan vergt jaren. Hoge schulden maken economische actoren minder vatbaar voor economische prikkels om te investeren, wat nochtans noodzakelijk is om te vernieuwen, zeker in het licht van de gestaag toenemende vergrijzing in voornamelijk ontwikkelde economieën. De zwakke ontwikkeling van de productiviteit is een ander pijnpunt.

De economie van de **eurozone** doet het sinds eind 2016 beter. De reële bbp-groei zou zowel volgens het IMF als volgens de OESO met 0,1 ppt toenemen in 2017. De binnenlandse vraag is een steunfactor. Dit gaat samen met jobcreatie en meer investeringen. Ten slotte draagt de economische groei in belangrijke afzetmarkten bij tot aantrekkende exportcijfers. Met betrekking tot het VK is er enige onzekerheid. Het IMF stelde zijn groeiverwachting voor het VK onlangs neerwaarts bij (van +2,0% naar +1,7% in 2017) omdat de economische activiteit in het eerste kwartaal van 2017 er zwakker was dan verwacht. Het Britse pond daalde weliswaar in waarde, wat goed is voor de export, maar dat zorgde ook voor meer (ingevoerde) infla-

1.38 Economische groei

Evolutie van de reële groei van het bbp in de wereld, de eurozone en een aantal grote landen, van 2016 tot 2018, in %.

	IMF			OESO		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Wereld	3,2	3,5	3,6	3,0	3,5	3,6
Eurozone	1,8	1,9	1,7	1,7	1,8	1,8
VS	1,6	2,1	2,1	1,6	2,1	2,4
Japan	1,0	1,3	0,6	1,0	1,4	1,0
Rusland	-0,2	1,4	1,4	-0,2	1,4	1,6
China	6,7	6,7	6,4	6,7	6,6	6,4
India	7,1	7,2	7,7	7,1	7,3	7,7
Brazilië	-3,6	0,3	1,3	-3,6	0,7	1,6

Bron: IMF (juli 2017), OESO (juni 2017).

tie wat een rem zette op de bestedingen. De onzekerheid over de afwikkeling van de Brexit zet investeringsprojecten onder druk.

De Europese Centrale Bank (ECB) houdt de interestvoeten laag om het prille herstel van de Europese economieën niet te fnuiken. Ook verlengt de ECB zijn programma van het opkopen van obligaties tot eind 2017 om de economie van liquide middelen te voorzien en zo ook de inflatie op te krikken. Ten slotte verruimt de Commissie de middelen voor het Europees Fonds voor Strategische Investerings van 300 tot 630 miljard euro. Een belangrijke kanttekening blijft de hoge schuldgraad bij overheden maar ook bij bedrijven in de nasleep van de financieel-economische crisis van 2008-2009. Schuldafbouw vergt meerdere jaren en zorgt voor terughoudendheid om te investeren.

In de **Verenigde Staten** trekt de consumptie aan omwille van een betere situatie op de arbeidsmarkt. Het producentenvertrouwen neemt eveneens toe wat de investeringen ten goede komt. Toch tempert het IMF zijn groeiverwachting

voor 2017 van +2,3% naar +2,1% omwille van een minder expansief begrotingsbeleid dan eerder gedacht. De Federal Reserve heeft ondertussen de basisrente (Federal Funds Rate) de laatste maanden voorzichtig opgetrokken tot 1,25%, maar laat uitschijnen dat verdere verhogingen vermoedelijk niet meer nodig zijn. Ook in Japan zou de economische groei in 2017 wat toenemen onder invloed van een betere situatie op de buitenlandse afzetmarkten en een bescheiden begrotingsstimulans wat de private consumptie en de investeringen ten goede komt.

De economische groei in de opkomende landen was in het verleden steeds relatief sterk. Toch is dat geen verworvenheid. Zo kende **Brazilië** in 2015 en 2016 een recessie en kan de economie er amper met positieve groeicijfers aanknopen in 2017. De binnenlandse vraag blijft er relatief zwak en er is nog onvoldoende duidelijkheid over het beleid. Het gedeeltelijke herstel van de grondstoffenprijzen komt de Braziliaanse economie ten goede. Dat laatste geldt ook voor **Rusland** dat eveneens in 2017 twee recessiejaren achter zich kan laten. De **Chinese** overheid blijft via infrastructuurprojecten de economie ondersteunen, maar bereidt zich voor op de overgang naar een economie gericht op consumptie en diensten, wat iets van de hogere groeicijfers van het verleden afroemt. **India** ten slotte kan tegenwoordig met de hoogste groeicijfers van de BRIC pronken. De private consumptie wordt er gestimuleerd door een verhoging van de lonen in de openbare sector en van de pensioenen.

Vlaams Gewest

Algemeen

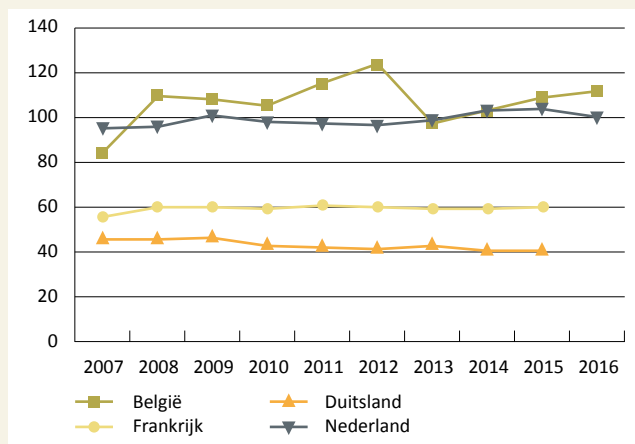
Lange termijn

De reële Vlaamse economische groei bedraagt volgens het Federaal Planbureau (FPB) over een lange tijdshorizon (1980-2022) 2,1% per jaar. Dit gemiddelde omvat periodes van lagere en hogere conjunctuur. In de tweede helft van de jaren 1980, de tweede helft van de jaren 1990 en tussen 2004 en 2007 kende het Vlaamse Gewest een voorspoedige economische groei. In het begin van de jaren 1980 kende de economie een reconversie. Het begin van de jaren 1990 kenmerkte zich door de aanpassingen naar aanleiding van de Maastricht-criteria. In de eerste jaren van dit millennium kwam de dot.com bubble ten einde. De financieel-economische crisis van 2009, gevolgd door de euro- en schulden crisis van 2012-2013 zorgden voor economisch moeilijke jaren. De reële economische groei bedroeg tijdens 2011-2015 jaarlijks gemiddeld +1,5%. Voor 2016-2022 wordt gemiddeld +1,6% verwacht. Dat is lager dan het lange termijn gemiddelde.

Een belangrijke reden hiervoor zijn de tanende groeicijfers van de arbeidsproductiviteit. Zo wordt voor de jaren 2016-2022 een gemiddelde jaarlijkse aangroei van +0,5% verwacht. Daar staat dan weer een trage groei van het reële loon per werkende tegenover als gevolg van het federale en regionale beleid om de loonkost te verminderen. Al bij al is de afnemende productiviteit een aandachtspunt, zeker nu de Vlaamse bevolking steeds verder vergrijsd, wat het groeipotentieel drukt.

1.39 Schuld bedrijven

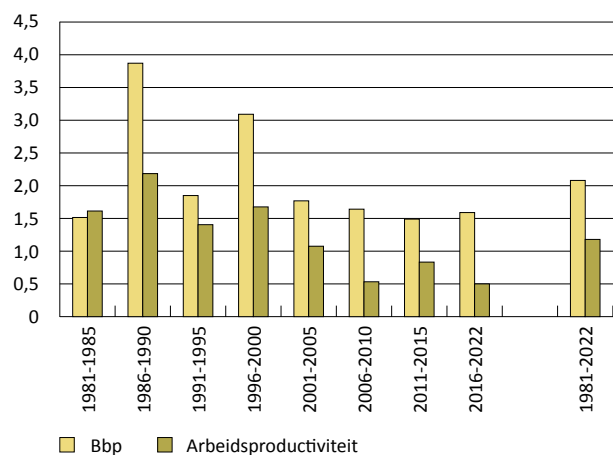
Evolutie van de uitstaande leningen en schuldtitels van bedrijven, België en de buurlanden, van 2007 tot 2016, in % van het bbp.

Bron: Eurostat (juli 2016).

1.40 Lange termijn groei

Reële groei van het bbp en van de arbeidsproductiviteit, 1980 - 2022, jaarlijks gemiddeld %.

Bron: HERMREG, verwerking DKB-SVR.

Vlaanderen

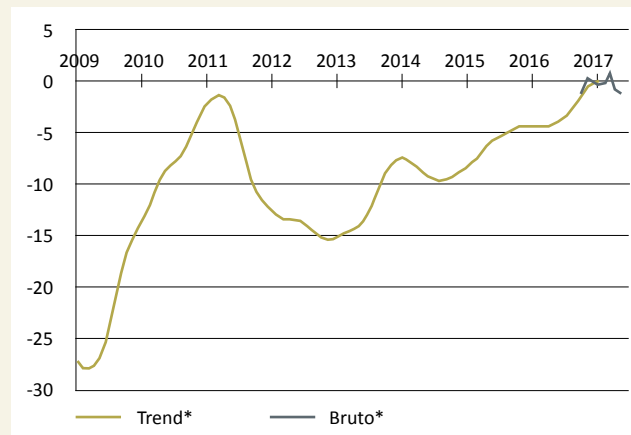
De Vlaamse **conjunctuur** bij de producenten kende in het voorjaar van 2016 een adempauze. Maar vanaf de tweede helft van 2016 ging de conjunctuur opnieuw in stijgende lijn. Tijdens de eerste maanden van 2017 bereikt de conjunctuurcurve een hoog niveau. De recentere brutowaarden lijken weinig stijgingspotentieel voor de verdere maanden te suggereren. In de industrie is de conjunctuur opwaarts gericht. De curve staat er op een relatief hoog niveau (hoger dan bij de herleving van 2010-2011) en zal, afgaande op de recente brutowaarden, vermoedelijk niet veel verder verbeteren. Ook in de ruwbouw en de diensten aan bedrijven ontwikkelde de conjunctuur zich de voorbije jaren in goede zin en werd begin 2017 een top bereikt. Er zijn in beide sectoren – meer dan in de industrie – tekenen van een lichte afkalving in het voorjaar van 2017. In de handel ten slotte kon de conjunctuur maar amper herleven in het tweede kwartaal van 2016 en is er recent een stabilisatie. Het niveau is er lager dan in de drie andere sectoren.

Het Vlaamse consumentenvertrouwen gaf in 2016 een wisselend verloop te zien: neergaand tot april, nadien weer stijgend tot augustus, wederom neergaand tot oktober. Maar in november en verder in december 2016 trok het Vlaamse consumentenvertrouwen opnieuw aan. De waarden voor de eerste maanden van 2017 situeren zich op een hoog niveau. Deze gunstige ontwikkeling komt vooral doordat de Vlamingen optimistischer worden over de economische toestand en het verloop van de werkloosheid. Ze zien daarentegen hun spaarvermogen in het tweede kwartaal van 2017 wat afzakken.

De Vlaamse economische groei was vrij sterk in 2014 en 2015, met een reële toename van het bbp met respectievelijk +2,2% en +2,0%. De industrie en de zakelijke diensten leveren in deze twee jaren de sterkste groeibijdrage. In 2016 kalfde de groei af tot 1,4%. Dat komt door de grote openheid van de Vlaamse economie die het impact ondervond van de tragere groei van de buitenlandse afzetmarkten. Dit was vooral te voelen in de

1.41 Vlaamse conjunctuur producenten

Evolutie van de Vlaamse globale conjunctuurcurve, van januari 2009 tot juni 2017, procentpunt verschil tussen de positieve en de negatieve antwoorden.

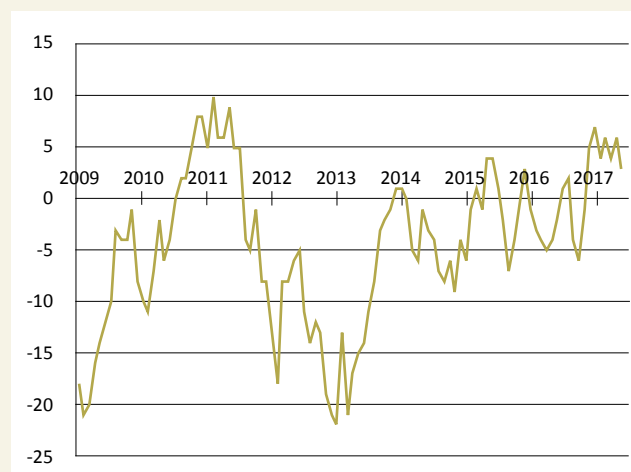
* Bruto: seizoengezuiverde antwoorden, trend: afgevlakte reeks.
Bron: NBB.

industrie, die nauwelijks een groeibijdrage leverde in 2016. In 2017 zou de wereldeconomie een grotere dynamiek vertonen, en dat zou ook in 2018 voortduren. De binnenlandse vraag (consumptie + investeringen) zou daarbij de motor van de economische groei vormen, daar de netto-uitvoer licht negatief zou zijn tijdens die twee jaren (Belgische ramingen). De zakelijke diensten vormen dan nog steeds de motor van de groei; de industrie komt op de tweede plaats in 2017 en 2018.

Arbeidsmarktvariabelen reageren doorgaans met enige vertraging op economische ontwikkelingen. Dat komt doordat bedrijven en instellingen hun personeelsbestand niet zomaar afslanken als het minder goed gaat. Eerst willen ze afwachten of een dip in de vraag tijdelijk is of niet. Het omgekeerde geldt bij een economische opleving. Dat verklaart waarom de

1.42 Vlaamse conjunctuur consumenten

Evolutie van het globale Vlaamse consumentenvertrouwen, van januari 2009 tot juni 2017, samengestelde index.

Bron: NBB.

toename van de totale werkgelegenheid sterker was in 2016 (+1,5%) dan in 2014 (+0,7%) of 2015 (+1,1%). De zakelijke diensten en in mindere mate de gezondheidszorg en de sociale diensten, nemen het grootste deel van de werkgelegenheidscreatie op zich. In 2017 en 2018 komt de werkgelegenheidsgroei op respectievelijk +1,4% en +1,1%. Voornoemde sectoren zijn nog steeds verantwoordelijk voor het gros van de nieuwe werkgelegenheid maar de dominantie van de zakelijke diensten wordt wat minder groot. Voor de jaren 2014-2018 bedraagt de toename van de Vlaamse werkgelegenheid 152.000 personen.

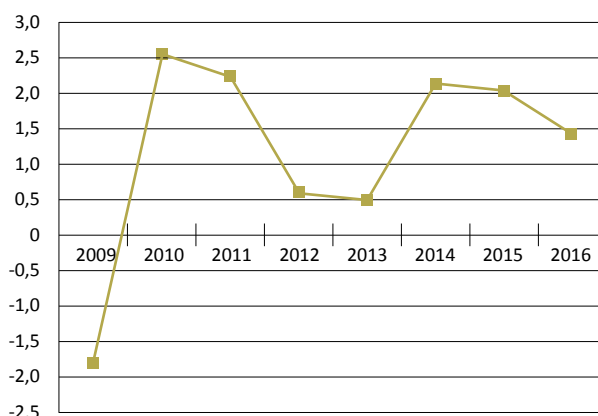
Internationaal

De gemiddelde **reële groei** over 2016-2017 komt in het Vlaamse Gewest op +1,6% jaarlijks. Dat is lager dan in de EU28 (1,9%). Van onze buurlanden groeien Nederland (+2,2%) en Duitsland (+1,7%) sterker. Frankrijk en België als geheel realiseren lagere groeicijfers (respectievelijk +1,3% en +1,4%). Nochtans kent het Vlaamse Gewest een relatief sterke werkgelegenheidsontwikkeling over deze jaren (+1,4%). Enkel Nederland doet het even goed. De matige Vlaamse bbp-groei is te wijten aan de zwakke ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit (+0,2% gemiddeld over 2016-2017). Al onze buurlanden en de EU28 doen het beter op dat punt.

Tijdens de jaren 2011-2015 presteerde de Vlaamse economie met een gemiddeld reële groeicijfer van +1,5% iets zwakker dan in 2016-2017. Van de buurlanden deed toen enkel Duitsland het iets beter (+1,6%). De EU28 strandde op +1,1%. Nog opvallend: in 2011-2015 was de toename van de arbeidsproductiviteit het belangrijkste voor het Vlaamse Gewest. Noch de EU28 als geheel, noch de buurlanden scoorden hoger.

1.43 Reële groei

Evolutie van de reële groei van het bbp, van 2009 tot 2016, in %.

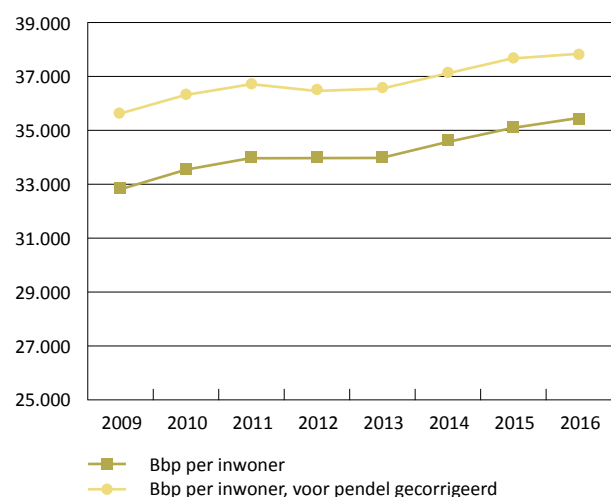

Bron: HERMREG.

Het Vlaamse **bruto binnenlands product** (bbp) per inwoner bedraagt 34.800 euro koopkrachtpariteiten (KKP) per inwoner in 2016. Indien gecorrigeerd wordt voor pendel tussen de gewesten komt dit op 37.200 euro KKP per inwoner. Het Vlaamse bbp per inwoner bevindt zich op een structureel hoger niveau dan dit van de EU28. In 2016 was het 20% hoger dan gemiddeld in de EU28. Het voor pendel gecorrigeerde bbp per inwoner was zelfs 28% hoger. Tussen 2008 en 2012 kon het Vlaamse Gewest zijn positie binnen de EU28 verbeteren. Dat komt omdat het Vlaamse Gewest en België relatief beter de crisis van 2009 doorstaan hadden. Maar sindsdien kalfde de positie van het Vlaamse Gewest tegenover de EU28 lichtjes af. Het bbp per inwoner is het hoogst in Luxemburg en Ierland.

1.44 Bruto binnenlands product

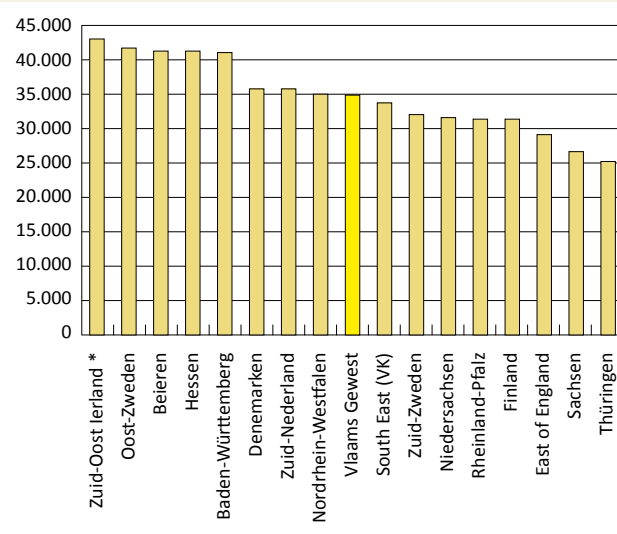
Evolutie van het bruto binnenlands product per inwoner, wel en niet voor pendel gecorrigeerd, van 2009 tot 2016, in kettingeuro's met referentiejaar 2005.

Bron: HERMREG, INR, ADS, verwerking DKB-SVR.

1.45 Bbp Benchmarkregio's

Bruto binnenlands product per inwoner, het Vlaamse Gewest en de benchmarkregio's, in 2015, in euro KKP.

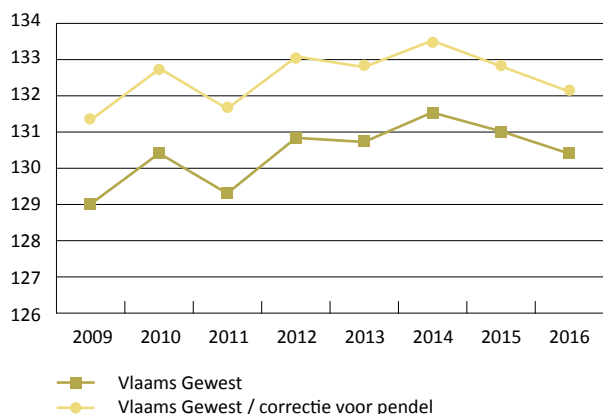

* 2014

Bron: Eurostat, verwerking DKB-SVR.

4.46 Arbeidsproductiviteit

Evolutie van de arbeidsproductiviteit, wel en niet voor pendel gecorrigeerd, van 2009 tot 2016, in indices (EU28 = 100).

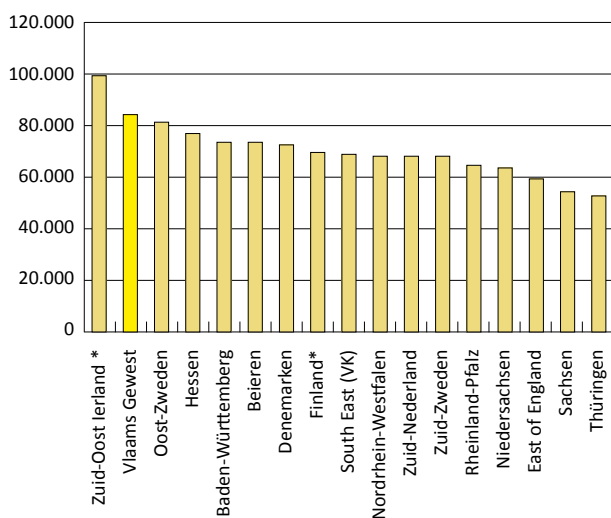
Bron: AMECO, HERMREG, verwerking DKB-SVR.

gevolgd door Nederland, Oostenrijk en Denemarken. In een rangschikking van 17 benchmarkregio's bevindt het Vlaamse Gewest zich op een 9de plaats tussen 17 innovatieve regio's. De top wordt aangevoerd door Zuid-Oost Ierland, Oost-Zweden en een aantal Duitse Länder. De positie van het Vlaamse Gewest veranderde niet veel met de jaren. Ook in 2009 stond het op een 9de plaats.

Het Vlaamse Gewest heeft zijn welvaart te danken aan een hoge **arbeidsproductiviteit**. Met een waarde van 83.200 euro KKP in 2016 scoren enkel Ierland en Luxemburg beter. De Vlaamse arbeidsproductiviteit is 30% hoger dan gemiddeld in de EU28 en tussen 2008 en 2012 kon het Vlaamse Gewest zijn

4.47 Arbeidsproductiviteit benchmarkregio's

Arbeidsproductiviteit, het Vlaamse Gewest en de benchmarkregio's, in 2015, in euro KKP.

* 2014

Bron: Eurostat, verwerking DKB-SVR.

voorsprong op de EU28 vergroten. Sindsdien blijft het verschil ongeveer constant. Deze goede Vlaamse prestatie uit zich ook in de rangschikking met de benchmarkregio's: enkel Zuid-Oost Ierland heeft een hogere arbeidsproductiviteit.

Met een **jobratio** van 65,3% in 2016 scoren de meeste EU lidstaten hoger dan het Vlaamse Gewest. Gecorrigeerd voor pendel komt de indicator op 68,8%, maar ook dan scoort het Vlaamse Gewest nog onder het EU28 gemiddelde van 69,6%. De jobratio is veruit het hoogst in Luxemburg, gevolgd door Nederland, Duitsland, Zweden en Denemarken.

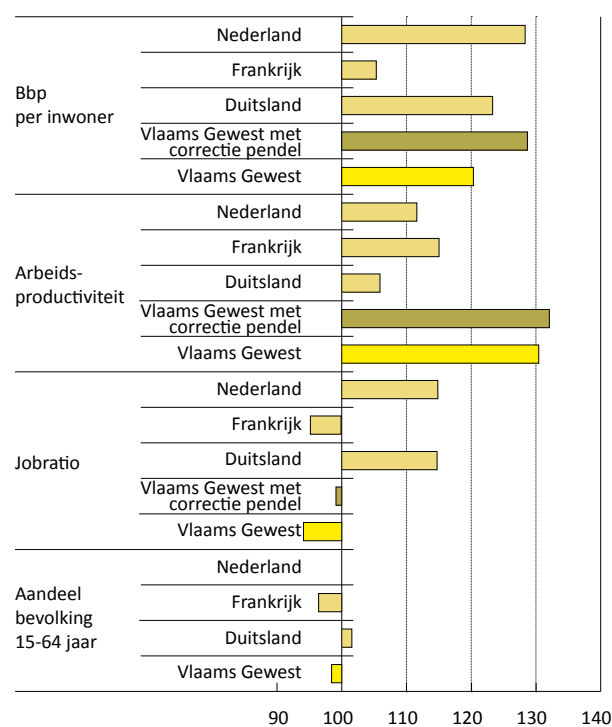
Het **aandeel van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)** bedraagt anno 2016 64,1% in het Vlaamse Gewest. In de EU28 is het met 65,2% hoger, vooral te danken aan de nieuwe EU-lidstaten. Over het algemeen zijn de verschillen tussen de landen niet zo groot. Slowakije is de topper met 70,4%.

Het bbp is een maatstaf voor de geproduceerde welvaart van een land of regio, onafgezien van waar de productiefactoren arbeid en kapitaal vandaan komen. Daarnaast is er ook het beschikbare inkomen. Dat is het inkomen dat de inwoners van een land of regio in handen hebben, ongeacht waar ze dat verdienen hebben.

Om de inkomensgegevens internationaal vergelijkbaar te maken worden ze uitgedrukt in euro KKP gebaseerd op de finale

4.48 Determinanten welvaart

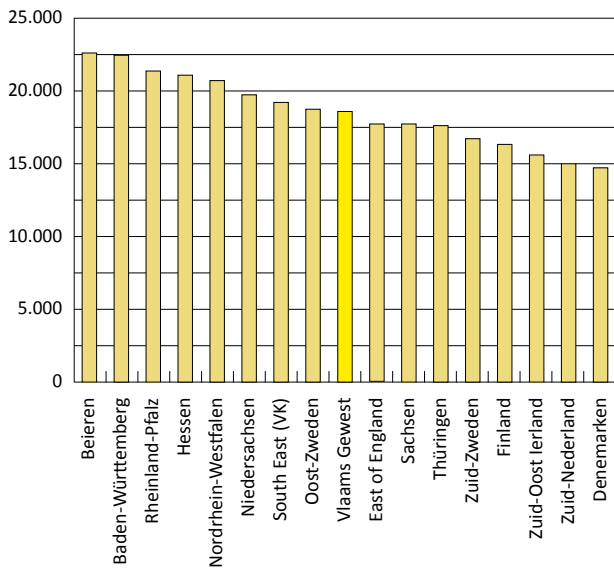
Bbp per inwoner, arbeidsproductiviteit, jobratio en aandeel van de bevolking van 15-64 jaar in het Vlaamse Gewest en Duitsland, Frankrijk en Nederland, in 2016, in indices (EU28 = 100).

Bron: AMECO, HERMREG, verwerking SVR.

1.49 Beschikbaar inkomen

Bruto beschikbaar inkomen per inwoner, het Vlaamse Gewest en de benchmarkregio's, in 2014, in euro KKP gebaseerd op de finale consumptie.

Bron: Eurostat.

consumptie. Zo gemeten komt het **beschikbaar inkomen** in het Vlaamse Gewest op 18.600 euro KKP gebaseerd op de finale consumptie in 2014. Onze regio doet het daarmee goed in vergelijking met de Europese landen: enkel Oostenrijk en Duitsland hebben een hoger beschikbaar inkomen per inwoner (geen gegevens over Luxemburg). Verder vinden we het Vlaamse Gewest terug op een 9de plaats tussen de 17 benchmarkregio's. De hoogste scores komen op naam van de Duitse benchmark Länder.

De **loonkost per eenheid product (LEP)** is een veel gebruikte indicator voor de concurrentiekracht van een economie. In 2016 was de totale verloning goed voor 62% van de bruto toegevoegde waarde. Daarmee gaat de LEP de voorbije drie jaren in dalende lijn, wat een positieve evolutie is. De loonkost per eenheid product ligt op een lager niveau in de industrie en energie (53% in 2016). Ook in de industrie en energie was er de jongste jaren een duidelijke daling.

In internationaal perspectief doet het Vlaamse Gewest het goed. De LEP is in de hele Vlaamse economie in 2015 1,3% lager dan gemiddeld in de 3 buurlanden. In de industrie is dat zelfs 7% lager. Bij de marktdiensten is er nauwelijks een verschil met de 3 buurlanden (-0,2%).

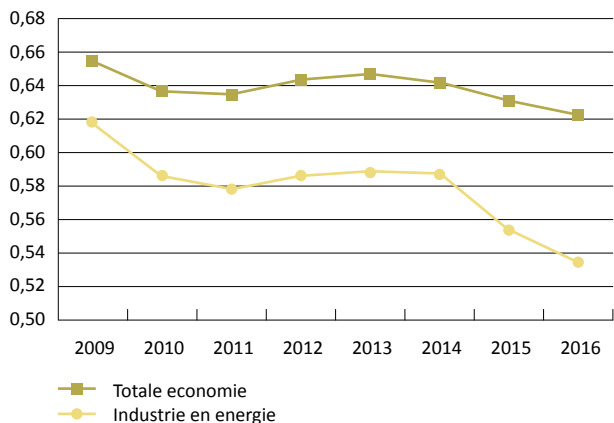
Belang van de industrie

Het aandeel van de **industrie** in de economie daalt in de Westerse economieën. Dat is ook zo in het Vlaamse Gewest. Daarvoor zijn verschillende redenen. Vooreerst is er de uitbesteding van niet-industriële activiteiten, zoals catering, aan de tertiaire sector. Ook is er de sterkere concurrentie omwille van de grotere internationalisatie van de industriële sector. Dat drukt de prijzen en zo ook de bruto toegevoegde waarde. Ten slotte blijkt de vraag naar persoonsgebonden diensten in een welvarende economie toe te nemen. Anno 2016 vertegenwoordigt de industrie rechtstreeks 16,7% van de bruto toegevoegde waarde en 12,9% van de totale werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest. De economische recessie als gevolg van de financiële crisis zorgde voor een extra daling van het belang van de industrie, bovenop een al dalende trend. Dit was vooral merkbaar bij de bruto toegevoegde waarde.

In een economie staan de bedrijfstakken onderling in nauw contact tot elkaar. Dat blijkt uit de interregionale input-outputtabel voor het jaar 2010. Om een product te maken of een dienst te produceren is er immers toelevering van materialen

1.50 Loonkost per eenheid product

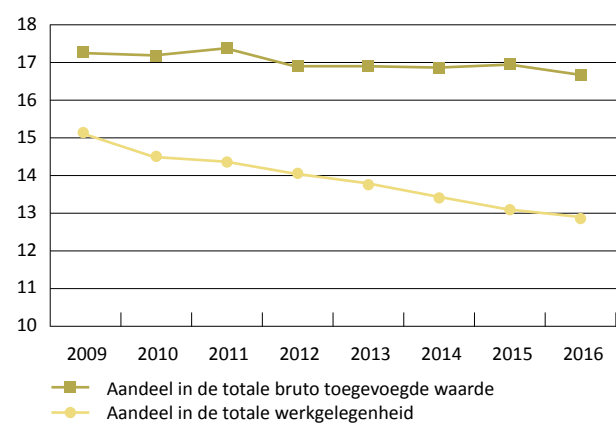
Evolutie van de loonkost per eenheid product in de totale economie en in de industrie en energie, van 2009 tot 2016, in peruu.

Bron: HERMREG, verwerking SVR.

1.51 Belang industrie

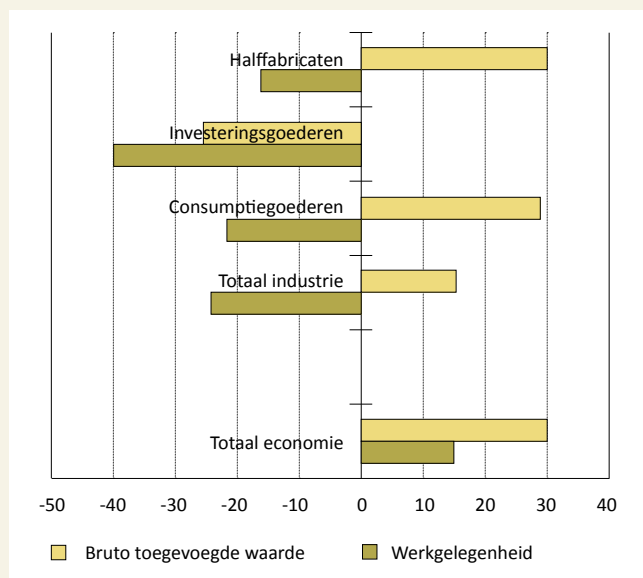
Evolutie van het aandeel van de industrie in de totale bruto toegevoegde waarde en in de totale werkgelegenheid, van 2009 tot 2016, in %.

Bron: HERMREG, verwerking SVR.

1.52 Evolutie industrie

Groei van de bruto toegevoegde waarde (in reële termen) en van de werkgelegenheid in de Vlaamse industrie naar hoofd-industriegroep en in de totale Vlaamse economie, 2000-2016, in %.

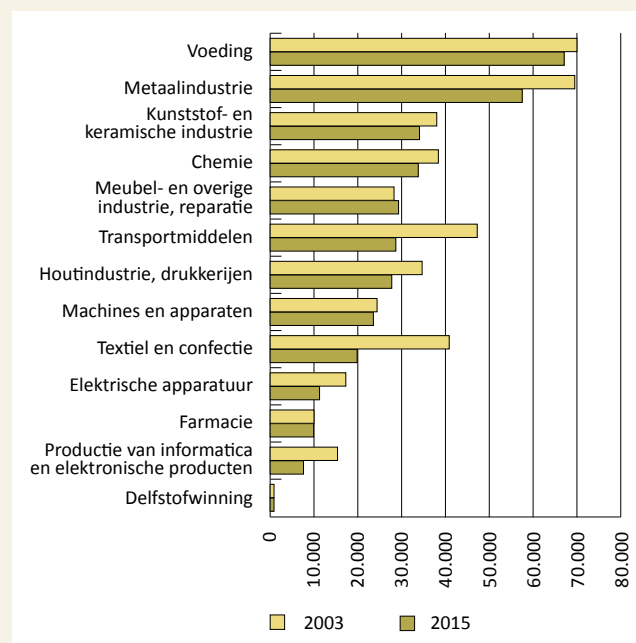
Bron: HERMREG, verwerking DKB-SVR.

en/of diensten nodig. De industrie doet een groter beroep op andere bedrijfstakken dan uit de directe bruto toegevoegde waarde of werkgelegenheid blijkt. De productie van 1 euro bruto toegevoegde waarde in de Vlaamse industrie vereist 1,17 euro productie voor de Vlaamse industrie. En de tewerkstelling van 1 persoon in de Vlaamse industrie vergt 1,27 personen die werken voor de Vlaamse industrie. De industrie is dus belangrijker in de economie dan uit de rechtstreekse cijfers zou blijken.

Op lange termijn (2000-2016) blijkt de bruto toegevoegde waarde in de industrie met 15,3% gegroeid te zijn in reële prijzen. Dat is minder dan voor de hele economie (+30,4%). De halffabricaten en consumptiegoederen hielden gelijke tred met het gemiddelde voor de hele economie (het gaat voornamelijk om chemie, metaalindustrie en voeding). De categorie van de investeringsgoederen kende een opmerkelijk andere ontwikkeling en zag zijn bruto toegevoegde waarde met 26,0% krimpen tussen 2000 en 2016. Dit is vooral te wijten aan de afname in de tak van de transportmiddelen en de elektronische producten. De divergentie tussen de industrie en de totale economie is nog duidelijker op het vlak van de werkgelegenheid: tussen 2000 en 2016 nam de werkgelegenheid in de industrie af met 24,3%. Dat staat tegenover een aangroei met 14,7% voor de hele economie. Alle hoofdindustriegroepen werden geconfronteerd met krimpende werkgelegenheidscijfers. Deze waren het sterkst in de categorie van de investeringsgoederen (-39,7%). Naar bedrijfstak blijkt dat tussen 2003 en 2015 de meeste werkgelegenheid verloren ging in de textiel en confectie (-21.000 personen), de transportmiddelen (-18.400) en de metaalindustrie (-12.200). De dalende werkgelegenheid gold globaal voor de meeste bedrijfstakken. Uitzonderingen zijn de meubel- en overige industrie (+1.100 personen) en de farmacie, die een stabilisatie van de werkgelegenheid kende over deze periode.

1.53 Werkgelegenheid industrietak

Werkgelegenheid naar bedrijfstak in het Vlaamse Gewest, 2003 en 2015, personen.

Bron: INR.

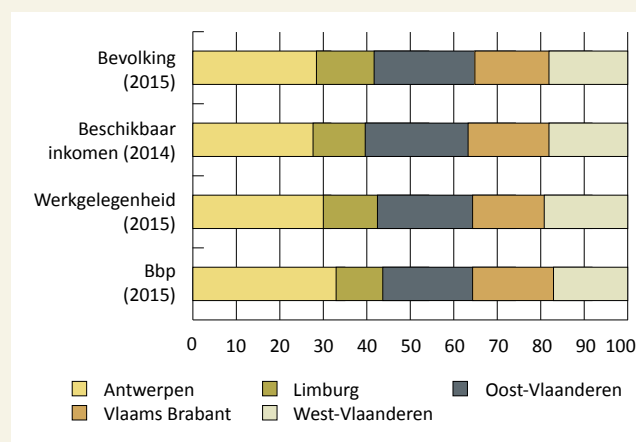
Provincies

Hierna komt een korte schets van de Vlaamse provincies aan bod.

Antwerpen is de belangrijkste Vlaamse provincie. Dit blijkt het duidelijkst uit het aandeel in het bbp (32,6% in 2015) en de werkgelegenheid (29,7%). Dan volgt Oost-Vlaanderen. De 3de en 4de plaats is – afhankelijk van de gekozen indicator – voor West-Vlaanderen of Vlaams-Brabant. Limburg is nummer 5.

1.54 Situering provincies

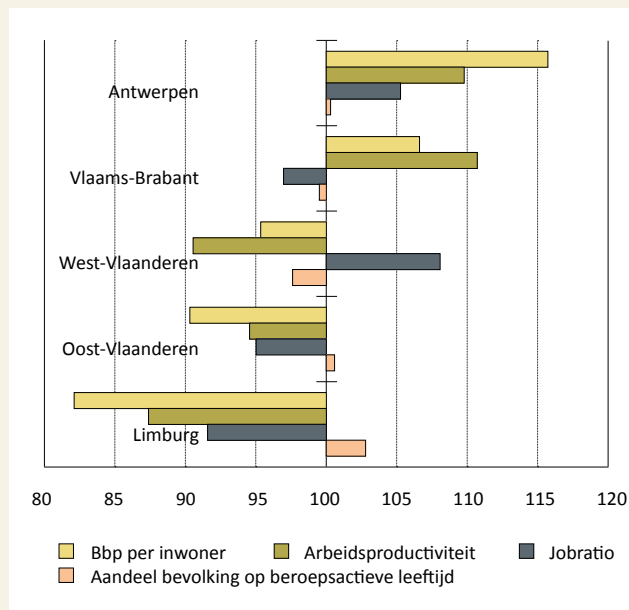
Spreiding van de bevolking, het beschikbaar inkomen, de werkgelegenheid en het bruto binnenlands product over de provincies, in 2014-2015, in %.

Bron: INR, verwerking DKB-SVR.

1.55 Componenten welvaart provincies

Bbp per inwoner, arbeidsproductiviteit, jobratio en aandeel bevolking op beroepsactieve leeftijd, provincies, in 2015, in indices (Vlaams Gewest = 100).

Bron: INR, verwerking SVR.

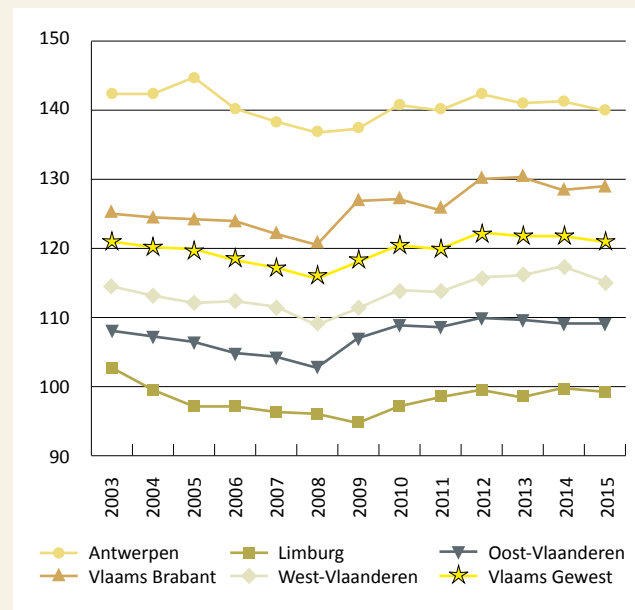
Het hoogste bbp per inwoner komt op naam van de provincie Antwerpen. Bij een waarde voor het Vlaamse Gewest in 2015 aan 100 haalt de provincie Antwerpen een index van 116. Dit komt vooral door een hoge arbeidsproductiviteit en in mindere mate ook door een hoge jobratio. De demografische component is neutraal. Vlaams-Brabant is de tweede provincie die hoger scoort dan het Vlaamse gemiddelde (index van 107 voor het bbp per inwoner). Dit is uitsluitend te danken aan een hoge arbeidsproductiviteit (de hoogste van alle provincies). De drie overige provincies scoren lager dan het Vlaamse gemiddelde. West-Vlaanderen heeft de hoogste jobratio als troef, maar een relatief lage arbeidsproductiviteit en in mindere mate een laag aandeel bevolking op beroepsactieve leeftijd, temperen er het bbp per inwoner. In Oost-Vlaanderen en vooral in Limburg zijn zowel de arbeidsproductiviteit als de jobratio lager dan het Vlaamse gemiddelde. De iets hogere demografische component kan het verschil niet maken.

In Europees perspectief hebben 4 Vlaamse provincies een hoger bbp per inwoner dan het EU28-gemiddelde. Enkel Limburg scoort nipt onder het EU28-gemiddelde. Van 2003 tot 2008 verloren de Vlaamse provincies stelselmatig terrein ten opzichte van het gemiddelde bbp per inwoner in de EU28 (voor Limburg zelfs tot in 2009). Nadien, tot 2012, konden de Vlaamse provincies dit verlies wegwerken, in Limburg kon dat ten dele. Dit wijst erop dat het Vlaamse Gewest en België relatief beter dan elders de gevolgen van de financieel-economische crisis van 2009 doorstonden. Dit heeft te maken met de goed uitgebouwde sociale stabilisatoren. De jongste jaren verloren de Vlaamse provincies opnieuw wat terrein.

In de jaren 2009-2015 was de reële economische groei het

1.56 Europese vergelijking provincies

Bbp per inwoner in euro koopkrachtpariteiten, provincies, 2003-2015, in indices (EU28 = 100).

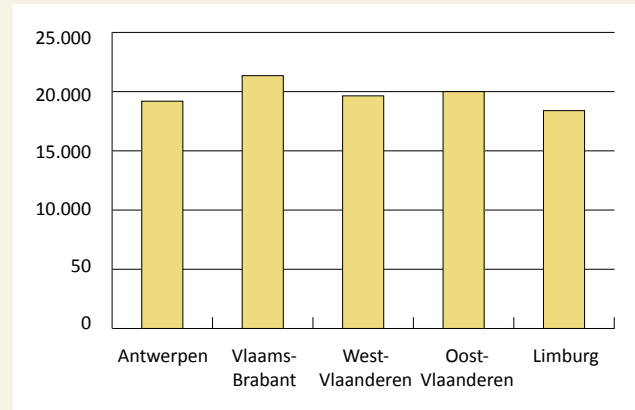
Bron: Eurostat.

sterkst in de provincie Antwerpen (gemiddeld +1,1%), gevolgd door Vlaams-Brabant (+1,0%), Oost-Vlaanderen (+0,9%) en West-Vlaanderen (+0,8%). Het zwakste groeicijfer was voor Limburg (+0,5%).

De welvaart kan vanuit twee hoeken bekeken worden: naast de geproduceerde welvaart op het grondgebied van een regio, ongeacht vanwaar de productiefactoren komen, is er ook de verdiende welvaart door de inwoners van die regio, waar ze dat ook deden. Het beschikbaar inkomen is anno 2014 met 21.600 euro per inwoner het hoogst in Vlaams-Brabant. Oost-

1.57 Beschikbaar inkomen provincies

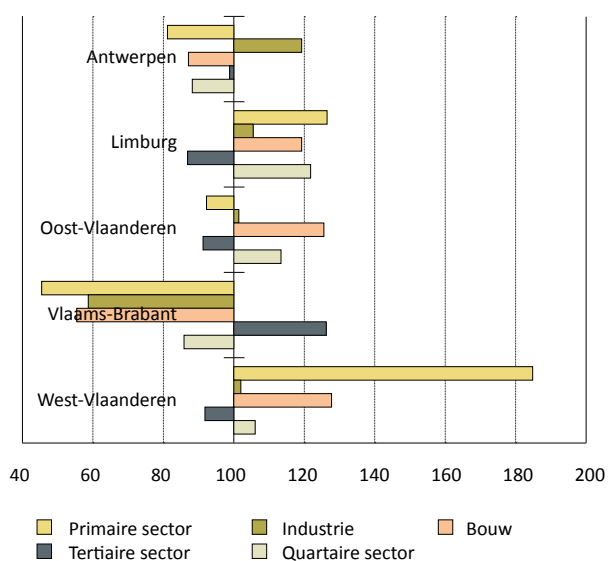
Beschikbaar inkomen per inwoner, provincies, in 2014, in euro.

Bron: INR.

1.58 Specialisatie provincies bruto toegevoegde waarde

Specialisatie-indices van de Vlaamse provincies op basis van de bruto toegevoegde waarde van de hoofdsectoren, 2015, index (Vlaams Gewest = 100).

Bron: INR, verwerking DKB-SVR.

en West-Vlaanderen komen hier op de tweede en derde plaats en de provincie Antwerpen (top bij bbp per inwoner) staat vierde qua beschikbaar inkomen per inwoner. Limburg is ook volgens deze indicator hekkensluiser. Tussen 2003 en 2014 nam het beschikbaar inkomen sterker toe in Oost- en West-Vlaanderen en in Limburg dan in Antwerpen en Vlaams-Brabant.

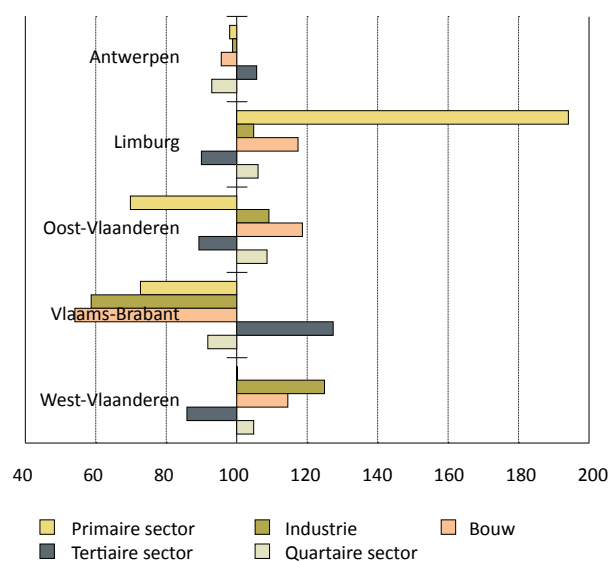
De provincie Antwerpen is volgens de bruto toegevoegde waarde gespecialiseerd in de industrie. Toch is er binnen de industrie veel verschil naargelang bedrijfstak. De Antwerpse specialisatie blijkt zich voor te doen in de chemie, farmacie, aardolieraffinatie en machines en apparaten. Voeding en drank, textiel en confectie en elektronische producten komen er relatief minder aan bod. Het beeld is anders volgens de werkgelegenheid. Volgens deze indicator is Antwerpen enkel gespecialiseerd in de tertiaire sector, en dan voornamelijk een reeks zakelijke diensten, financieuzen en telecommunicatie. De Limburgse economie is volgens beide maatstaven niet gespecialiseerd in de tertiaire sector maar wel in alle overige hoofdsectoren. Het gaat vooral om transportmiddelen, de metaalindustrie, de kunststofnijverheid, de bouwsector, het openbaar bestuur en het onderwijs en maatschappelijke diensten. De Oost-Vlaamse economie is gespecialiseerd in de industrie, de bouw en de quataire sector. Het betreft voornamelijk textiel en confectie, voeding en drank, transportmiddelen, de rubber- en kunststofnijverheid, de bouw, onderwijs en gezondheidszorg.

In Vlaams-Brabant is de tertiaire sector de belangrijkste troef. Hebben een relatief sterke aanwezigheid: de handel, uitgeverijen en audiovisuele diensten, informatiediensten en zakelijke diensten.

In West-Vlaanderen ten slotte, is er een sterke specialisatie in

1.59 Specialisatie provincies werkgelegenheid

Specialisatie-indices van de Vlaamse provincies op basis van de werkgelegenheid van de hoofdsectoren, 2015, index (Vlaams Gewest = 100).

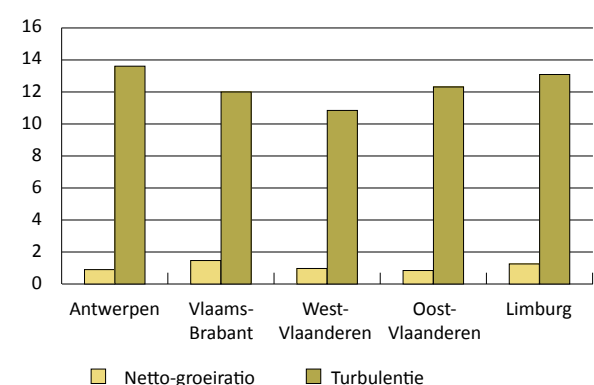
Bron: INR, verwerking DKB-SVR.

de primaire sector (vooral volgens de bruto toegevoegde waarde), de industrie, de bouw en de quataire sector. Naast textiel en confectie, voeding en drank en machines en apparaten gaat het voornamelijk om de rubber- en kunststofnijverheid, de metaalindustrie, elektronische producten en maatschappelijke diensten. Hoewel West-Vlaanderen niet gespecialiseerd is in de tertiaire sector zijn hotels en restaurants en de sector van het onroerend goed belangrijke uitzonderingen hierop.

De netto-groeiratio van bedrijven was over de periode 2003-2015 gemiddeld het hoogst in de provincies Vlaams-Brabant en

1.60 Loop bedrijven provincies

Netto-groeiratio en turbulentie van de BTW-plichtige ondernemingen, Vlaamse provincies, gemiddeld 2003-2015.

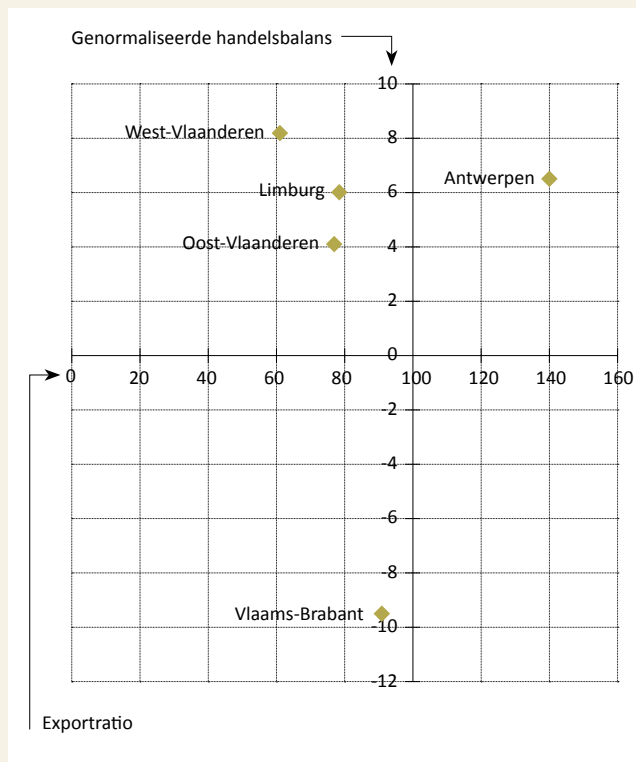
Bron: VKBO, verwerking DKB-SVR.

Limburg (1,5% en 1,2%). In de overige provincies was deze lager dan 1%. De turbulentie is een maat die aangeeft in welke mate het economisch weefsel zich vernieuwt. Deze indicator was gemiddeld over 2003-2015 het hoogst in de provincie Antwerpen, op de voet gevolgd door Limburg. West-Vlaanderen scoort met 10,8% het laagst onder de Vlaamse provincies.

West-Vlaanderen telt naar verhouding het meeste zelfstandigen per 100 inwoners van 20-64 jaar (8,4% in 2015). In tweede orde komt Oost-Vlaanderen (6,7%). Vlaams-Brabant en Limburg scoren beide 6,1%. De provincie Antwerpen heeft met 5,1% de laagste ratio. Maar tussen 2003 en 2016 nam het aantal zelfstandigen het sterkst toe in de provincie Antwerpen (+17,7%). West-Vlaanderen is hier hekkensluiter (+2,7%).

1.61 Buitenlandse handel provincies

Aandeel van de export van goederen en diensten in het bbp en verschil tussen uit- en invoer in verhouding tot de som van uit- en invoer (ESR 2010), provincies, in 2013, in %.

Bron: NBB, verwerking DKB-SVR.

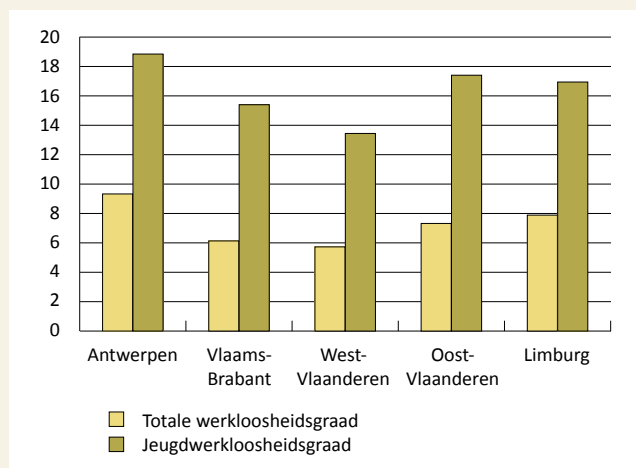
Enkel de provincie Antwerpen heeft een exportratio van (ver) boven 100%. De aanwezigheid van de grote haven is daar niet vreemd aan. De handelsbalans is in 4 Vlaamse provincies positief, behalve in Vlaams-Brabant, dat meer op diensten gericht is.

De werkzaamheidsgraad is anno 2015 het hoogst in West- en Oost-Vlaanderen (74,1% en 73,4%). Limburg haalt de laagste score (69,4%). Maar tussen 2003 en 2015 nam de werkzaamheidsgraad met 4,2 ppt toe in Limburg, sterker dan in de andere provincies.

De werkloosheidsgraad is anno 2016 het hoogst in de provincie Antwerpen (9,3%). West-Vlaanderen en Vlaams-Brabant noteren de laagste score (5,8% en 6,1%). In 2003 was de werkloosheidsgraad nog het hoogst in Limburg. Maar tussen 2003 en 2016 kende Limburg de sterkste daling van de werkloosheidsgraad (-1,6 ppt). De daling was niet zo sterk in West- en Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant en Antwerpen kenden een (minieme) toename. De jeugdwerkloosheidsgraad is eveneens het hoogst in de provincie Antwerpen (18,7% in 2016).

1.62 Werkloosheid provincies

Totale en jeugdwerkloosheidsgraad, provincies, in 2016, in %.

Bron: VDAB, verwerking SVR.

DEFINITIES

Arbeidsproductiviteit Het bruto binnenlands product (bbp) per werkende (in loondienst of als zelfstandige).

Benchmarkregio's Dit zijn 16 Europese regio's die, op basis van de Regional Innovation Scoreboard van de Europese Commissie, de top uitmaken op het vlak van innovatie.

Brexit De uittrede van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie.

Bruto beschikbaar inkomen Netto beschikbaar inkomen plus het verbruik van vaste activa.

Exportratio De waarde van de uitvoer van goederen en diensten in % van het bbp.

Genormaliseerde handelsbalans Het verschil van de uit- en invoer van goederen en diensten in % van de som van de uit- en invoer van goederen en diensten. De indicator heeft een waarde tussen -100 en +100 en is een maat voor het relatieve handelssaldo.

Hoofdsectoren Primaire sector (land- en tuinbouw en visserij), secundaire sector (industrie en bouw), tertiaire sector (handel en commerciële diensten) en quataire sector (niet-commerciële, gesubsidieerde diensten).

Industrie NACE rev.2 Secties BB, CA tot en met CC, CE tot en met CM (winning van delfstoffen, voeding, textiel, houtindustrie, chemie, farmacie, kunststofnijverheid, metaalindustrie, informatica, elektrische apparatuur, productie van apparaten en werktuigen, transportmiddelen, meubel- en overige industrie, reparatie).

Interregionale input-outputtabel Dit geeft een overzicht van de monetaire stromen in en tussen de Belgische gewesten. Daarbij worden de intermediaire stromen (leveringen van goederen en diensten in het productieproces), de stromen van de finale vraag (consumptie, investeringen en export) en de stromen van de primaire inputs (elementen van de bruto toegevoegde waarde) weergegeven per bedrijfstak.

Investeringsratio De totale investeringen in % van het bbp.

Jobratio De totale werkgelegenheid in % van de bevolking 15-64 jaar.

Loonkost per eenheid product Aandeel van de loonsom in de bruto toegevoegde waarde. Voor de zelfstandigen is een raming gemaakt van hun inkomsten op basis van het gemiddelde loon van een werknemer.

Netto-groeiratio Verschil tussen aantal oprichtingen en stopzettingen en faillissementen van btw-plichtige ondernemingen in % van het aantal bestaande ondernemingen.

Peruun Per één. Vermenigvuldigd met 100 geeft dit procent.

Potentiële groei De economische groei die een economie kan realiseren bij een 'normale' inzet van de productiefactoren (arbeid, kapitaal). Meer groei proberen te realiseren zal tot prijsinflatie leiden.

Turbulentie Som van aantal oprichtingen en stopzettingen en faillissementen van btw-plichtige ondernemingen in % van het aantal bestaande ondernemingen.

Werkzaamheidsgraad Aantal werkenden woonachtig in een regio in verhouding tot de bevolking 20-64 jaar woonachtig in die regio.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Avonds, L., Hambÿe, C., Hertveldt, B., Michel, B. & Van den Cruyce, B. (2016). Analyse van de interregionale input-outputtabel voor het jaar 2010. Federaal Planbureau. Brussel.
 Federaal Planbureau (2017). *Regionale economische vooruitzichten 2017-2022. Juli 2017*. Federaal Planbureau. Brussel.
 Internationaal Monetair Fonds (2017). *World Economic Outlook. Update – July 2017*. IMF. Wahington.
 OECD (2017). *OECD Economic Outlook. Volume 2017. Issue 1*. OECD. Parijs.

<http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29>
<https://www.nbb.be/nl/statistieken>
<http://www.oecd.org/eco/outlook/>
<http://www.plan.be/index.php?lang=nl>

BLIKVANGERS

- Terwijl de bevolking tussen 2000 en 2016 gestaag aangroeide met 9% (figuur 1.63), steeg het aantal private huishoudens met 15%. De gezinsverdunding zet zich dus verder door maar zwakt wel af (figuur 1.76).
- Meer dan een half miljoen inwoners of 8,4% van de Vlaamse bevolking zijn vreemdelingen (figuur 1.67). 2 op de 3 vreemdelingen in Vlaanderen hebben het staatsburgerschap van een (andere) lidstaat van de EU28 (65% op 1/01/2016), 1 op de 3 zijn derdelanders (35%).
- De bevolkingstoename wordt vooral beïnvloed door internationale migratie. Het natuurlijk saldo en binnenlands migratiesaldo spelen een kleinere rol (figuur 1.75).
- De totale vruchtbaarheid (in demografische zin) is gedaald, van 1,82 kinderen per vrouw in 2010 naar 1,67 in 2016. Die daling situeert zich vooral bij vrouwen in de leeftijden tot 30 jaar (figuur 1.71).
- Elk jaar neemt de levensverwachting bij geboorte nog met bijna een seizoen toe. De levensverwachting bij vrouwen (84,4 jaar in 2016) ligt hoger dan bij mannen (79,9). Op 65 jaar hebben mannen een levensverwachting van 19 jaar, vrouwen 22,2 jaar (figuur 1.72).
- Vlaanderen kampt al met een demografisch vervangingstekort op de arbeidsmarkt als we de ratio nemen van jongvolwassenen (18-24 jaar) en senioren (58-64 jaar) met hoofdverblijfplaats op het grondgebied. Ook Wallonië gaat die richting uit (figuur 1.69).

De omvang en de loop van de bevolking zijn essentiële parameters voor heel wat aspecten van het beleid. We zoomen achtereenvolgens in op de stand en de loop van de bevolking. Ook de evolutie van de huishoudens komt in beeld, zowel naar grootte als naar type.

Bevolking

Het bevolkingsaantal en de bevolkingsdichtheid, het aandeel van de buitenlandse bevolking en aspecten van de leeftijdsstructuur worden belicht.

Wettelijke bevolking

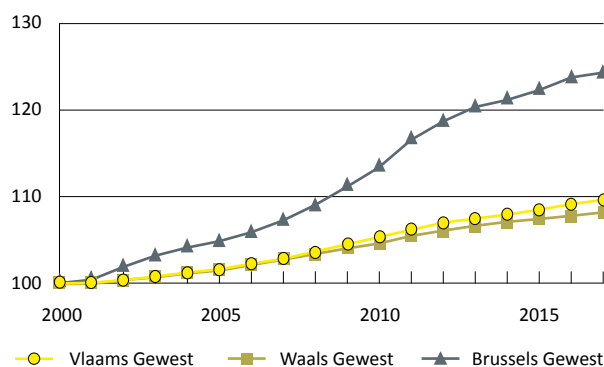
Het Vlaamse Gewest telt aan de start van 2017 6,5 miljoen inwoners (exact 6.516.011), omgerekend 58% van de (wettelijke) bevolking van België.

Tussen 2000 en 2017 groeide de bevolking van het Vlaamse Gewest aan met 10 procent. Het Waalse Gewest kende een gelijkaardige bevolkingsgroei (+8%), maar de hoofdstedelijke bevolking groeide sterker aan (+24%).

Er is aanduiding dat de groeispurt van de bevolking in de gewesten in recente jaren wat is afgezwakt. Meest duidelijk is dat voor het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest (terugval van 10%-aangroei in 2007-2012 naar 5%-aangroei in 2012-2017).

1.63 Bevolkingsgroei

Evolutie van de wettelijke bevolking, per gewest van België, 2000-2017, groei-indexcijfers (bevolking 1/01/2000 = 100).

Noot: In de wettelijke bevolking zijn de personen ingeschreven in het wachtregister voor asielzoekers niet meegeteld (Wet van 24 mei 1994 tot oprichting van een wachtregister, artikel 4).
Bron: ADS, bewerking SVR.

1.64 Bevolkingsgroei per gewest en in grote Vlaamse centrumsteden

Wettelijke bevolking per gewest en voor de 5 grootste Vlaamse steden, stand 1/01/2000 en 1/01/2017, plus groei-indexcijfers voor aangeduide periodes (bevolking basisjaar = 100).

	Bevolking 2000 (x1000)	Bevolking 2017 (x1000)	Index 2000-2017	Index 2007-2012	Index 2012-2017
Vlaams Gewest	5.940	6.516	110	104	103
Waals Gewest	3.340	3.614	108	103	102
Brussels Gewest	959	1.192	124	110	105
Antwerpen	447	521	117	108	104
Gent	224	259	116	106	104
Brugge	116	118	102	100	101
Leuven	88	100	114	106	103
Mechelen	75	86	114	104	104

Bron: ADS, bewerking SVR.

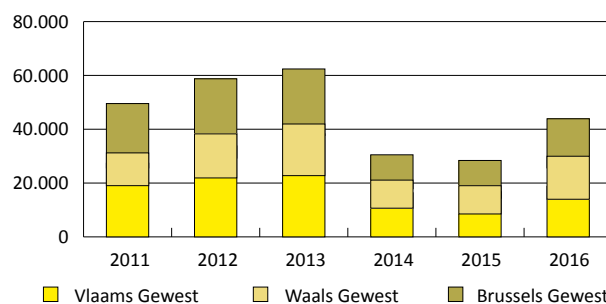
Die groeivertraging wordt ook vastgesteld voor grote steden als Antwerpen, Gent en Leuven. De topgroei in recente jaren (2012-2017) onder de Vlaamse steden met meer dan 40.000 inwoners zijn Vilvoorde (+6%), Roeselare (+5%) en Beringen (+5%).

Gewoonlijk verblijvende bevolking

Eurostat publiceert statistieken over de 'gewoonlijk verblijvende bevolking' (usually resident population) op het grondgebied, te weten de bevolking 'die al minstens 12 maanden (continu) op het grondgebied verblijft of het afgelopen jaar is aangeland met de intentie om er minstens een jaar te verblijven' (cf. Verordening (EG) nr. 862/2007).

1.65 Ingeschreven asielzoekers

Aantal personen ingeschreven in het wachtregister voor asielzoekers, per gewest, 2011-2016 (stand op 1 januari).

Noot: Het aantal ingeschreven asielzoekers werd afgeleid door het verschil te maken tussen het cijfer voor de 'gewoonlijk verblijvende bevolking' van Eurostat en het overeenkomstige cijfer voor de 'wettelijke bevolking' van ADS. De knik in 2014 heeft o.m. te maken met uitzuivering van het wachtregister voor asielzoekers.

Bron: Eurostat, ADS; bewerking SVR.

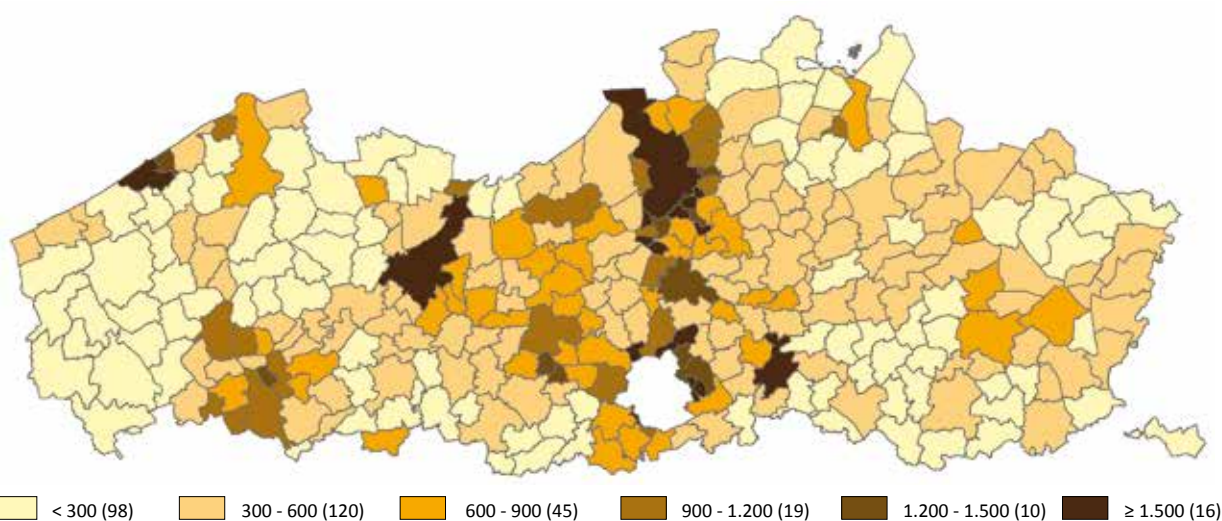
Lidstaat België rapporteert daarover aan Eurostat vanaf 2011. In de praktijk komt het erop neer dat ook de in het wachtregister voor asielzoekers ingeschreven personen worden meegeteld. Dat geeft begin 2016 een surplus van zo'n 43.000 eenheden ten opzichte van de stand voor de wettelijke bevolking van België. De 3 gewesten herbergen daarvan elk ongeveer een derde. Voor het hoofdstedelijke gewest is dat een relatief grote groep, maar daarin zijn ook de asielzoekers geteld voor wie in feite geen woonplaats kan worden aangeduid (Pelfrene & Lodewijckx, 2014).

Bevolkingsdichtheid

De gemiddelde bevolkingsdichtheid in het Vlaamse Gewest anno 2017 bedraagt 482 inwoners per km² (wettelijke bevol-

1.66 Bevolkingsdichtheid

Gemiddeld aantal inwoners per vierkante kilometer, Vlaamse steden en gemeenten, stand op 1/01/2017.

Bron: ADS, bewerking SVR.

king/totale oppervlakte volgens ADS). Elk jaar nog stijgt de bevolkingsdichtheid.

Op de kaart valt af te lezen dat de bevolkingsdichtheid vooral hoog is in het gebied van en omheen de centrale ruit tussen Gent, Antwerpen, Leuven en Brussel. Ook aan de kust, op de as tussen Kortrijk en Gent en in enkele centrale gemeenten van de provincie Limburg is er een vrij hoge bevolkingsdichtheid.

Buitenlandse bevolking

Ruim een half miljoen inwoners van het Vlaamse Gewest (exact 548.910 op 1/01/2017) zijn vreemdelingen in de zin dat ze niet de Belgische nationaliteit hebben. Omgerekend komt dit neer op 8,4% van de Vlaamse bevolking. Het Waalse Gewest telt naar verhouding iets meer vreemdelingen (10%); het Brussels Hoofdstedelijke Gewest veel meer (35%).

In de voorbije jaren ging het aandeel vreemdelingen nog steeds in stijgende lijn in Vlaanderen en in Brussel; in Wallonië is er stagnatie.

In Antwerpen is 1 op de 5 inwoners een vreemdeling (20,6% op 1/01/2017), maar ook in Leuven (18%), Turnhout (16%), Gent (14%), Genk (12%) en Mechelen (10%) is minstens 1 op de 10 een vreemdeling. Daarnaast zijn er ook tal van kleinere gemeenten met relatief veel vreemdelingen, vooral dan in het brede randgebied rond het hoofdstedelijke gewest of in Antwerpse en Limburgse grensgemeenten met Nederland.

2 op de 3 vreemdelingen in Vlaanderen hebben het staatsburgerschap van een (andere) lidstaat van de EU28 (65% op 1/01/2016), 1 op de 3 zijn derdelanders (35%). Onder de buiten-

landse EU-burgers staan de Nederlanders, Polen en Roemenen voorop; onder de derdelanders zijn dat Marokkanen, Turken en Afghanen.

Vergrijzing

De leeftijds piramide van de bevolking van het Vlaamse Gewest anno 2017 vertoont het karakteristieke profiel van een **verouderde bevolking**, met een zware top en een smalle basis. Vergelijking met de leeftijds piramide voor 1990 maakt aanschouwelijk hoe sterk de Vlaamse bevolking verouderd is. Andersom oogt de bevolking van het Brusselse Gewest heden jonger dan een kwarteeuw terug.

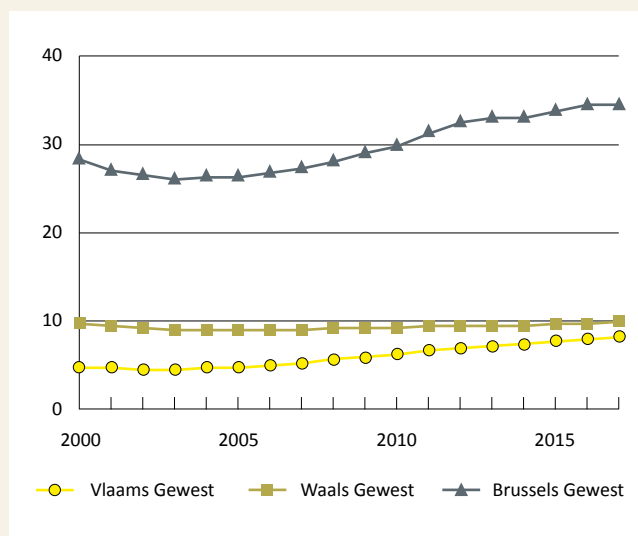
Een maat voor vergrijzing is het aandeel 65-plussers in de bevolking. Het Vlaamse Gewest is het meest vergrijsd (19,8% aan de start van 2017), van dichtbij gevolgd door het Waalse Gewest (18,0%), en meer op afstand door het Brusselse Gewest (13,1%).

In grote Vlaamse centrumsteden zoals Antwerpen (17%), Gent (17%), Leuven (16%) of Mechelen (17%) ligt het aandeel 65-plussers onder het Vlaamse gemiddelde. Maar dat kan verkeren, zoals in Oostende (28%), Brugge (23%) of Kortrijk (21%).

Voorals aan de kust worden soms hoge waarden genoteerd, meer bepaald in Koksijde (37%), Knokke-Heist (34%), Nieuwpoort (33%), De Haan (32%), Middelkerke (32%), De Panne (30%) en Blankenberge (30%). In dat verband heeft men het over een 'dubbele vergrijzing', een gevolg van de toestroom van jonggepensioneerden naar de kust (De Klerck, 2011).

1.67 Buitenlandse bevolking

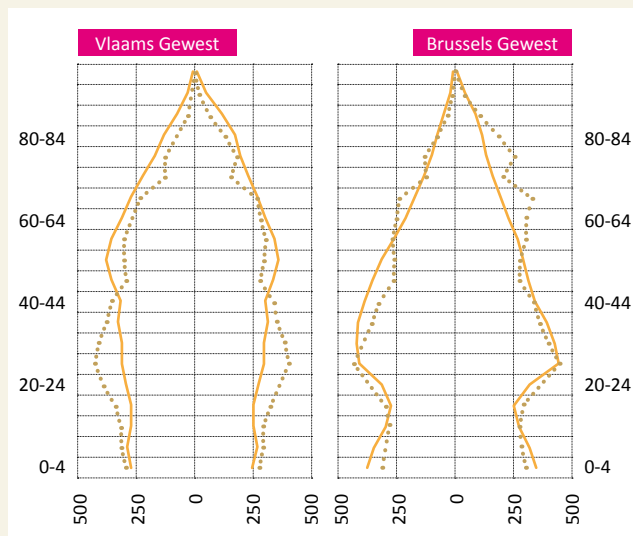
Evolutie van het aandeel vreemdelingen in de totale bevolking, per gewest, 2000-2017, in%.

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.68 Leeftijds piramide

Leeftijds piramide van de bevolking op 1/01/2017 (volle lijn) en op 1/01/1990 (stippellijn) voor het Vlaamse Gewest (links) en het Brusselse Gewest (rechts), per leeftijdsgroep van 5 jaar, in aantal per 10.000 inwoners.

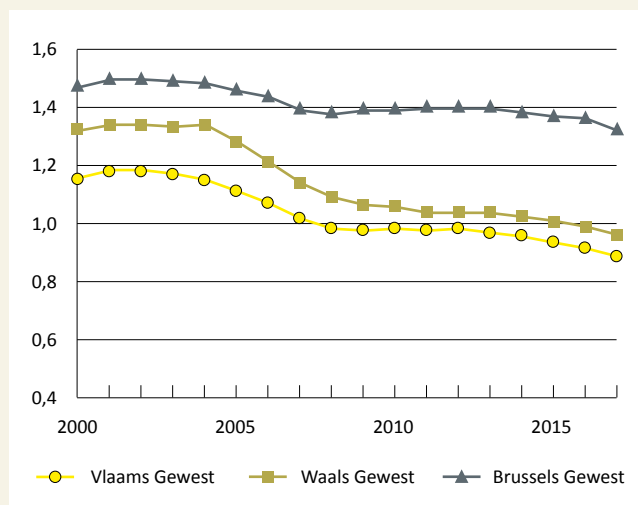

Noot: De leeftijds piramide geeft links van de centrale as de leeftijdsverdeling voor mannen, rechts die voor vrouwen.

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.69 Doorstromingsratio bevolking op arbeidsleeftijd

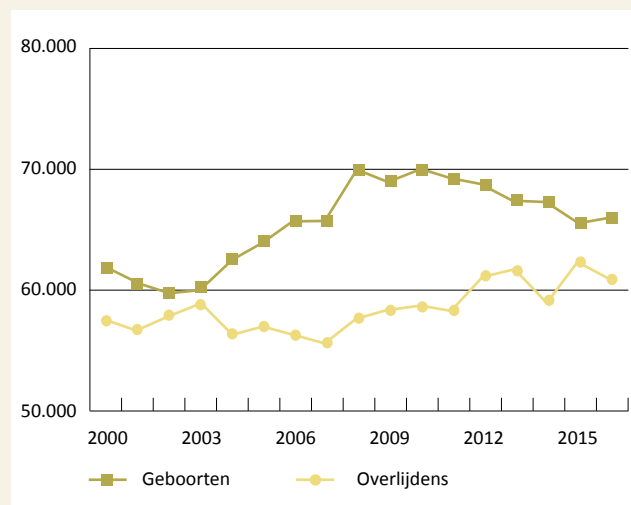
Demografische doorstromingsratio van de wettelijke bevolking op arbeidsleeftijd (aantal 18-24-jarigen/aantal 58-64-jarigen), per gewest, 2000-2017.

Bron: ADS; bewerking SVR.

1.70 Geboorten en overlijdens

Aantal levendgeborenen en aantal overlijdens in de wettelijke bevolking, Vlaams Gewest, 2000-2016.

Bron: ADS (Rijksregister, wettelijke bevolking), bewerking SVR.

Demografische doorstromingsratio

De leeftijden tussen 18 en 24 jaar zijn leeftijden waarop men gewoonlijk instroomt op de arbeidsmarkt; die tussen 58 en 64 jaar leeftijden waarop men gewoonlijk uitstroomt. De verhouding van beide leeftijdsgroepen geeft bijgevolg een idee hoe de potentiële instroom zich verhoudt tot de potentiële uitstroom. We zouden dit kunnen labelen als de 'demografische doorstromingsratio' van de bevolking op arbeidsleeftijd. Zijn beide groepen in evenwicht, dan is de ratio 1; is er een sterkere potentiële instroom dan uitstroom, dan is de ratio groter dan 1; en omgekeerd, kleiner dan 1 bij een sterkere potentiële uitstroom dan instroom.

Voor het Vlaamse Gewest ligt die ratio aan de start van 2017 op een waarde 0,89, wat een demografisch vervangingstekort uitdrukt. Voor het Waalse Gewest is er vooralsnog evenwicht tussen beide leeftijdsgroepen (0,96) maar de trend gaat richting vervangingstekort; voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest blijft een duidelijk – hoewel slinkend – overwicht van jongvolwassenen ten aanzien van de groep van senioren aangeduid (1,32).

Loop van de bevolking

De loop van de bevolking slaat op de wijziging van de bevolking als gevolg van de geboorten en overlijdens en de in- en uitwijkingen door migratie.

Geboorten en overlijdens

In 2016 werd in Vlaanderen voor het eerst sinds jaren opnieuw een stijging van het aantal geboorten geregistreerd: 65.992 levendgeborenen bij moeders uit de wettelijke bevolking tegenover 65.606 voor 2015 (+0,6%). Voor Wallonië (-1,7%) en voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (-1,6%) is er een verdere daling.

In 2016 werden precies 60.913 sterfgevallen geteld in (de wettelijke bevolking van) het Vlaamse Gewest. Dat zijn er wat minder dan het jaar voordien (62.291).

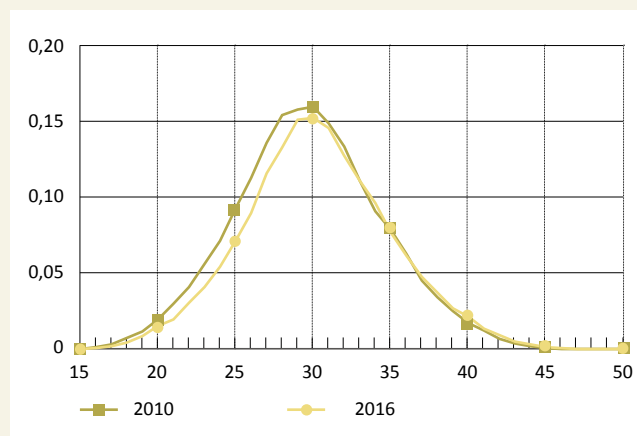
Er zijn meer geboorten dan overlijdens in het Vlaamse Gewest, waardoor de natuurlijke balans positief blijft (+0,8 per 1.000 leden van de wettelijke bevolking in 2016). In het Waalse Gewest is de natuurlijke aangroei van de bevolking quasi nihil (-0,2‰ in 2016) terwijl die in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest duidelijk positief is (+7,4‰).

Vruchtbaarheid

Vruchtbaarheid in demografische zin verwijst naar het feitelijk gerealiseerde aantal geboorten per vrouw. In de afgelopen jaren is de totale vruchtbaarheid (tussen 15 en 50 jaar) gedaald in het Vlaamse Gewest: van 1,82 kinderen per vrouw in 2010 naar 1,67 in 2016.

1.71 Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers

Vruchtbaarheidkansen naar leeftijd van de vrouwelijke bevolking tussen 15 en 50 jaar, Vlaams Gewest, 2010 en 2016.

Noot: 1) Het vruchtbaarheidscijfer per leeftijd is de verhouding van de levendgeborenen bij vrouwen van een bepaalde leeftijd tot de (gemiddelde) getalsterkte van de vrouwen van die leeftijd. Hier betreft het de leeftijd die vrouwen (normaliter) tijdens het kalenderjaar zullen bereiken, van 15 tot en met 50 jaar. 2) Ontbrekende waarden voor leeftijd van de moeder zijn verdeeld over de leeftijden volgens de distributie voor gekende leeftijden. Bron: ADS (Rijksregister, wettelijke bevolking), bewerking SVR.

Vergelijking van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheid leert dat de daling zich hoofdzakelijk situeert in de leeftijden tot en met 30 jaar. Vraag is of dit zich later (binnen pakweg 5 à 10 jaar) zal vertalen in een hogere vruchtbaarheid op leeftijden boven de 30 jaar. Is er uitstel of afstel van geboorten?

Levensverwachting

De levensverwachting bij geboorte stijgt nog elk jaar, zij het in mindere mate dan voorheen (nog wel bijna een seizoen per jaar voor mannen, de helft daarvan voor vrouwen). Vandaag is de levensverwachting bijna 80 jaar voor mannen en 84 jaar voor vrouwen.

Ook op de leeftijd van 65 jaar is er jaarlijks winst. Mannen op de pensioenleeftijd kunnen nu rekenen met nog 19 levensjaren; vrouwen in doorsnee met goet 22 levensjaren.

1.72 Levensverwachting

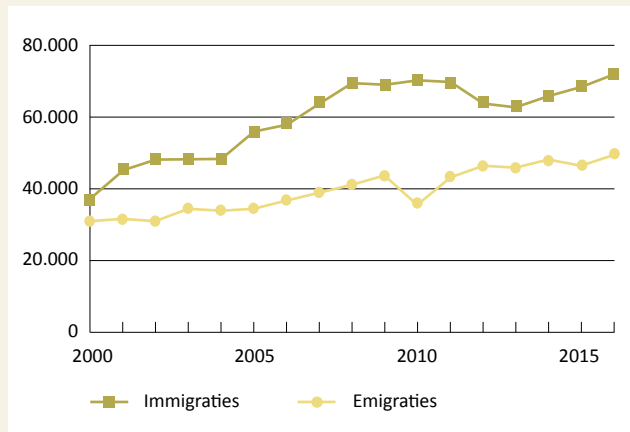
Evolutie van de levensverwachting bij geboorte en op leeftijd 65 jaar, Vlaams Gewest, per geslacht, selecte jaren.

		2000	2005	2010	2015	2016
Bij geboorte	Man	75,5	77,2	78,5	79,6	79,9
	Vrouw	81,4	82,5	83,3	83,9	84,4
Op leeftijd 65 *	Man	16,3	17,4	18,3	19,0	19,3
	Vrouw	20,4	21,0	21,7	22,2	22,5

* Meer bepaald de levensverwachting op 1 januari van het kalenderjaar waarin men 65 wordt.
Bron: ADS (Rijksregister, wettelijke bevolking, met leeftijd in verstreken jaren), plus eigen bepaling SVR voor leeftijd 65.

1.73 Internationale migratie

Internationale immigratie en emigratie, 2000-2016.

Noot: De internationale immigratie en emigratie zijn in ruime zin opgevat: internationale immigratie = immigratie vanuit het buitenland (in strikte zin) + opnieuw ingeschreven personen + veranderd van register (binnen); internationale emigratie = emigratie naar het buitenland (in strikte zin) + ambtsshalve geschrapte personen + veranderd van register (buiten). -> Asielzoekers zijn niet meegeteld, wel de erkende vluchtelingen in de hoedanigheid van 'veranderd van register (binnen)'. Bron: ADS, bewerking SVR.

Internationale migratie

De internationale immigratie is opnieuw toegenomen in recente jaren, zowel naar België als geheel (van afgerond 147.000 eenheden in 2013 naar 160.000 in 2016) als naar Vlaanderen (van 62.000 naar 72.000). Velen hebben het staatsburgerschap van een EU-lidstaat (inclusief België): van de groep die in 2015 vanuit het buitenland naar het Vlaamse Gewest immigreerde is dat 65% tegenover 35% 'derdelanders' (van buiten de Europese Unie).

Ook de internationale emigratie is recent toegenomen, zowel voor België (van afgerond 112.000 eenheden in 2013 naar 118.000 in 2016) als voor Vlaanderen (van 46.000 naar 49.000). Dertelenders zijn daarin naar verhouding minder vertegenwoordigd (21% van de 2015-emigranten uit Vlaanderen).

Het internationale migratiesaldo is positief. Voor het Vlaamse Gewest ligt dat in recente jaren licht boven de 20.000 eenheden (+3,5 per 1.000 leden van de gemiddelde bevolking van 2016). Dat saldo is ook al jaren positief voor het Waalse Gewest (+2,7‰ in 2016) en zeker ook voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (+8,3‰).

Binnenlandse migratie

De binnenlandse migratie vertoont een positief saldo voor het Vlaamse Gewest (+1,8 per 1.000 leden van de gemiddelde bevolking van 2016). Dat is minder uitgesproken voor het Waalse Gewest (+0,9‰) terwijl voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (-12,4‰) een negatief saldo wordt opgetekend.

Grote steden kenmerken zich vaak door een positief saldo voor de internationale migratie en een negatief saldo voor de bin-

1.74 Internationaal en binnenlandse migratiesaldo

Internationaal en binnenlands migratiesaldo per gewest en voor de 5 grootste Vlaamse steden, in 2015 en in 2016, per duizend eenheden van de (gemiddelde) bevolking (%).

	2015		2016	
	Inter-nationaal	Binnenlands	Inter-nationaal	Binnenlands
Vlaams Gewest	+3,3	+1,4	+3,5	+1,8
Waals Gewest	+2,4	+1,3	+2,7	+0,9
Brussels Gewest	+14,6	-11,3	+8,3	-12,4
Antwerpen	+7,5	-5,5	+6,5	-5,0
Gent	+10,8	+0,7	+5,4	-0,3
Brugge	+4,1	-0,5	+4,4	-1,0
Leuven	+8,3	-2,0	+7,1	-0,2
Mechelen	+4,2	-2,4	+4,3	+3,5

Bron: ADS, bewerking SVR.

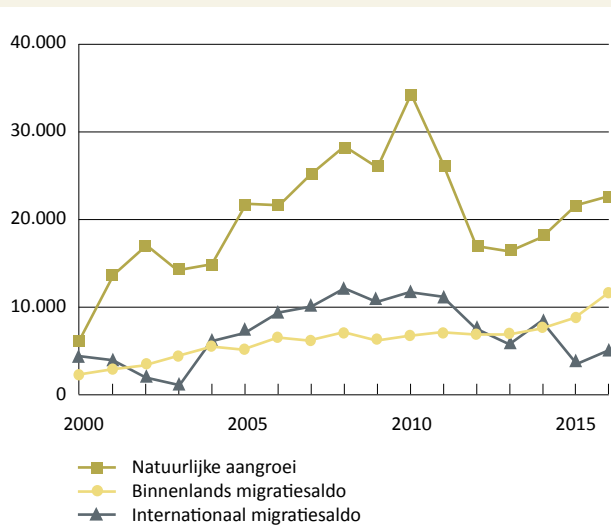
nenlandse migratie. We vinden die combinatie bijvoorbeeld terug in Antwerpen (+6,5‰, -5,0‰) en in Brugge (+4,4‰, -1,0‰). In Gent (+5,4‰, -0,3‰) en in Leuven (+7,1‰, -0,2‰) is het recent ook aangeduid maar minder overtuigend. In Mechelen (+4,3‰, +3,5‰) is dat voor 2016 duidelijk niet het geval.

Componenten van bevolkingsgroei

De motor van de bevolkingsgroei in Vlaanderen is en blijft de internationale migratie, met haar jaarlijks inwijkingsoverschot. Ook de binnenlandse migratie en de natuurlijke aangroei dragen op hun beurt bij tot de bevolkingsgroei, zij het dat die laatste component aan belang inboet. Omge-

1.75 Componenten bevolkingsgroei

Natuurlijke aangroei, binnenlands en internationaal migratiesaldo, Vlaams Gewest, 2000-2016, aantallen.

Bron: ADS (Rijksregister, wettelijke bevolking), bewerking SVR.

kend wordt de gekende bevolkingsgroei van 2016 (t.w. zonder de 'statistische aanpassing'), voor 58% verklaard door de netto internationale immigratie, gevolgd door de netto binnenlandse inwijking (29%) en het positieve natuurlijke saldo (13%).

Ook in Wallonië en in Brussel levert de internationale migratie de belangrijkste bijdrage aan de bevolkingsgroei van de regio. In Wallonië is er ook nog bijdrage vanwege de binnenlandse inwijking; in het hoofdstedelijke gewest vanwege de natuurlijke aangroei.

Huishoudens

Huishoudgrootte

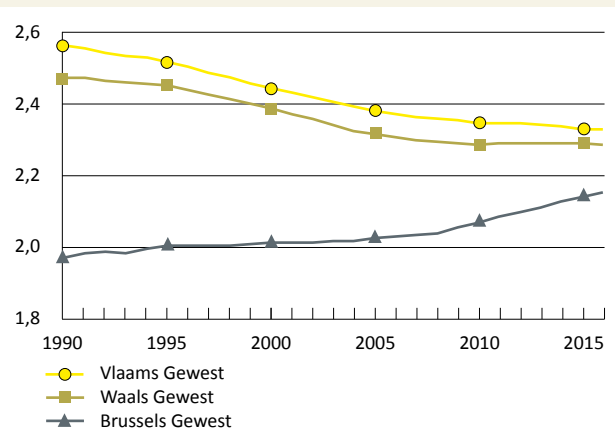
In 2016 zijn er afgerond 2.748.000 private huishoudens tegenover 2.213.000 in 1990, of een kwart meer (+24%). Tegenover de stand aan de start van de eeuwwisseling bedraagt de stijging 15%.

De gemiddelde omvang van private huishoudens in Vlaanderen en Wallonië volgt een parallelle evolutie, met in beide gewesten eerst een opmerkelijke daling, vooral dan in de jaren tussen 1995 en 2005, gevolgd door stagnatie op het lagere niveau. Voor het Vlaamse Gewest gaat de evolutie van 2,57 leden per huishouden in 1990 over 2,45 in 2000 naar 2,33 in 2016; voor het Waalse Gewest vinden we respectievelijk 2,48, 2,39 en 2,29.

In het hoofdstedelijke gewest is er een omgekeerde beweging, met een toename van de gemiddelde huishoudgrootte (van 1,97 in 1990 over 2,01 in 2001 naar 2,15 in 2016).

1.76 Gemiddelde huishoudgrootte

Gemiddeld aantal leden per privaat huishouden, per gewest, 1990-2016, stand op 1 januari van het jaar.

Noot: De gemiddelde huishoudgrootte = aantal personen van de wettelijke bevolking woonachtig in private huishoudens/aantal private huishoudens. Aangenomen werd dat een huishouden van 10 of meer leden gemiddeld 11,5 leden telt.

Bron: ADS, bewerking SVR (datawarehouse demografie).

Een kleine minderheid verblijft in een collectief of institutioneel huishouden. In elk der gewesten ligt dat iets boven de 1% van de totale (wettelijke) bevolking (1,2% voor het Vlaamse Gewest in 2016). Veelal betreft het ouderen met een verblijf in een woonzorgcentrum.

Bij de ouderen (65+) vinden we opnieuw veel 'alleenwonenden' (43% van de huishoudens in die leeftijdsgroep). Ook het type 'gehuwd paar zonder kind' is evenwaardig aanwezig (44%), wat beduidend meer is dan generatie terug (37% in 1991). Oudere koppels kunnen nu blijkbaar langer samen door het leven blijven gaan.

Huishoudtype

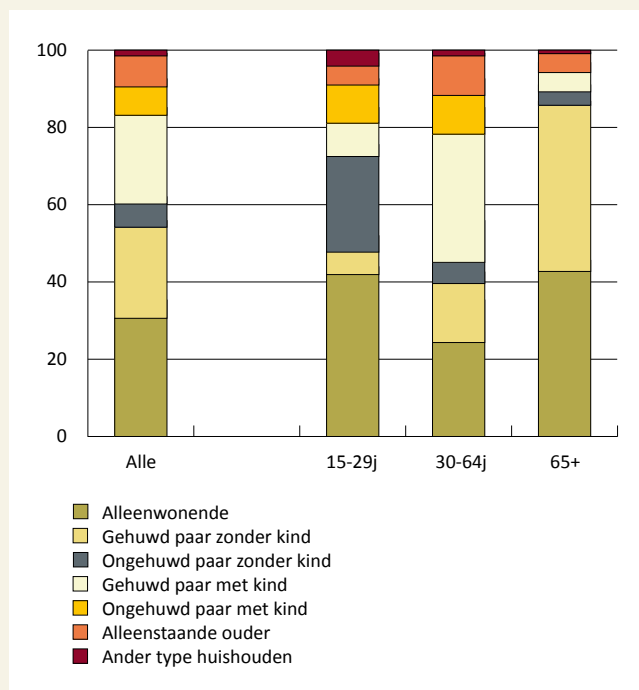
'Alleenwonende' is het modale huishoudenstype in de zin dat het meest voorkomt onder de huishoudens (31%). Dan volgen 'gehuwd paar met kind' (23%) en 'gehuwd paar zonder kind' (23%), op hun beurt gevolgd door 'alleenstaande ouder' (8%) en door 'ongehuwd samenwonende paren – met of zonder kinderen' (samen 13%).

Onder de jongvolwassenen (15-29 jaar) zijn er veel alleenwonenden (42% van de huishoudens in die leeftijdsgroep), maar de aandachtstrekker is vooral het overwicht van het type 'ongehuwd paar zonder kind' (25%) op het type 'gehuwd paar zonder kind' (6%).

In de groep van middelbare leeftijd is het type 'gehuwd paar met kind' dominant (33%), hoewel ook de types 'ongehuwd paar met kind' (10%) en 'alleenstaande ouder' (10%) beslist geen uitzonderingen meer zijn.

1.77 Huishoudenstype

Type van huishouden naar leeftijd referentiepersoon, Vlaams Gewest, 2016, in %.

* Aantal huishoudens = 2.748.019.

Bron: ADS, bewerking SVR (datawarehouse demografie).

DEFINITIES

Bevolkingsdichtheid De verhouding van de jaarlijks gemiddelde bevolking tot de gegeven omvang van het territorium (in km²). In Belgische statistieken is het gebruikelijk om de oppervlakte van de inlandse watergebieden bij te tellen bij het territorium. In Europese statistieken wordt dit in de regel niet meegeteld, zodat meer precies de bevolkingsdichtheid 'per oppervlakte land' wordt aangegeven. Voor landen met veel meren en rivieren (Finland, Nederland) maakt dat inderdaad veel uit.

Bruto geboortecijfer Aantal geboorten per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Bruto sterftecijfer Aantal overledenen per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Gemiddelde bevolking op jaarbasis De gemiddelde bevolking zoals die kan bepaald worden uit de tellingen op 1 januari van het jaar en op 31 december van het jaar (= stand op 1 januari van het volgende jaar). Biedt een aanmerkelijke benadering van de bevolking op 1 juli van het betreffende jaar.

Huishouden Het huishouden bestaat uit een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit twee of meer personen, al dan niet met elkaar verwant, die gewoonlijk in dezelfde woning wonen en er samenleven. Onder een collectief (of een institutioneel) huishouden verstaat men (in tegenstelling tot een privaat huishouden): klooster-gemeenschappen, rusthuizen, weeshuizen, studenten- of arbeidershomes, verplegingsinrichtingen en gevangenis-sen (definitie van ADS).

Leeftijdspiramide Gekantelde verdeling van de bevolking over leeftijds- en geslachtsgroepen. De jongste leeftijds-groep vindt men aan de basis, de oudste aan de top. Links van de centrale as staan de mannen, rechts de vrouwen. De traditionele piramidevorm oogt vandaag meer als een boon.

Internationale migratie De migratie van en naar het buitenland, ook 'externe migratie' genoemd. Het verschil tussen de buitenlandse immigratie (+) en de buitenlandse emigratie (-) geeft het saldo van de buitenlandse/internationale migraties. Voor de bepaling van dat saldo wordt ook rekening gehouden met de 'ambtshalve schrappingen' (-), de 'opnieuw ingeschreven personen' na een voorgaande ambtshalve schrapping in een voormalig kalenderjaar (+) en met de 'veranderingen van register', hetzij van het wachtregister voor asielzoekers naar een wettelijk bevolkingsregister (+), of omgekeerd (-).

Binnenlandse migratie De migratie van en naar een andere gemeente binnen België, ook 'interne migratie' genoemd. Het verschil tussen de binnenlandse inwijking (+) en de binnenlandse uitwijking (-), berekend over alle 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest, geeft het saldo van de migraties tussen het Vlaamse Gewest en de beide overige gewesten van België.

Vergrijzing Proces van toename van het aandeel ouderen (in de regel vanaf 65 jaar) in de bevolking.

Vruchtbaarheidscijfer Het vruchtbaarheidscijfer per leeftijd is de verhouding van de levendgeborenen bij vrouwen van een bepaalde leeftijd tot de (gemiddelde) getalsterkte van de vrouwen van die leeftijd. Voor de leeftijd van de vrouwen wordt ofwel a) de leeftijd aangenomen die in de loop van het jaar (normaliter) zal bereikt worden gegeven hun geboortjaar, ofwel b) de leeftijd die bereikt werd op de laatste verjaardag. Bij optie (a) gaat het op elke leeftijd over één enkele generatie vrouwen (allen van hetzelfde geboortjaar); men noemt dit ook "projectieve" cijfers, meer bepaald voor aanwending in bevolkingsvooruitzichten (waarbij veelal de getalsterkte van de vrouwelijke bevolking op 1 januari van het jaar in aanmerking wordt genomen in plaats van de gemiddelde getalsterkte in dat jaar). Bij optie (b) betreffen de overeenkomstige vruchtbaarheidscijfers bij nader toezien twee generaties van vrouwen (die weliswaar in de loop van het jaar dezelfde leeftijd kunnen delen naargelang hun verjaardag al dan niet voorbij is).

Totaal vruchtbaarheidscijfer Het totale vruchtbaarheidscijfer (TVC) is de som van de vruchtbaarheidscijfers per leeftijd. Het TVC is gelijk aan het aantal kinderen dat een vrouw in het reproductieve leeftijdsinterval zou krijgen indien ze hetzelfde vruchtbaarheidscijfer zou blijven vertonen op elke leeftijd. Men spreekt in dat verband soms ook over het conjuncturele vruchtbaarheidsspeel in contrast met de finale afstamming waarbij de vruchtbaarheid van een generatie van vrouwen daadwerkelijk vanaf leeftijd 15 tot leeftijd 50 jaar (overheen alle kalenderjaren) is opgevolgd. Ruwweg wordt aangenomen dat een TVC = 2,1 vereist is om de bevolking op peil te houden (vervangingspeil).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

De Klerck, P. (2014). *Vergrijzing en ouderenzorg aan de kust: moet er nog zand zijn?* Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel, 2011/8.

Pelfrene, E. & Lodewijckx, E. (2014). *De bevolking ingeschreven in het wachtregister van asielzoekers*. In: Pelfrene E. & Van Peer C., Internationale migraties en migranten in Vlaanderen, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Studie, 2014/1.

Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium (FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie):
<http://statbel.fgov.be/>

Studiedienst Vlaamse Regering (SVR) – Vlaamse Statistische Autoriteit (VSA):
<http://regionalestatistieken.vlaanderen.be/>

BESTUURLIJKE CONTEXT

1.4

BLIKVANGERS

- Gemeenten nemen gemiddeld deel aan 67 samenwerkingsverbanden, de spreiding gaat van 33 tot 153 samenwerkingsverbanden per gemeente. 37% van deze samenwerkingsverbanden wordt geïnitieerd door de lokale besturen zelf.
- De ontvangsten van de Vlaamse overheid zijn in 2016 gestegen met 4% na een forse stijging met 38% in 2015, vooral als gevolg van de zesde staatshervorming (figuur 1.78). De uitgaven nemen in 2016 toe met 3% (figuur 1.94).
- De bijdrage van de Vlaamse overheid aan de geconsolideerde brutoschuld bedraagt eind 2016 18,1 miljard euro (+4% tegenover 2015) (figuur 1.81).
- Het totaal aantal Vlaamse ambtenaren neemt – in tegenstelling tot de lokale besturen – toe omwille van de zesde staatshervorming en een aantal nieuwe maatschappelijke uitdagingen. Worden de effecten hiervan uitgezuiverd, dan is er een duidelijke afname (figuur 1.84).
- In tegenstelling tot de lokale en federale overheden neemt de tevredenheid over het beleid van de Vlaamse Regering en de Europese Commissie niet toe. Minder dan een derde van de bevolking is in de lente van 2016 tevreden over het beleid van de Vlaamse Regering, 18% is ontevreden (figuur 1.102). Ook de tevredenheid over de Vlaamse administratie is lichtjes gedaald (figuur 1.104).
- 4 op de 10 Vlamingen heeft een goede tot zeer goede indruk van de klantvriendelijkheid van de Vlaamse administratie. Dit oordeel is de jongste jaren nauwelijks gewijzigd (figuur 1.111).
- Betrouwbaarheid is het kenmerk dat het sterkst aan de Vlaamse administratie wordt gekoppeld, gevolgd door toegankelijkheid, klantgerichtheid en samenwerken. Kenmerken als voortdurend verbeteren, vernieuwend en efficiënt scoren iets lager. Transparantie scoort het laagst (figuur 1.112).
- 44% van de Vlamingen is van oordeel dat de overheid correcte, betrouwbare en nuttige informatie verstrekt. Globaal genomen is de tevredenheid over de informatieverstrekking er de voorbije jaren lichtjes op vooruit gegaan (figuur 1.110).

Met deze bestuurlijke context wordt de politieke en bestuurlijke omgeving geschetst waarbinnen en waarrond het Vlaamse beleid werkt. Dat gebeurt aan de hand van een heel deel indicatoren die zowel gaan over de Vlaamse overheid, de lokale overheid als de burgers.

In de eerste plaats wordt kort de bestuurlijke organisatie in Vlaanderen besproken. Daarna komen de inputfactoren van de overheid aan bod: wat zijn de middelen en het personeel waarover de Vlaamse en lokale overheid beschikken? In een derde punt volgt de output: welke investeringen en uitgaven doen deze overheden en hoe zit het met de efficiëntie? Het vierde deel zoomt in op enkele effecten van het beleid. Wat vinden burgers en lokale overheden van de prestaties en dienstverlening van de Vlaamse overheid en dat vanuit de bril van de waarden die de Vlaamse overheid belangrijk vindt: wendbaarheid, betrouwbaarheid en integriteit, transparantie en openheid, daadkracht en effectiviteit, efficiëntie en klantgerichtheid.

Bestuurlijke organisatie

Gemeenten zijn binnen de gemeentegrenzen bevoegd voor heel wat thema's die het belang van hun inwoners moeten dienen (gemeentelijk onderwijs, kinderopvang, bibliotheken, jeugdwerking, sport, groenbeheer, ...). Daarnaast voeren ze taken uit die hen door een hogere overheid (Vlaams of federaal) worden opgelegd, zoals het beheer van de bevolkingsregisters, het verdelen van officiële documenten, het beheer van het OCMW.

De manier waarop de bestuurlijke organisatie is vormgegeven, kan per gemeente variëren. Het Gemeentedecreet laat hen toe om bepaalde gemeentelijke taken te verzelfstandigen. Verzelfstandiging is het afzonderen van een bepaalde taak binnen de eigen structuur (interne verzelfstandiging) of in een andere rechtspersoon (externe verzelfstandiging). Bij interne verzelfstandiging kan men denken aan budgethouderschap. Externe verzelfstandiging kan bijvoorbeeld gaan over een autonoom gemeentebedrijf of een OCMW-vereniging.

Gemeenten werken ook samen met partners. Deze samenwerking wordt soms opgelegd door de Vlaamse of federale regering (bv. politie- en hulpverleningszones, Lokaal Gezondheidsoverleg, ...) of komt van onderuit tot stand, vaak in de vorm van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden. Een **intercommunale** of intergemeentelijk samenwerkingsverband (IGS) is een vereniging van gemeenten met als doel taken gemeenschappelijk te realiseren. Ze werken vooral rond afvalinzameling en –verwerking, nutsvoorzieningen (elektriciteit, water, gas en kabel), maar ook rond sociale huisvesting, cul-

tuur, erfgoed of streekontwikkeling. De Vlaamse overheid, met name het Agentschap Binnenlands Bestuur houdt toezicht op de beslissingen van de IGS-en. De controle op de uitoefening van de taken van een gemeente zelf (het algemeen bestuurlijk toezicht) gebeurt grotendeels door de Vlaamse overheid. Slechts enkele zaken, zoals veiligheid, vallen onder de bevoegdheid van de federale overheid.

Gemeenten nemen gemiddeld deel aan 67 samenwerkingsverbanden, de spreiding gaat van 33 tot 153 samenwerkingsverbanden per gemeente. De samenwerkingsverbanden die geïnitieerd worden door de lokale besturen zelf, maken 37% uit van alle samenwerkingsverbanden. Er zijn immers ook nog samenwerkingsverbanden die elders hun oorsprong hebben: provinciaal (4%, bijvoorbeeld rond bibliotheken), Vlaams (27%, bijvoorbeeld rond sociale huisvesting) of federaal (7%, bijvoorbeeld de politiezones) of samenwerkingsverbanden die eerder belangenorganisaties zijn (1%, bijvoorbeeld VVSG) of gebiedsafbakend zijn (22%, bijvoorbeeld zorgregio's).

De beleidsdomeinen waarrond al deze samenwerkingsverbanden bestaan, zijn zeer verscheiden. De grootste groep samenwerkingsverbanden situeert zich in het domein zorg en gezondheid (28%), maar ook in ondernemen en werken (17,5%), veiligheidszorg (13%) en cultuur en vrije tijd (12,5%) wordt er heel wat samengewerkt. Deze vier domeinen samen zijn goed voor 71% van alle lokale samenwerkingsverbanden.

De meest verregaande vorm van samenwerking is uiteraard fuseren. Sinds 2016 neemt de Vlaamse overheid 500 euro per inwoner aan schulden over (met maximum van 20 miljoen euro per fusie) als gemeenten vrijwillig een fusie aangaan. Vooralsnog zijn volgende gemeenten hierop ingegaan (Meeuwen-Gruitrode & Opglabbeek, Kruishoutem & Zingem, Aalter & Knesselare, Overpelt & Neerpelt) en zijn er in andere gemeenten verregaande gesprekken voor fusie (Puurs & Sint-Amands, Deinze & Nevele, ...).

Provincies zijn bevoegd voor het voeren van beleid binnen de grenzen van de provincie. De taken worden vastgelegd in het provinciedecreet en omvatten (1) de taken die het lokale belang overstijgen en niet door gemeenten kunnen worden opgenomen; (2) de taken die ze uitvoeren op verzoek van andere overheden en (3) de gebiedsgerichte samenwerking tussen de besturen. Vanaf 1 januari 2018 zullen de provincies geen persoonsgebonden bevoegdheden meer hebben. Dat betekent dat ze geen taken meer zullen uitvoeren in het kader van cultuur, jeugd, sport, welzijn en gelijke kansen. De bevoegdheden zullen samen met de bijhorende middelen en het personeel worden overgedragen aan de Vlaamse overheid of de gemeenten.

De **Vlaamse overheid** is bevoegd voor zowel gemeenschaps- als gewestbevoegdheden. De opeenvolgende staatshervormingen hebben steeds meer bevoegdheden overgeheveld van het federale naar het Vlaamse niveau. De thema's waarin Vlaamse bevoegdheden vallen zijn heel breed en divers. Het gaat onder andere om ruimtelijke ordening, wonen, leefmilieu, natuurbehoud, landbouw, economie, toerisme, energie, tewerkstelling, openbare werken, mobiliteit, verkeersveiligheid, wetenschappelijk onderzoek, cultuur, onderwijs, gezondheidszorg, justitie, Hoewel het dus om vele domeinen gaat, is de Vlaamse

overheid niet steeds verantwoordelijk voor alle aspecten van deze domeinen: vaak worden slechts delen van bevoegdheden overgedragen en worden geen homogene bevoegdheidspakketten overgedragen.

De Vlaamse overheid bestaat uit verschillende overheidsdiensten en is ingedeeld in 11 beleidsdomeinen. Elk beleidsdomein verzamelt een aantal samenhangende bevoegdheden en is opgebouwd uit een departement en verschillende agentschappen. De departementen werken onder direct gezag en verantwoordelijkheid van de minister. De agentschappen kennen een verschillende mate van verzelfstandiging. De verhouding tussen de minister en de agentschappen wordt vastgelegd in een beheersovereenkomst.

Het Regeerakkoord 2014 - 2019 voorziet dat het bestaande organisatiemodel wordt herdacht in die zin dat de Vlaamse overheid gaat functioneren als een holdingstructuur. De Vlaamse Regering zou dan als moedermaatschappij moeten werken, naast operationele entiteiten die een zekere autonomie hebben in hun dagelijks functioneren. De Vlaamse Regering zou als moedermaatschappij dan de gemeenschappelijke dienstverlening moeten bepalen en beslissen door wie deze uitgevoerd wordt.

De **federale overheid** is ook bevoegd voor bepaalde delen van het beleid inzake volksgezondheid, economie, werkgelegenheid, armoedebestrijding, verkeer, mobiliteit, wetenschap en ontwikkelingssamenwerking. Verder zijn ze ook volledig bevoegd voor federale belastingen, justitie en veiligheid, nationaliteit en vreemdelingenzaken, buitenlandse zaken, sociale zekerheid en pensioenen en landsverdediging. De federale overheid is gestructureerd in thematische federale overheidsdiensten die de minister ondersteunen en dienstverlening bieden aan de burgers. De federale overheidsdiensten werden (tijdelijk) aangevuld met een aantal programmatorische overheidsdiensten of POD's. POD's werken rond belangrijke maatschappelijke thema's die verscheidene federale overheidsdiensten doorkruisen, zoals gelijkheidskansenbeleid of duurzame ontwikkeling.

Middelen van Vlaamse en lokale overheid

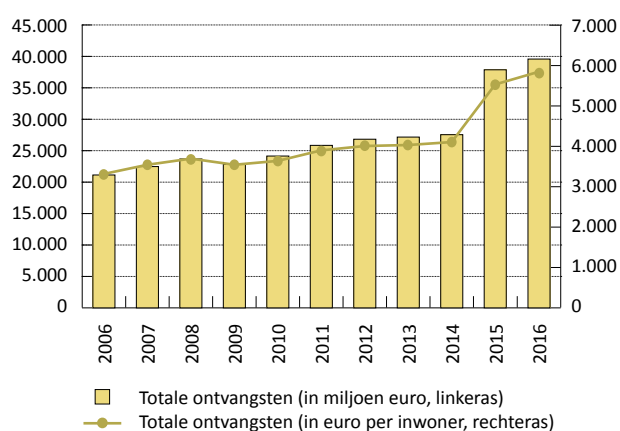
Dit luik belicht de inputzijde of de middelen die de Vlaamse en lokale overheden ter beschikking staan. Het gaat achtereenvolgens over de financiën en het personeel.

Financiën

Hieronder komen de financiën van de Vlaamse en lokale overheden aan bod. Zoals de voorgaande VRIND-edities vermeldt deze uitgave de werkelijke ontvangsten of realisaties in plaats van de begrotingscijfers. Er wordt ingegaan op de totale ontvangsten, de fiscale autonomie, de financiële toestand en ten slotte het aandeel van de ontvangsten van andere overheden in de totale ontvangsten.

1.78 Totale ontvangsten Vlaamse overheid

Evolutie van de totale ontvangsten van de Vlaamse overheid, in realisaties, van 2006 tot 2016, in miljoen euro en in euro per inwoner.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

Totale ontvangsten

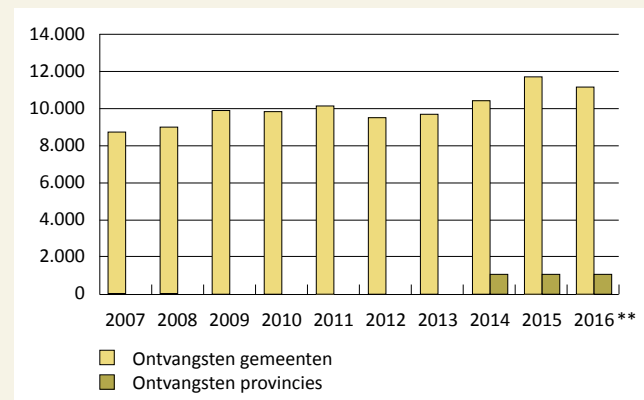
De totale ESR-**ontvangsten** uit de Vlaamse begroting zijn in 2016 gestegen met 1,7 miljard euro (+4%), na een stijging met 10,5 miljard (+38%) in 2015. Ze komen uit op 39,6 miljard euro in 2016, tegenover 27,4 miljard in 2014. In 2014 De extra middelen vanaf 2015 worden voor het grootste deel verklaard door de zesde staatshervorming. Als gevolg hiervan krijgt de Vlaamse overheid vanaf 2015 immers 10,8 miljard euro extra middelen die langs verschillende kanalen naar het Vlaamse niveau toevloeien. Zo zijn er nieuwe dotaties van het federale niveau die nauw samenhangen met de nieuwe bevoegdheden en de uitgaven die daar verwacht worden. Daarnaast kan Vlaanderen vanaf 2015 nieuwe opbrengsten genereren door de gewestelijke opcentiemen op de federale personenbelasting. Het tarief van deze opcentiemen wordt autonoom door het Vlaamse niveau vastgelegd (zie verder onder Fiscale autonomie).

De Vlaamse ontvangsten per inwoner (inwoners Vlaamse Gewest + 30% van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, conform de Brusselnorm) bedragen in 2016 5.800 euro, tegenover 4.100 euro in 2014.

De exploitatie- en investeringsontvangsten op gemeentelijk niveau bedragen in 2016 11,2 miljard euro, wat een daling met zo'n 4,5% ten opzichte van 2015 betekent. Het gaat hier echter over een extrapolatie op basis van slechts 245 van de 308 gemeenten, zodat dit cijfer niet meer dan een orde van grootte aanduidt. De provincies hebben exploitatie- en investeringsontvangsten van 1 miljard euro in 2016. Wanneer we de ontvangsten van de gemeenten, de provincies en de Vlaamse overheid als één geheel beschouwen, dienen we er echter rekening mee te houden dat de gemeenten en provincies in ruime mate vanuit de Vlaamse overheid worden gefinancierd. De overdrachten van het Vlaamse niveau naar de gemeenten en provincies bedroegen in 2015 om en nabij 4,6 miljard euro. De

1.79 Ontvangsten gemeenten en provincies

Evolutie van de exploitatie- en investeringsontvangsten van gemeenten en provincies*, van 2007 tot 2016, in miljoen euro.

* Voor de provincies zijn via de BBC-databank slechts data beschikbaar vanaf 2014.

De cijfers van de gemeente Haaltert werden niet meegerekend, aangezien deze gemeente voor 2014 geen geldige jaarrekening had ingediend.

** Het cijfer voor 2016 is een extrapolatie.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur.

gezamenlijke ontvangsten van de Vlaamse overheid, de gemeenten en de provincies (alleen exploitatie- en investeringsontvangsten) in 2015 bedroegen circa 40,2 + 11,7 + 1,1 - 4,6 = 48,4 miljard euro. Gezien de daling van de Vlaamse en lokale ontvangsten in 2016, nemen de globale ontvangsten in dat jaar af.

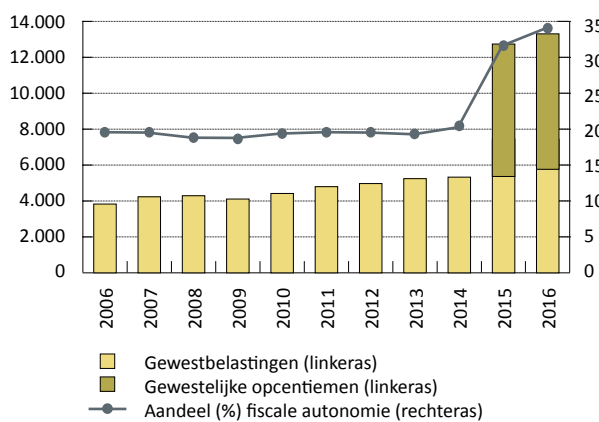
Fiscale autonomie

In 2016 is de opbrengst van de **gewestbelastingen** met 8,4% gestegen in vergelijking met 2015 en bedraagt 5,8 miljard euro. In de jaren volgend op het crisisjaar 2009 konden de gewestbelastingen behoorlijke groeicijfers voorleggen, met uitzondering van 2014 en 2015. Voor de gewestbelastingen zijn de gewesten vrijwel volledig bevoegd. Het Vlaamse Gewest int zelf de onroerende voorheffing, sinds 2011 de verkeersbelasting, de belasting op de inverkeerstelling en het eurovignet en sinds 2015 ook de registratie-, schenkings- en successierechten. Vanaf 2015 worden daarmee vrijwel alle gewestbelastingen door het gewest zelf geïnd en niet langer door de federale overheid.

Vóór de zesde staatshervorming waren de gewestbelastingen de enige ontvangsten waarover de deelstaten autonoom beslisten. Met het inwerkingtreden van de nieuwe staatshervorming is deze fiscale autonomie aanzienlijk uitgebreid. De federale overheid stelt vanaf 2015 een deel van de middelen die zij ontvangt via de **personenbelasting** open voor een systeem van opcentiemen. De federale overheid verlaagt het tarief van de personenbelasting met ongeveer 25% waarop de gewesten zelf een bijkomend tarief (opcentiemen, dat wil zeggen een percentage bovenop de federale personenbelasting) kunnen voorzien op de personenbelasting, geïnd in het gewest. De gewesten kunnen (al dan niet gedifferentieerde) opcentiemen heffen op belasting-schijven die ze zelf bepalen. Slechts onder bepaalde voorwaarden kunnen de gewesten echter afwijken van de progressiviteit van de personenbelasting. Voor het aanslagjaar 2017 wordt er een ongewijzigd uniform opcentiementarief van 35,117% toegepast.

1.80 Fiscale autonomie

Evolutie van de gewestbelastingen en gewestelijke opcentiemen en aandeel fiscale autonomie, van 2006 tot 2016, in miljoenen euro en %.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

De gewesten zijn daarnaast ook bevoegd om belastingverminderingen en –vermeerderingen, kortingen en belastingkredieten toe te staan. Dit geeft de Vlaamse overheid de mogelijkheid op een aantal vastgestelde domeinen belastingvoordelen toe te kennen. Het bekendste voorbeeld is de woonbonus voor de eigen woning. Deze belastingvoordelen worden echter als uitgaven beschouwd en komen hier niet aan bod.

In 2016 bedragen de voornoemde opcentiemen 7,6 miljard euro. Samen met de 5,8 miljard euro aan gewestbelastingen vormen zij de **fiscale autonomie** van de Vlaamse overheid. In totaal gaat het over een bedrag van 13,4 miljard euro of 34%

van de totale ontvangsten. Vóór 2015 vormde de fiscale autonomie, dat wil zeggen de gewestbelastingen, een aandeel van 19 à 20% van de ontvangsten.

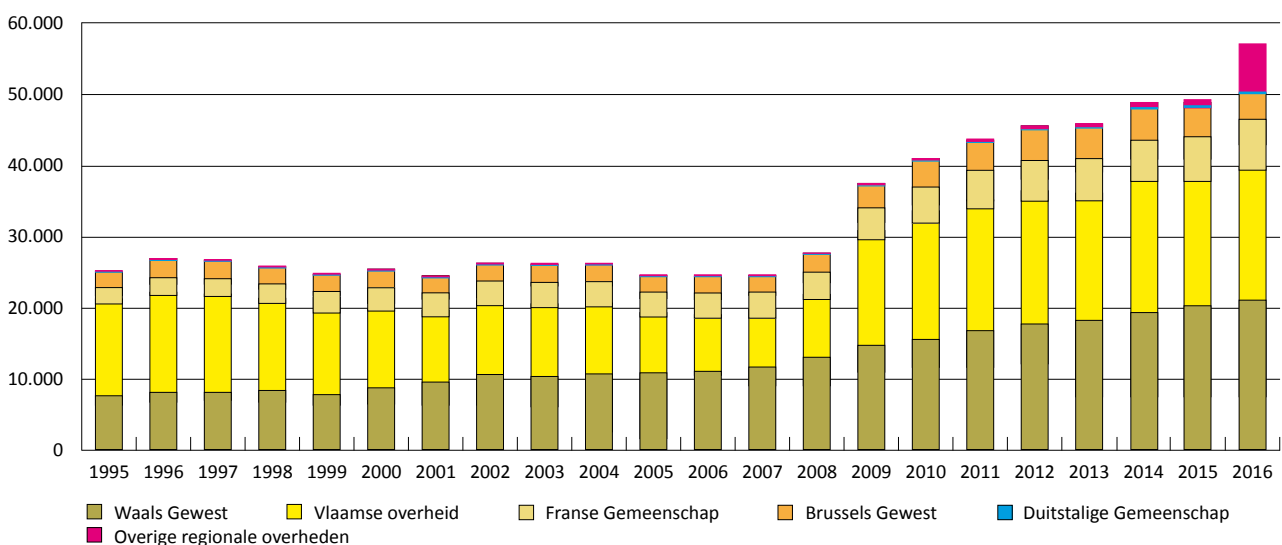
Financiële toestand

De bijdrage van de Vlaamse overheid aan de **geconsolideerde brutoschuld** bedraagt eind 2016 18,1 miljard euro. In vergelijking met eind 2015 is de schuld gestegen met 630 miljoen euro of een kleine 4%. De terugbetaling van de KBC-steun in 2015 (3 miljard euro inclusief premies) werd in 2016 onder andere gebruikt voor afbetaling (zonder herfinanciering) van 1,25 miljard schulden die voor de KBC-steun werden gemaakt. Niettemin nam de schuld in 2016 toe. Die stijging is voornamelijk het gevolg van de interne financiering van de sociale huisvestingssector en het PPS project 'Scholen van morgen'. In 2015 besliste de Vlaamse regering om voor de sociale huisvestingssector en de bouw van de scholen niet langer met gewaarborgde leningen te werken. Deze schuld wordt nu rechtstreeks opgehaald op de kapitaalmarkt door de Vlaamse Gemeenschap en dan intern gefinancierd. Hierdoor stijgt de directe schuld maar zal in de toekomst de gewaarborgde schuld afnemen. De schuld van de ziekenhuisinfrastructuur, die als gevolg van de zesde staatshervorming overgeheveld werd van de federale naar de Vlaamse overheid, zit nog niet in dit cijfer. Vlaanderen bereikte zijn laagste schuld net voor de financiële crisis. In 2009 nam de schuld van de Vlaamse overheid sterk toe door de overheidssteun verleend aan KBC en het begrotingstekort als gevolg van de financieel-economische crisis. Om die redenen nam de Vlaamse schuld in 2009 veel sterker toe dan in de andere regio's.

De totale schuld van de deelstaten is in 2016 toegenomen met 8,0 miljard of 16%. Dat heeft in hoofdzaak te maken met de in 2016 naar de Gemeenschappen overgedragen vorderingen van

1.81 Schuld deelstaten

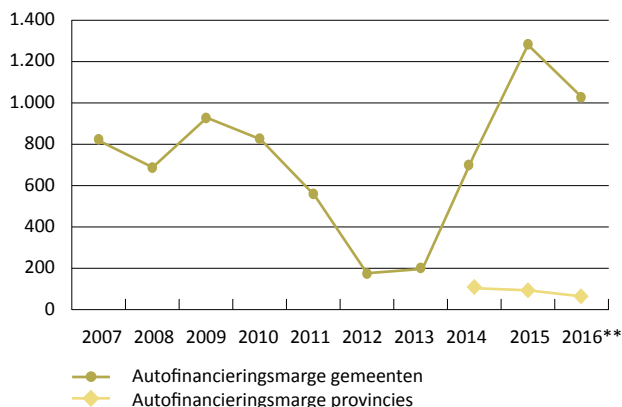
Evolutie van de bijdrage van de deelstaten tot de geconsolideerde brutoschuld, van 1995 tot 2016, in miljoenen euro.

Bron: INR.

1.82 Autofinancieringsmarge

Evolutie van de autofinancieringsmarge*, naar type bestuur, van 2007 tot 2016, in miljoen euro.

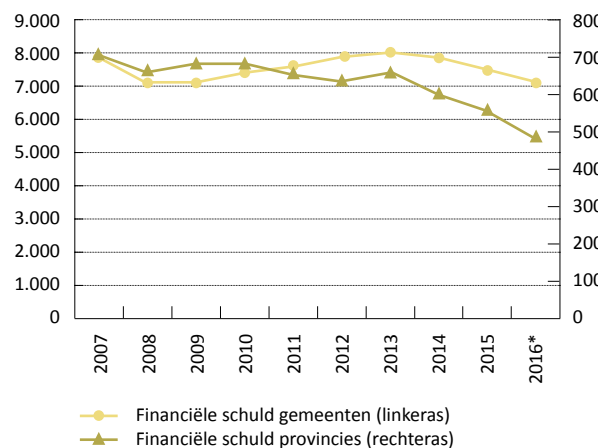
* De cijfers van de gemeente Haaltert werden niet meegerekend, aangezien deze gemeente voor 2014 geen geldige jaarrekening had ingediend. Voor de provincies zijn via de BBC-databank slechts data beschikbaar vanaf 2014.

** Het cijfer voor 2016 is een extrapolatie.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur.

1.83 Financiële schuld

Evolutie van de financiële schuld*, naar type bestuur, van 2007 tot 2016, in miljoen euro.

* De cijfers van de gemeente Haaltert werden niet meegerekend, aangezien deze gemeente voor 2014 geen geldige jaarrekening had ingediend.

** Het cijfer voor 2016 is een extrapolatie.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur.

de ziekenhuizen als gevolg van investeringen voor de bevoegdheidsoverdracht inzake ziekenhuisinfrastructuur. Die schuld wordt geraamd op 6,1 miljard euro. De grootste schuld bezit het Waalse Gewest (21,3 miljard euro), gevolgd door de Vlaamse overheid (18,1 miljard) en de Franse Gemeenschap (7,1 miljard). Van alle regionale overheden kon alleen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn schuld terugdringen (-3%).

De-Vlaamse schuld werd tot vorig jaar beoordeeld door de ratingbureaus Standard & Poor's (S&P) en Fitch. Het contract met deze bureaus liep af in 2016. Mede om de kosten te drukken werd ter vervanging slechts één bureau gekozen (Moody's), dat Vlaanderen in september 2016 de **rating** Aa2 toekende. Dit is de hoogste rating van de Belgische gewesten en zelfs een trap beter dan de federale overheid. Het is internationaal uitzonderlijk dat een regionale overheid beter scoort dan de soevereine (centrale of federale) overheid. De outlook is 'stable'.

De gemeentebesturen zijn decretaal verplicht in het eerste jaar van de legislatuur een meerjarenplan in te dienen dat moet voldoen aan een dubbel evenwichtscriterium: een toestandsevenwicht (korte termijn) en een structureel evenwicht (lange termijn).

- **Toestandsevenwicht:** wordt bepaald door het resultaat op kasbasis.

De besturen moeten jaarlijks aantonen dat de totale ontvangsten volstaan om de totale uitgaven te dekken, rekening houdend met eventuele kasoverschotten van vorige jaren;

- **Structureel evenwicht op lange termijn:** wordt bepaald door de **autofinancieringsmarge (AFM)**. De besturen moeten kunnen aantonen dat op het einde van de planningsperiode de exploitatie-ontvangsten zullen volstaan om de exploitatie-uitgaven én de aflossingen van leningen te financieren. Dit betekent dat het be-

staande niveau van exploitatieontvangsten (dus zonder extra leningen of andere extra ontvangsten) volstaat voor de financiering van de exploitatie-uitgaven en aflossingen.

Om de financiële gezondheid van de gemeentefinanciën te beoordelen presenteert deze sectie twee indicatoren: de autofinancieringsmarge (AFM) en de financiële schuld.

Sinds 2013 was een duidelijke verbetering van de AFM van de gemeenten vast te stellen. Deze verbetering zou in 2016 (op basis van een extrapolatie-schatting) weliswaar doorbroken worden, maar de AFM is in 2016 nog altijd ruim groter dan nul. Ook de AFM van de provincies is in 2016 positief.

Sinds 2014 daalt de financiële schuld van de gemeenten gestaag. In 2016 neemt ze (volgens een extrapolatie) met 4,5% af. Ze bedraagt in dat jaar 7,2 miljard euro.

De financiële schuld van de provincies, die in 2016 minder dan 500 miljoen bedraagt (extrapolatieschatting), kent eveneens sinds 2014 een dalende trend.

Aandeel ontvangsten van andere overheden in totale ontvangsten

De btw en de personenbelasting, die door de federale diensten worden geïnd, worden gedeeltelijk doorgestort naar de gewesten en gemeenschappen en vormen samen met de federale dotaties voor de overgehevelde bevoegdheden de hoofdmoot van de Vlaamse ontvangsten. De btw dient uitsluitend voor de financiering van de gemeenschappen; de personenbelasting voor zowel de gemeenschappen als de gewesten. Zoals hierboven uiteengezet, wordt nog 66% van de Vlaamse ontvangsten

in 2016 federaal vastgelegd en kan Vlaanderen alleen over het resterende derde autonoom beslissen. Een van de belangrijkste vernieuwingen van de zesde staatshervorming is wel dat de hoogte van doorgestorte personenbelasting gedeeltelijk door de deelstaten wordt vastgelegd onder de vorm van de 'gewestelijke opcentiemen', waarvan het tarief autonoom door de gewesten wordt vastgesteld. De gemeenschappen hebben niet de mogelijkheid de hoogte van de hun doorgestorte personenbelasting (gedeeltelijk) zelf te bepalen.

Personeel Vlaamse en lokale overheden

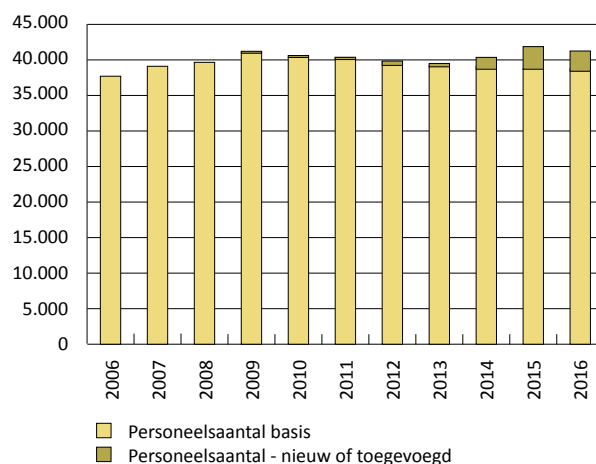
Wat het overheidspersoneel betreft, wordt eerst dieper ingegaan op het aantal personeelsleden en de personeelsbeschikbaarheid. Nadien worden de kosten voor het personeel meer in detail besproken.

Personeelsaantal en –beschikbaarheid

Het opstellen van een tijdsreeks over het aantal **personeelsleden van de Vlaamse overheid** is geen sinecure. Allereerst is er de afbakening van wat onder de Vlaamse overheid dient te worden verstaan. Sinds 2009 zijn hier verschillen waar te nemen, maar vanaf 2014 wordt het verschil groter omdat de Europese begrotingsregels het toepassingsgebied verder deden uitbreiden; zo zijn sinds 2014 onder andere de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen, de Stichting Vlaamse Schoolsport en de Limburgse Investeringsmaatschappij mee opgenomen in de cijfers van de Vlaamse overheid. Nog recenter werden ook het Agentschap Integratie en Inburgering, het Muntpunt, Toegankelijke Vlaanderen en Beheer Kunstsite toegevoegd aan de entiteiten van de Vlaamse overheid. Ook door de opeenvolgende staatshervormingen kwamen meer bevoegdheden, financiële middelen en personeelsleden bij de Vlaamse overheid terecht. In 2015 kwamen meer dan 1.000 personeelsleden over, in 2016 was hun aandeel eerder beperkt: 111 overgedragen personeelsleden vanuit de federale overheid naar respectievelijk Zorg & Gezondheid en het departement Werk en Sociale Economie. Met het overgekomen federaal budget werden telkens 30 personeelsleden aangeworven bij het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin en bij de

1.84 Personeel Vlaamse overheid

Evolutie van het aantal personeelsleden van de Vlaamse overheid, rekening houdend met ESR-definitie, staatshervorming en nieuwe entiteiten, situatie 31 december, van 2006 tot 2016.*

* Vlaamse overheid volgens ESR-toepassingsgebied, dit wijzigde in belangrijke mate in september 2014.

Bron: Agentschap Overheidspersoneel – HR Technologie en Data.

Vlaamse Belastingdienst. Eind 2016 werken in totaal 41.436 personeelsleden voor de Vlaamse overheid. Voor vergelijkingen in de tijd wordt dezelfde personeelsbasis gebruikt, zonder gewijzigd toepassingsgebied en zonder de extra personeelsleden van de zesde staatshervorming. Een vergelijking van het basisaantal tussen 2009 en 2016 geeft een afname van het personeelsaantal met 2.608 personeelsleden of -6,4%.

Bij de **lokale besturen** blijft het aantal voltijdse betrekkingen, vergeleken met 2006, ongeveer gelijk. Alle lokale besturen samen bieden werk aan ongeveer 170.000 personeelsleden of circa 130.000 voltijdse equivalenten (VTE). De sector van de lokale besturen omvat een brede waaier van overheidsbesturen. De gemeentelijke administraties en de OCMW's zijn veruit de grootste werkgevers, samen zijn ze goed voor 66% van de VTE van de lokale besturen. De autonome gemeente- en provinciebedrijven stellen het minste mensen te werk (samen nog geen 3%).

1.85 Personeel lokale besturen

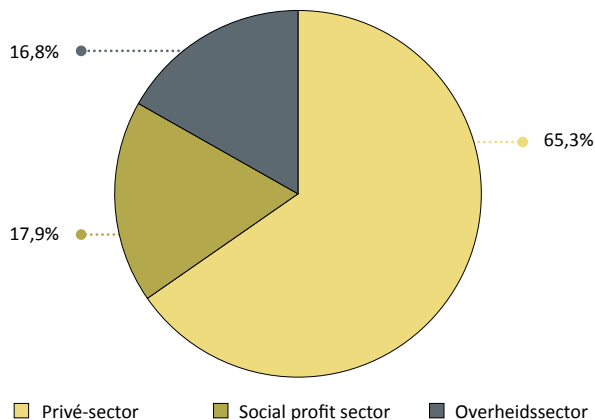
Personeel bij de lokale besturen, in 2006, 2015 en 2016, in VTE, telkens cijfers 2de kwartaal.

	In aantal VTE			Verschil			
	2006	2015	2016	2006-2016	%	2015-2016	%
Gemeenten	49.762,5	48.082,9	47.762,0	-2.000,5	96,0	-320,9	99,3
OCMW's	37.136,4	35.439,5	35.215,9	-1.920,5	94,8	-223,6	99,4
Politiezones	15.426,3	16.299,6	16.312,0	885,7	105,7	12,4	100,1
OCMW-verenigingen	10.236,7	13.315,1	13.572,0	3.335,3	132,6	256,9	101,9
Intergemeentelijke samenwerkingsverbanden	7.731,9	7.957,1	7.958,6	226,7	102,9	28,5	100,0
Provincies	4.966,4	4.352,0	4.323,3	-643,1	87,1	-28,7	99,4
Autonome gemeentebedrijven	1.968,1	2.947,3	1.527,7	-440,4	77,6	-1.419,6	51,8
Autonome provinciebedrijven	194,5	783,1	813,4	618,9	418,2	30,3	103,9
Totaal	127.423,0	129.176,6	127.485,0	62,1	100,0	-1.664,7	98,7

Bron: DIBISS, berekening ABB.

1.86 Werknemers naar sector

Aantal werknemers werkend in het Vlaamse Gewest, op 30/06/2015, naar sector (op basis van NACE-Bel 2008).

Bron: RSZ DMFA, bewerking Departement WSE.

Het aantal voltijds equivalenten van de lokale besturen neemt toe tot 135.528 in 2012, om nadien af te nemen tot 127.485 in 2016, quasi het zelfde aantal als in 2006. De procentueel grootste toename is er bij de autonome provinciebedrijven en de OCMW-verenigingen, dit wijst op het toenemend belang van deze vormen van verzelfstandiging. De gemeentelijke administraties kenden tussen 2006 en 2016 een afname van 2.000 VTE of -4%. De grote afname bij de autonome gemeentebedrijven (-1.419 of -48%) is te verklaren door het omvormen van het Antwerps Havenbedrijf tot een Naamloze Vennootschap van publiek recht.

Op basis van RSZ-gegevens werken in het Vlaamse Gewest 370.000 werknemers in de overheidssector. Dat is 1 op de 6 van het aantal werknemers. Om zicht te krijgen op de totale gesubsidieerde tewerkstelling dient ook de social profit meegerekend te worden. In die sector werken 390.000 werknemers, ook een zesde van het totaal. Samenvattend kan gesteld worden dat een derde van de werknemers in het Vlaamse Gewest tewerkgesteld is bij de overheid of in de gesubsidieerde sector. Vanaf 2008 zijn deze aandelen stabiel doorheen de tijd.

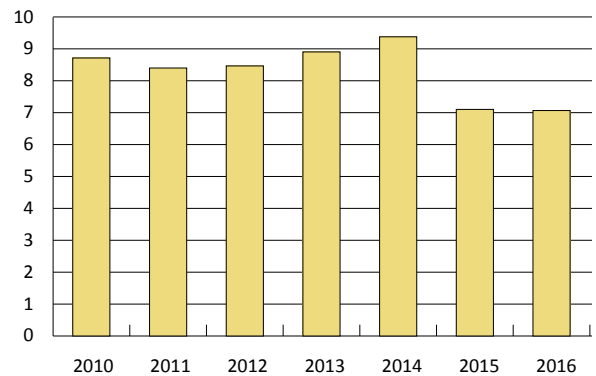
Personeelskosten

In de Vlaamse overheid ligt het aandeel van de **personeelsuitgaven** (lonen en sociale lasten) in de totale uitgaven tot 2014 tussen de 8% en 9%. Door de zesde staats hervorming is dit aandeel in 2015 en 2016 gedaald tot 7%. Ondanks de aanzienlijke uitbreiding van de bevoegdheden en de daarmee gepaard gaande middelen, is het personeelsbestand van de Vlaamse overheid niet in dezelfde mate uitgebreid, wat de daling van dit aandeel verklaart.

De **loonkost per gewerkt uur** maakt een onderscheid tussen de bruto en de netto VTE. Bij de bruto VTE wordt enkel de langdurige wijziging in het arbeidsregime zoals door loopbaanonderbreking en deeltijdse prestaties in rekening

1.87 Personeelsuitgaven Vlaamse overheid

Evolutie van het aandeel van de personeelsuitgaven in de totale uitgaven van de Vlaamse overheid, geconsolideerd, van 2010 tot 2016, in %.

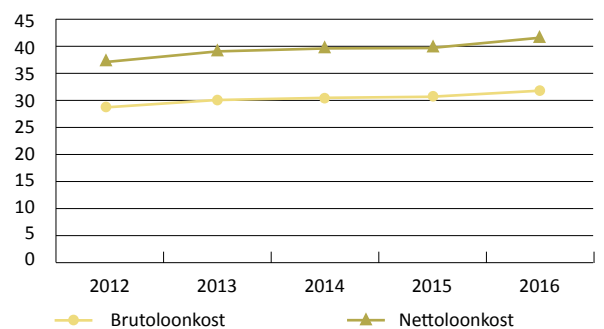
Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

gebracht. Bij de netto VTE wordt bijkomend ook rekening gehouden met kortdurende afwezigheden, zoals ziekte, jaarlijks verlof en dergelijke. De loonkost per bruto gewerkt uur neemt licht toe met de jaren. Dit is vermoedelijk vooral te wijten aan de hogere verloning omwille van de toenemende anciënniteit. De loonkost per netto gewerkt uur stijgt nog iets meer, omdat daarbij ook rekening gehouden wordt met de toegenomen ziekteafwezigheden. Zo steeg het ziekteafwezigheidspercentage van 6,5% in 2012 tot 7,5% in 2016. Ook in de privésector stijgt het ziekteabsenteïsme van 5,9% in 2012 tot 7,3% in 2016.

De gemeenten en provincies hebben in verhouding tot hun totale uitgaven aanzienlijk hogere personeelsuitgaven (exploitatie-uitgaven bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, inclusief onderwijzend personeel) dan de Vlaamse overheid.

1.88 Loonkost per gewerkt uur

Gemiddelde budgetlast per VTE per gewerkt uur, netto* en bruto** VTE, van 2012 tot 2016 in euro en lopende prijzen.

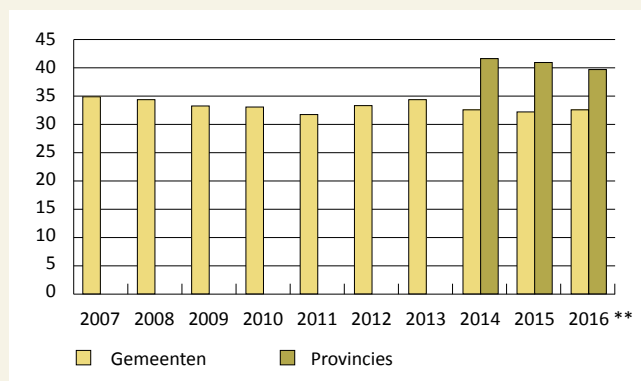
* Netto VTE geeft de werkelijk geleverde prestaties, daarbij wordt rekening gehouden met alle afwezigheden, ook de kortdurende zoals jaarlijkse vakantie, ziekte, ...

** Bruto VTE geeft het totaal te werken dagen waarvan enkel de onbeschikbare periodes (zoals loopbaanonderbreking) worden afgetrokken.

Bron: AgO – HR Technologie en Data.

1.89 Personeelsuitgaven gemeenten en provincies

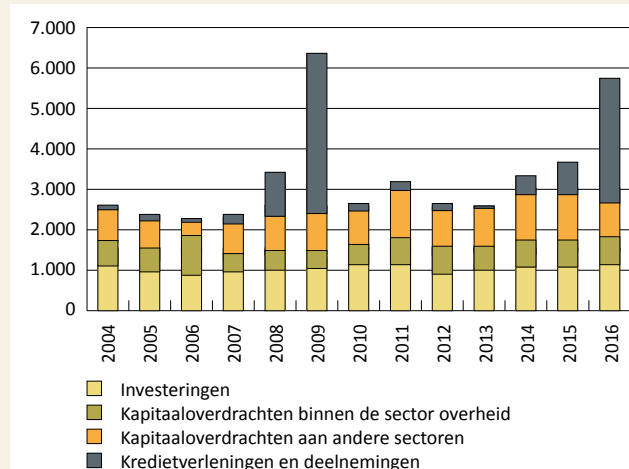
Evolutie van het aandeel van de personeelsuitgaven in de totale uitgaven van de gemeenten en provincies*, naar type bestuur, van 2007 tot 2016, in %.

* De cijfers van de gemeente Haaltert werden niet meegerekend, aangezien deze gemeente voor 2014 geen geldige jaarrekening had ingediend. Voor de provincies zijn via de BBC-databank slechts data beschikbaar vanaf 2014.
** Het cijfer voor 2016 is een extrapolatie.
Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur.

1.90 Investerings Vlaamse overheid

Evolutie van de investeringsuitgaven naar hoofdgroepen (ESR-codes 2 digits), geconsolideerd, van 2004 tot 2016, in miljoen euro.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

Beide zijn moeilijk te vergelijken door de verschillende takenpakket en de daarmee samenhangende uitgavenstructuur. Voor de gemeenten bedraagt het aandeel van de personeelsuitgaven de jongste jaren 32% à 35%. Voor de provincies bedraagt het aandeel in 2016 zelfs 40%, zij het dat hier de personeelskosten de jongste jaren lijken af te nemen.

Outputzijde: de prestaties

Aan de outputzijde meten we de prestaties van de overheden. In de eerste plaats worden de investeringen onder de loep genomen. Daarna komen de uitgaven aan bod om af te sluiten met enkele efficiëntie-indicatoren. De uitgaven die worden gedaan in bepaalde beleidsdomeinen zijn natuurlijk maar een eerste inschatting van de prestaties van de overheid in deze. Details per beleidsdomein zijn te vinden in de afzonderlijke hoofdstukken verder in deze publicatie.

Investerings

In deze sectie komen volgende zaken aan bod: de totale investeringen van de Vlaamse overheid en de gemeenten en provincies, het aandeel van de publieke investeringen in het bbp en ten slotte de totale investeringen per beleidsdomein.

Totale investeringen

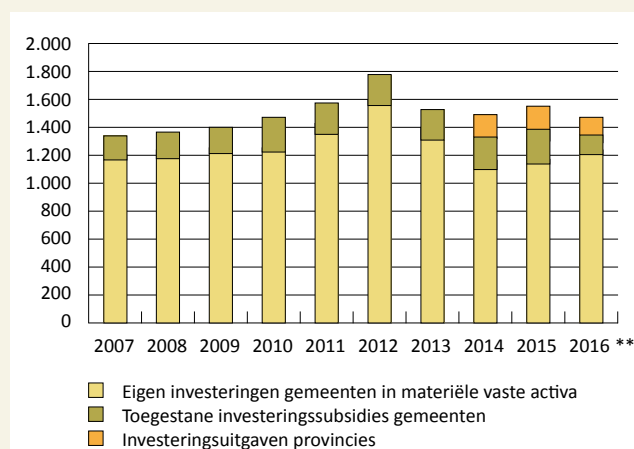
De **investeringsuitgaven** worden hier in ruime zin opgevat: ze omvatten niet alleen de investeringen door de Vlaamse overheid zelf, maar ook de **kapitaaloverdrachten** (investeringsubsidies verstrekt door de Vlaamse overheid) alsook de **kredietverleningen en participaties (deelnemingen)**. Deze 3 subcategorieën zullen afzonderlijk worden weergegeven. Ook voor de gemeenten en provincies wordt een onderscheid tus-

sen investeringen en investeringssubsidies gemaakt.

De Vlaamse investeringsuitgaven (in ruime zin) zijn goed voor 5,8 miljard euro in 2016 of 13% van de uitgaven, tegenover 9% in 2015. In 2016 bereiken de kredietverleningen en participaties een hoog niveau (7% van de uitgaven) doordat vanaf 2016 de uitvoeringsgegevens van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen en het Vlaams Woningfonds geïntegreerd zijn in de geconsolideerde gegevens van de Vlaamse overheid. Zonder die kredietverleningen en participaties maken de investerin-

1.91 Investerings gemeenten en provincies

Evolutie van de investeringsuitgaven*, naar subcategorie en type bestuur, van 2007 tot 2016, in miljoen euro.

* Voor de provincies zijn via de BBC-databank slechts data beschikbaar vanaf 2014.
De cijfers van de gemeente Haaltert werden niet meegerekend, aangezien deze gemeente voor 2015 geen geldige jaarrekening had ingediend.
** Het cijfer voor 2016 is een extrapolatie.
Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur.

gen in 2016 6% van de uitgaven uit. De investeringen door de Vlaamse overheid zelf (zonder kapitaaloverdrachten) hebben een aandeel van 2,5% van de totale uitgaven en de kapitaaloverdrachten 3 %.

De investeringsuitgaven in materiële vaste activa (inclusief investeringssubsidies) van de gemeenten en provincies zijn in 2016 (extrapolatie) goed voor 1,5 miljard euro, wat een vijfde vormt van de publieke investeringen. Het aandeel in de totale uitgaven (13%) is dan ook vrijwel gelijk aan dat van de Vlaamse overheid.

Het leeuwendeel wordt hier gevormd door de eigen investeringen (12% van de totale uitgaven). De investeringssubsidies (1%) zijn dus veel minder belangrijk

In 2014 was een stijging tot 1,5 miljard vast te stellen. Dit niveau blijft, na een lichte stijging in 2015, in 2016 gehandhaafd.

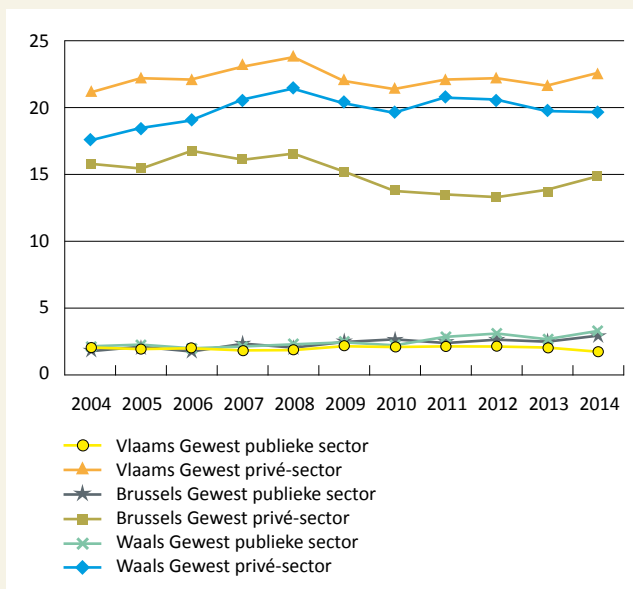
Privé- en publieke investeringen in % bbp

De publieke investeringen van alle overheden in het Vlaamse Gewest vormen slechts een beperkt deel van de totale investeringsmassa. In 2014 bedroeg dit aandeel niet meer dan 8%. Als aandeel van het bbp bedragen de **publieke investeringen** slechts 2%, tegenover 23% voor de **privé-investeringen**. Door de tijd zijn deze aandelen nauwelijks veranderd.

In de overige gewesten ligt het bbp-aandeel van de publieke investeringen (iets) hoger dan in het Vlaamse Gewest (3%). Het aandeel van de privé-investeringen ligt in de overige gewesten evenwel lager.

1.92 Investeringsprivé-publiek

Evolutie van het aandeel van de privé- en publieke investeringen, per gewest, van 2004 tot 2014, in % bbp.

Bron: HERMREG Federaal Planbureau.

Investerings per beleidsdomein

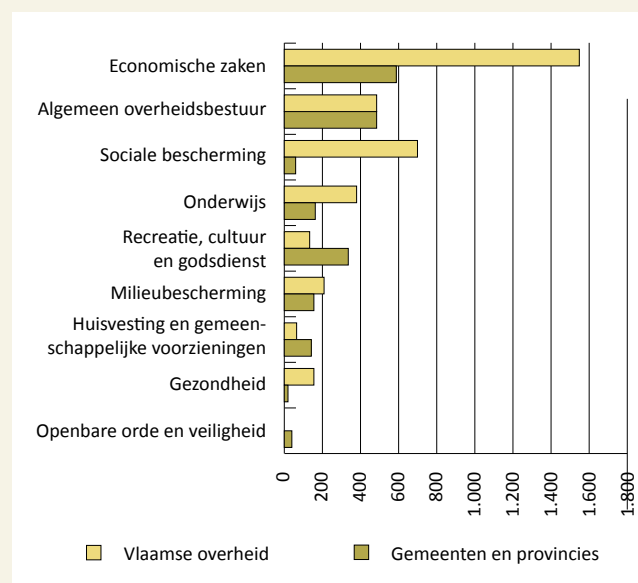
De gezamenlijke investeringen van de Vlaamse overheid zijn in 2015 sterk geconcentreerd op het beleidsdomein 'economische zaken', dat onder andere de investeringen in de wegeninfrastructuur inhoudt. Dit beleidsdomein neemt 42% van de totale investeringen voor zijn rekening voor een investeringsbedrag van 1,55 miljard euro. Op grote afstand volgen **investeringen in de beleidsdomeinen** 'sociale bescherming' (19%), 'algemeen overheidsbestuur' (13%) en 'onderwijs' (10%). De uitgaven die niet aan een bepaald beleidsdomein kunnen worden toegewezen zijn buiten beschouwing gelaten.

Bij de gemeenten en provincies zien we dat ook daar het beleidsdomein 'economische zaken' het grootst is, met 30% van de totale investeringen voor een investeringsbedrag van 0,6 miljard euro. Op grote afstand volgen investeringen in de beleidsdomeinen 'algemeen overheidsbestuur' (25%) en 'recreatie, cultuur en godsdienst' (17%).

Belangrijk is hierbij op te merken dat de uitgaven van het Vlaamse niveau en die van de gemeenten en provincies niet eenvoudig kunnen worden opgeteld. Het Vlaamse niveau keert immers een hoog bedrag aan subsidies uit aan de lokale besturen. Deze bedragen worden vervolgens ook door deze laatste overheden uitgegeven, zodat de betreffende uitgavenstromen dubbel zouden worden geteld wanneer de Vlaamse en lokale uitgaven worden gesommeerd. Deze stromen bedroegen in 2015 circa 200 miljoen euro (wat de investeringen betreft).

1.93 Investerings per beleidsdomein

Investerings van Vlaamse overheid, gemeenten en provincies *, per COFOG-beleidsdomein, in 2015, in miljoenen euro.

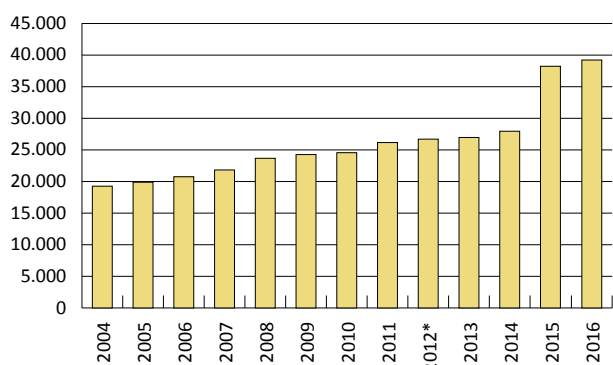

* Niet verdeelde uitgaven worden buiten beschouwing gelaten; exclusief de kredietverleningen door VMSW en VWF want in 2015 nog niet geïntegreerd in de geconsolideerde gegevens van de Vlaamse overheid.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering, Agentschap Binnenlands Bestuur.

1.94 Uitgaven Vlaamse overheid

Evolutie van de uitgaven Vlaamse overheid, geconsolideerd, van 2004 tot 2016, in miljoen euro.

* Exclusief overflow ten gevolge van gewijzigde aanrekeningsregels Rekendecreet.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

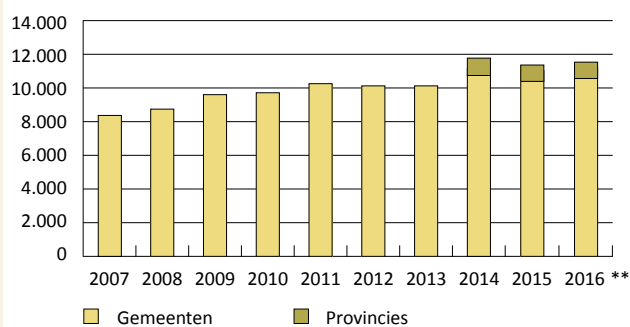
Een andere kanttekening betreft de hier weergegeven Vlaamse uitgaven. Zij zijn de som van de uitgaven van de Vlaamse ministeries, de Vlaamse overheidsagentschappen met rechtspersoonlijkheid en de diensten afzonderlijk beheer. Tussen deze entiteiten bestaan eveneens interne financieringsstromen die hier niet zijn uitgezuiverd, zodat ook hier dubbeltellingen kunnen voorkomen.

Uitgaven

Volgende aspecten komen aan bod: de totale uitgaven van de Vlaamse overheid en de gemeenten en provincies, de uitgaven naar type, de totale uitgaven per beleidsdomein en de begrotingstransparantie.

1.95 Uitgaven gemeenten en provincies

Evolutie van de exploitatie- en investeringsuitgaven van gemeenten en provincies*, naar type bestuur, van 2007 tot 2016, in miljoen euro.

* Voor de provincies zijn via de BBC-databank slechts data beschikbaar vanaf 2014.

De cijfers van de gemeente Haaltert werden niet meegerekend, aangezien deze gemeente voor 2015 geen geldige jaarrekening had ingediend.

** Het cijfer voor 2016 is een extrapolatie.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur.

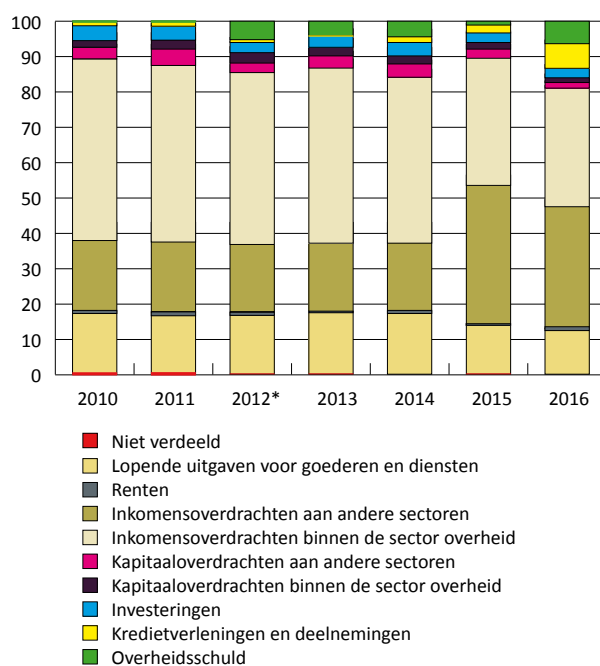
Totale uitgaven

De stijging van de **uitgaven** van de Vlaamse overheid in 2015 heeft alles te maken met de nieuwe bevoegdheden ingevolge de zesde staatsherforming. De totale ESR-uitgaven nemen in 2016 toe met 3%, na een stijging met 36% in 2015. De uitgaven bedragen in 2016 39,2 miljard euro. Er kwamen bevoegdheden over op het vlak van arbeidsmarkt (onder andere controle op werklozen, PWA's, dienstencheques), gezinsbijslag (onder andere kinderbijslag), gezondheidszorg (onder andere ouderinstellingen, ziekenhuizen), justitie (justitiehuisen, jeugdgevangnissen, deel van het vervolgingsbeleid), verkeer (onder andere technische keuring, rijtscholen, binnenscheepvaart) en van andere domeinen (landbouw, rampenfonds, huurwetgeving, ...). In 2016 stijgen de overheidsuitgaven ten opzichte van 2015 voornamelijk doordat vanaf 2016 de uitvoeringsgegevens van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen en het Vlaams Woningfonds geïntegreerd zijn in de geconsolideerde gegevens van de Vlaamse overheid.

De exploitatie- en investeringsuitgaven van de Vlaamse gemeenten en provincies bedraagt in 2016 (schatting door extrapolatie) circa 11,5 miljard, waarvan 10,5 miljard voor rekening van de gemeenten en 1 miljard van de provincies. De exploitatie- en investeringsuitgaven van de gemeenten stijgen in 2016 met circa 2%, na een teruggang van 3,5% het jaar voordien. Bij de provincies is in 2016 een daling met circa 7% vast te stellen.

1.96 Uitgaven naar type

Evolutie van de uitgaven van de Vlaamse overheid naar hoofdgroepen (ESR-codes 2 digits), geconsolideerd, van 2010 tot 2016, in % van de totale uitgaven*.

* Exclusief overflow ten gevolge van gewijzigde aanrekeningsregels Rekendecreet.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

Uitgaven naar type

In deze sectie worden de uitgaven van de Vlaamse overheid opgesplitst naar de aard van de ontvangers ervan. Naast het eigen apparaat worden de overdrachten naar andere overheden en de overdrachten naar andere sectoren (gezinnen, bedrijven en buitenland) onderscheiden. Daarnaast passeren ook de participaties, renten (interessen en huurgelden) en schuldaflossingen de revue.

De zesde staatshervorming zorgt ervoor dat de grootste verschuiving gaat in de richting van de inkomensoverdrachten aan andere sectoren, vooral gezinnen in de vorm van gezins- en kinderbijslag. Dit type van uitgaven steeg met 173% in 2015 (-1% in 2016) en bereikt in 2016 15,4 miljard euro. Het aandeel in de totale uitgaven klimt van 19% in 2014 tot 34% in 2016, zodat het nu de grootste uitgavenpost vormt. Andere belangrijke verschuivingen in relatieve termen vormen de 275%-toename van kredietverleningen en participaties en de toename van schuldaflossingen (overheidsschuld) met 514%. Zoals reeds hierboven aangehaald, heeft die laatste toename te maken met de afbetaling van schulden aangegaan voor de financiering van de KBC-steun in 2009.

De grootste categorie – net na de inkomensoverdrachten aan andere sectoren – vormt in 2016 'inkomensoverdrachten binnen de sector overheid', goed voor exact een derde van de uitgaven. De subsidies uit het Gemeente- en Stedenfonds die een jaarlijkse groeivoet hebben van 3,5%, vormen de hoofdmoot van de overdrachten aan andere overheden. De derde categorie is de 'lopende uitgaven voor goederen en diensten' of de lopende uitgaven binnen de Vlaamse overheid zelf. Zij neemt 12% van de uitgaven voor haar rekening. De totaliteit van de lopende uitgaven maakt zo 81% van de uitgaven uit. De investeringsuitgaven zijn zoals hierboven reeds gesteld goed voor 13%. De overheidsschuld staat voor 6% van de uitgaven.

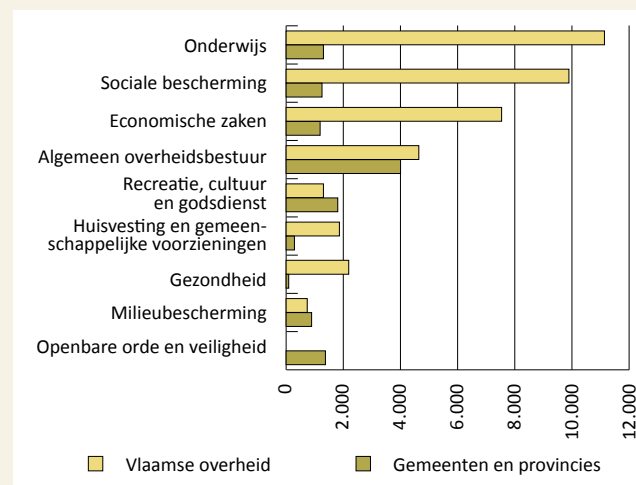
Uitgaven per beleidsdomein

Onderwijs neemt in 2015 binnen de uitgaven van de Vlaamse overheid de eerste plaats in. Dit beleidsdomein neemt 28% van de totale uitgaven voor zijn rekening met een bedrag van 11,1 miljard euro. De tweede en derde plaats worden bekleed door de beleidsdomeinen 'sociale bescherming' met 25% en 'economische zaken' (inclusief infrastructuuruitgaven) met 19%. De uitgaven die niet aan een bepaald beleidsdomein kunnen worden toegewezen zijn buiten beschouwing gelaten. Meer gedetailleerde data over de outputs en prestaties van de beleidsdomeinen zijn terug te vinden in de desbetreffende VRIND-hoofdstukken. In vergelijking met de periode voor het inwerkingtreden van de zesde staatshervorming in 2015 valt vooral het verminderd (relatief) belang van 'onderwijs' op (37% in 2014) en het toegenomen gewicht van 'sociale bescherming' (17% in 2014), vooral door de overheveling van de kinderbijslag naar het regionale niveau.

Bij de gemeenten en provincies wordt in 2015 33% van de uitgaven ingenomen door het beleidsdomein 'algemeen overheidsbestuur', gevolgd door 'recreatie, cultuur en godsdienst' (15%) en 'openbare orde en veiligheid' (11%).

1.97 Uitgaven per beleidsdomein

Uitgaven per COFOG-beleidsdomein, geconsolideerd, naar type bestuur, in 2015, in miljoen euro*.

* Niet verdeelde uitgaven worden buiten beschouwing gelaten.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering, Agent-schap Binnenlands Bestuur.

Belangrijk is hierbij op te merken dat de uitgaven van het Vlaamse niveau en die van de gemeenten en provincies niet eenvoudig kunnen worden opgeteld. Het Vlaamse niveau keert immers een hoog bedrag aan subsidies uit aan de lokale besturen. Deze bedragen worden vervolgens ook door deze laatste overheden uitgegeven, zodat de betreffende uitgavenstromen dubbel zouden worden geteld wanneer de Vlaamse en lokale uitgaven worden gesommeerd. Deze stromen bedroegen in 2015 circa 4,6 miljard euro.

Begrotingstransparantie Vlaamse overheid

De Vlaamse overheid wil bij het toekennen van financiële middelen een duidelijker zicht krijgen op de outputs of prestaties (performance) die de begrotingsmiddelen tot stand brengen. De output van de overheid is het geheel van de geleverde diensten. De doelstelling is de efficiëntie te verhogen overeenkomstig het Pact 2020.

De vorderingen inzake **prestatiegericht begroten** worden gemeten aan de hand van de scores op een internationaal aanvaarde vragenlijst van de OESO (versie 2011). Deze evalu-

1.98 Prestatiegericht begroten: evolutie

Evolutie van de scores voor Vlaamse overheid op basis van de OESO-vragenlijst, van 2011 tot 2014, in %.

	Score
Begrotingsopmaak 2011	17,7
Begrotingsopmaak 2012	20,3
Begrotingsopmaak 2013	22,2
Begrotingsopmaak 2014	22,2

Bron: Departement FB, januari 2014.

1.99 Prestatiegericht begroten: benchmark

Scores voor België en de buurlanden op basis van de OESO-vragenlijst, in 2011, in %.

	Score
België	9
Duitsland	23
Frankrijk	38
Verenigd Koninkrijk	54
Nederland	57

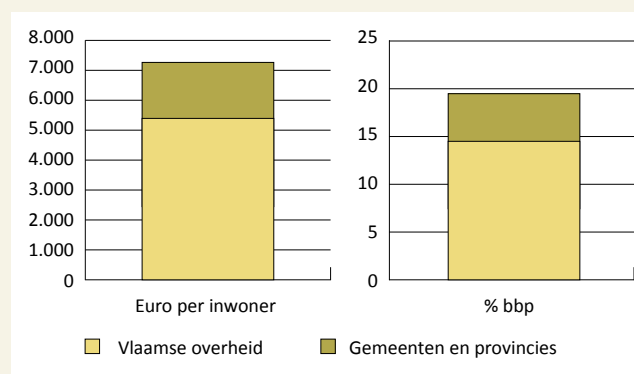
Bron: OESO, bewerking Departement FB, januari 2011.

eert de gebruikte soorten performance-informatie, het proces inzake het stellen van prestatiedoelstellingen, de opvolging ervan en de mate waarin deze informatie wordt benut tijdens het begrotingsproces. Vlaanderen heeft een vertaling gemaakt van de vragenlijst naar de Vlaamse context, zodat deze gebruikt kon worden voor het toekennen van een score aan de pact 2020-indicator voor de begrotingsopmaak 2011. Die meting had een score van 17,7% en vormt de nulmeting voor die indicator. Sindsdien is er jaarlijks een score voor het prestatiegericht begroten binnen de Vlaamse overheid toegekend, en dit tot en met 2014.

Gelet op het feit dat er begin 2015 een nieuw traject rond prestatiebegroting werd opgestart, werd er beslist om pas een volgende meting uit te voeren na afronding van dit traject. In 2014 haalt Vlaanderen een score van 22% op een schaal van 0% tot 100%. Vlaanderen doet het daarmee beter dan België (9%), maar minder goed dan de buurlanden (23% voor Duitsland tot 57% voor Nederland). Finland heeft binnen de OESOLanden de beste score met 58% (2011).

1.100 Uitgaven per inwoner en in % bbp

Uitgaven, geconsolideerd, naar type bestuur, in 2015, in euro per inwoner en in % bbp Vlaams Gewest.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering, Agentschap Binnenlands Bestuur, Hermreg-Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek.

Uitgaven per inwoner en in % bbp

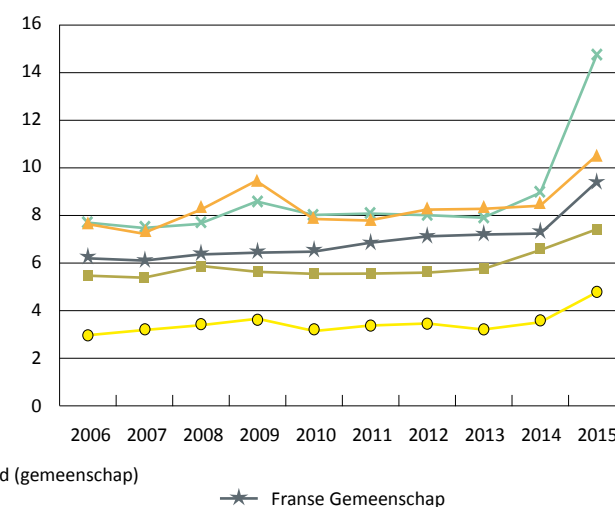
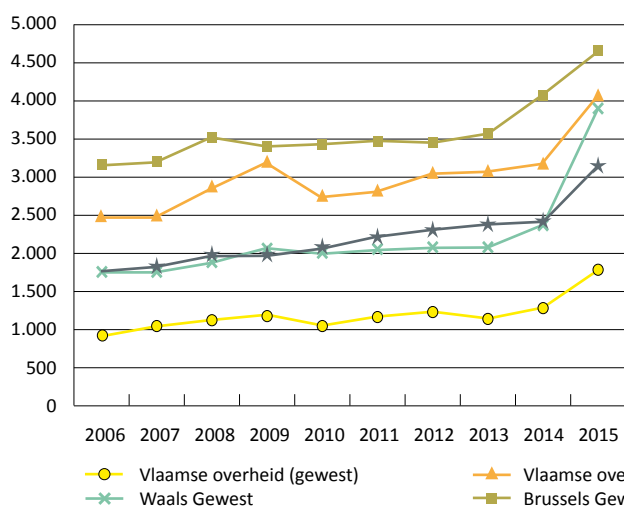
De geconsolideerde uitgaven van de Vlaamse overheid, gemeenten en provincies beliepen in 2015 7.300 euro per inwoner van het Vlaamse Gewest. Hiervan komt 5.400 euro of drie kwart voor rekening van de Vlaamse overheid en de resterende 1.900 euro of een kwart voor rekening van de gemeenten en provincies.

Uitgedrukt in aandeel van het bruto binnenlands product (bbp) van het Vlaamse Gewest, bedroegen de geconsolideerde uitgaven van de Vlaamse overheid, gemeenten en provincies 19,5%, waarvan opnieuw drie kwart voor rekening van de

1.101 Uitgaven deelstaten (Pact 2020)

Evolutie van de geconsolideerde uitgaven, naar deelstaat, van 2006 tot 2015, in euro per inwoner (links) en % bbp* (rechts).

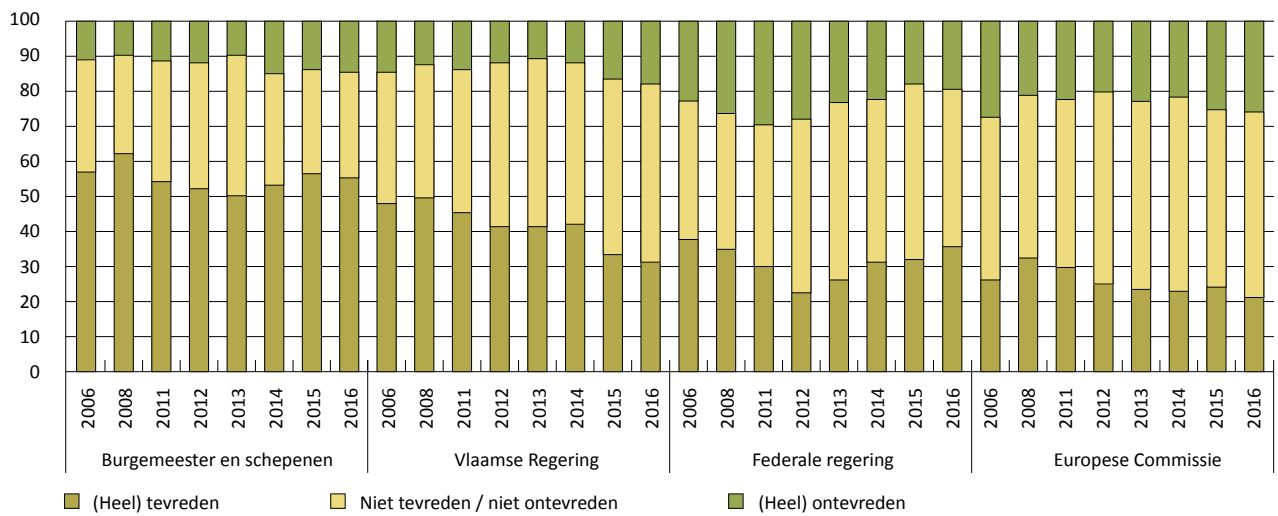

* 30% van de bevolking en van het bbp van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is versleuteld naar de Vlaamse Gemeenschap en 70% naar de Franse Gemeenschap, conform de Brusselnorm.

Bron: FOD Budget.

1.102 Tevredenheid beleid

Evolutie van de tevredenheid over het gevoerde beleid op verschillende overheidsniveaus, van 2006 tot 2016, in %.

Bron: SCV-survey.

Vlaamse overheid en een kwart voor rekening van de gemeenten en provincies.

Een vergelijking met de uitgaven van de andere deelstaten is een onderdeel van het Pact 2020 van de Vlaamse overheid. De benchmark met de andere deelstaten leert ons dat de Vlaamse overheid wat gemeenschapsbevoegdheden betreft (4.100 euro per inwoner of 10,6% bbp) in 2015 duidelijk meer uitgeeft dan de Franse Gemeenschap (3.150 euro per inwoner of 9,4% bbp). De gewestuitgaven van de Vlaamse overheid daarentegen (1.800 euro per inwoner of 4,8% bbp) liggen duidelijk onder die van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en die van het Waalse Gewest.

De overheid en zijn burgers

De Vlaamse overheid zet in op de efficiëntie, effectiviteit, kwaliteit, integriteit en klantgerichtheid van haar dienstverlening en een heldere, toegankelijke communicatie. Volgende waarden staan daarbij centraal: wendbaarheid, betrouwbaarheid en integriteit, transparantie en openheid, daadkracht en effectiviteit, efficiëntie en klantgerichtheid. De Vlaamse Regering wil met haar beleid vertrouwen winnen en meer vertrouwen geven aan de verschillende belanghebbenden.

In wat volgt komen 3 aspecten aan bod: een eerste reeks indicatoren hebben betrekking op diverse tevredenheidsaspecten, een tweede reeks belicht de contacten tussen de overheid en de burger en een derde luik slaat op het vertrouwen in instellingen en de overheid.

Bij de beoordeling van de resultaten is het belangrijk rekening te houden met de vaststelling dat burgers weinig onderscheid maken tussen de verschillende overheidsniveaus en de kennis van de bevoegdheidsverdeling eerder beperkt is. Doorgaans hebben ze wel een mening over hoe ze het optreden van

overheden in het algemeen percipiëren. In de mate dat daarbij de focus op Vlaamse bevoegdheden wordt gelegd, geeft dit wel een appreciatie van de Vlaamse overheid weer. De resultaten die hier worden voorgesteld zijn gebaseerd op survey-onderzoek zowel op Vlaams (SCV-survey) als Europees niveau (Eurobarometer). Voor meer toelichting over beide surveys: zie de bijlage achteraan deze editie. Om meer specifiek de appreciatie van de Vlaamse overheid door de lokale besturen en burgers te meten, is een tevredenheidsbarometer opgezet. Een korte toelichting over deze bevraging is ook in de bijlage toegevoegd.

Tevredenheid

Hieronder komen een reeks indicatoren aan bod die betrekking hebben op diverse tevredenheidsaspecten zoals de tevredenheid over het gevoerde beleid, de werking van de democratie, de tevredenheid over overheidsvoorzieningen en de werking van de Vlaamse administratie.

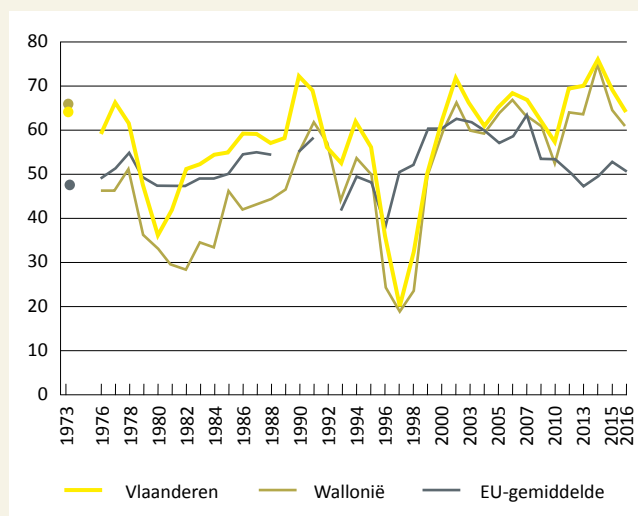
Tevredenheid met het overheidsbeleid

De tevredenheid van de burgers met het beleid loopt doorgaans samen met het overheidsniveau: hoe dichter bij de burger, hoe hoger de tevredenheid en hoe meer mensen zich duidelijk uitspreken. De jongste cijfers wijzen echter op een mogelijke kentering.

In 2016 is een ruime meerderheid van de bevolking tevreden over het beleid dat de burgemeester en het college van zijn stad of gemeente voert. 15% is niet tevreden. De gemiddelde tevredenheid ligt het hoogst in plattelandsgemeenten (64%) en het laagst in de grootsteden (41%). Het aandeel ontevredenen loopt in de grootsteden op tot 1 op de 5. De tevredenheid over het lokale overheidsbeleid is de jongste jaren vrij stabiel.

1.103 Werking democratie

Evolutie van de tevredenheid met de werking van de democratie in eigen land, van 1973 tot 2016, in %.

Bron: Eurobarometer.

In tegenstelling tot de lokale en federale overheden neemt de tevredenheid over het beleid van de Vlaamse Regering eerder af. Minder dan een derde van de bevolking is in de lente van 2016 tevreden, 18% is ontevreden. De tevredenheid ligt lager bij mensen tussen 25 en 45 jaar. De tevredenheid over de federale premier en zijn regering (35%) ligt ondertussen iets hoger als deze over de Vlaamse Regering. Een vijfde is ontevreden.

De tevredenheid over het beleid van de Europese Commissie is ondertussen teruggevallen tot een vijfde van de bevolking, met een kwart uitgesproken ontevredenen. Zowel over de Vlaamse als de Europese overheid spreekt de helft van de bevolking zich niet duidelijk uit, bij de federale overheid is dit iets minder (45%).

Tevredenheid werking democratie

In de lente van 2016 is bijna 65% van de Vlamingen tevreden over de werking van de democratie in eigen land. Dit is lager dan de piek in 2014 maar beduidend boven het Europese gemiddelde (50%). Er zijn nog iets hogere scores in de Scandinavische landen (Denemarken 88%, Zweden 80%, Finland 77%), Nederland (78%), Luxemburg (87%) en Ierland (70%). In Oost- en Zuid-Europa - op Polen en Malta na - is minder dan de helft van de inwoners tevreden over de werking van de democratie in eigen land.

57% van de Vlamingen is tevreden over de werking van de democratie in de Europese Unie. In Ierland, Denemarken, Litouwen, Luxemburg en Letland ligt deze score iets hoger. Gemiddeld scoort de Europese Unie 42%. In 17 landen, waaronder alle grote lidstaten, is in het voorjaar 2016 minder dan de helft van de bevolking tevreden.

1.104 Tevredenheid Vlaamse administratie

Tabel Evolutie van de tevredenheid van lokale besturen en burgers over de administraties op verschillende overheidsniveaus, tussen 2011 en 2016, gemiddelde score van 0 (heel ontevreden) tot 10 (zeer tevreden).

	Lokale besturen			Burgers		
	2011	2014	2016	2011	2013	2016
Vlaamse administratie	6,2	6,2	6,4	6,1	6,2	6,1
Gemeentelijke administratie	6,9	6,9	7,3	6,8	6,7	6,8
OCMW-administratie	7,3	7,2	7,5	6,6	6,1	6,3
Provinciale administratie	6,3	6,1	6,6	5,8	5,9	6
Nationale/federale administratie	5,4	5,4	5,8	5,5	5,7	5,6

Bron: Tevredenheidsbarometer lokale besturen en burgers.

Tevredenheid over de Vlaamse administratie

De algemene tevredenheid van de lokale besturen over de werking van de Vlaamse administratie schommelt rond 6,5 op een schaal van 0 tot 10. Bij de lokale besturen speelt ook het nabijheidsprincipe. Zij zijn het meest tevreden over de gemeentelijke en OCMW administraties dan volgen de provinciale en de Vlaamse administratie. Het minst tevreden is men over de federale administratie. Ten opzichte van vorige metingen gaat de tevredenheid er over de ganse lijn op vooruit. Hoogste tevredenheidsscores zijn er - op de provinciale administratie na - in de grootsteden. Dit in tegenstelling tot de centrumsteden waar de provinciale administratie iets beter scoort en men het meest tevreden is over de federale administratie.

Gemiddeld zijn de burgers iets minder tevreden over de Vlaamse administratie (6,1 op 10) dan de lokale overheden. De Vlaamse administratie scoort wel beter dan de federale administratie (5,6 op 10) maar heel wat lager dan de gemeentelijke administratie (6,8 op 10) of het OCMW (6,3 op 10). Terwijl de tevredenheid van de burgers er voor de lokale administraties op vooruit gaat, is deze voor de federale en Vlaamse administratie gedaald ten opzichte van de vorige meting in 2013.

Tevredenheid voorzieningen

De tevredenheid met voorzieningen is gebaseerd op een module in de SCV-survey waarbij een reeks van 15 voorzieningen, die minstens deels ook tot de Vlaamse bevoegdheden behoren, aan de respondenten worden voorgelegd. De tevredenheid over deze publieke voorzieningen loopt ver uit elkaar. 80% en meer is tevreden over de voorzieningen voor huisvuil, gezondheid, cultuur en sport. Hier zijn er amper mensen ontevreden. 3 op de 4 is tevreden over openbaar groen en onderwijs. Meer dan de helft van de bevolking uit zijn tevredenheid over kinderopvang, jongeren- en bejaardenvoorzieningen. Alle andere voorzieningen scoren gemiddeld onder de helft. Bij deze voorzieningen stijgen ook de aandelen ontevredenen. Over de staat van de voet-, fietspaden en wegen loopt dit op tot meer dan 40% ontevredenen.

1.105 Tevredenheid met openbare voorzieningen

Evolutie van de tevredenheid van de bevolking met openbare voorzieningen, van 2007 tot 2016, in %.

Voorziening	2007		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	NT	T	NT	T	NT	T	NT	T	NT	T	NT	T	NT	T	NT	T
Huisvuilvoorzieningen	9	82	5	85	4	88	5	89	3	91	5	87	7	86	5	89
Gezondheidsvoorzieningen	7	78	7	72	4	84	5	79	5	78	5	80	6	79	5	84
Culturele voorzieningen	3	83	3	79	3	84	2	84	2	85	4	81	4	82	3	84
Sportvoorzieningen	6	75	5	71	3	78	4	79	4	79	4	79	3	77	4	80
Openbaar groen	8	76	7	72	4	81	7	79	4	83	6	78	7	78	8	77
Onderwijs	7	78	7	73	4	82	5	81	7	75	7	75	10	71	9	75
Jongerenvoorzieningen	11	58	11	52	10	58	11	57	10	59	11	56	9	56	8	59
Bejaardenvoorzieningen	20	51	16	51	7	64	11	59	11	61	12	55	19	49	14	57
Kinderopvang	14	50	11	49	7	60	9	56	9	55	9	56	9	46	8	53
Openbaar vervoer	16	62	19	54	14	62	16	57	16	57	16	57	25	46	22	48
Begeleiding werklozen	23	41	25	31	22	34	26	32	22	32	31	27	30	25	23	32
Staat fiets- en voetpaden	39	38	46	28	40	33	32	42	29	45	31	44	41	34	44	32
Staat wegen	30	42	56	17	30	45	35	36	34	38	31	40	41	32	43	29
Opvang en begeleiding armen	35	26	37	20	30	26	35	22	25	29	33	24	35	22	31	27
Opvang en begeleiding vreemdelingen	28	27	33	20	27	25	32	23	21	27	28	25	22	24	23	26
Tevredenheidsindex (1-5)*	3,46		3,35		3,52		3,47		3,5		3,46		3,4		3,45	

NT: (helemaal) niet tevreden; T: (helemaal) tevreden.

* Tevredenheidsindex: gemiddelde score (op een schaal van 1 tot 5) op de verschillende voorzieningen (hoe hoger, hoe meer tevreden).

Bron: SCV-survey.

Laagste tevredenheidsscores zijn er voor de opvang en begeleiding van armen, sociaal zwakkeren en vreemdelingen. Over deze opvang en begeleiding – mogelijk door gebrek aan contact met deze diensten - spreekt bijna de helft van de Vlamingen zich niet duidelijk uit. Er doen zich geen grote appreciatieverschillen voor tussen mannen en vrouwen en ook het opleidingsniveau zorgt voor weinig verschillen. Het meest kritisch is men op actieve leeftijd en dan vooral tussen 25 en 35 jaar. De jongste (<25 jaar) en oudste leeftijdsgroepen (65-plussers) reageren iets milder. Laagste scores zijn er in de grootsteden.

Ten opzichte van 2015 is de tevredenheid over heel wat voorzieningen iets toegenomen.

In de tevredenheidsbarometer voor burgers wordt specifiek gepolst naar de tevredenheid met de dienstverlening van enkele Vlaamse overheidsdiensten. Ook hier zijn er lage scores voor de staat van de gewestwegen, de fiets- en de voetpaden. De tevredenheid is de jongste jaren nog verder gedaald. De tevredenheid over de bescherming van groen en het openbaar vervoer is er de jongste jaren ook op achteruit gegaan, deze over de kinderopvang is daarentegen toegenomen. Hoogste scores zijn er voor de bescherming van het erfgoed en de waterzuivering.

Toezicht

Het bestuurlijke toezicht van de Vlaamse overheid krijgt van de lokale besturen een score van 7 op 10. Reeds jaren levert de Vlaamse overheid inspanningen om de planverplichtingen van de lokale besturen te verlagen. In 2011 gaf 70% van de

1.106 Tevredenheid Vlaamse overheidsdiensten

Evolutie van de tevredenheid van burgers over enkele Vlaamse overheidsdiensten, in 2011, 2013 en 2016, score van 1 tot 5.

	2011	2013	2016
Begeleiding van werkzoekenden (VDAB)	3,39	3,27	3,18
Het openbaar vervoer met tram en bus (De Lijn)	3,41	3,32	3,12
Staat van fiets- en voetpaden	2,62	2,72	2,48
Staat van de gewestwegen	2,62	2,83	2,71
Zuivering van afvalwater	3,51	3,56	3,57
Bescherming van het culturele erfgoed, bijvoorbeeld monumenten, kunstwerken en landschappen	3,58	3,62	3,62
Bescherming van het groen	3,49	3,46	3,28
Toezicht op de kinderopvang	3,4	3,35	3,49
Kwaliteitsbewaking van het onderwijs in Vlaanderen	3,4	3,43	3,37

Bron: Tevredenheidsbarometer burgers.

1.107 Lokale besturen en Vlaamse dienstverlening

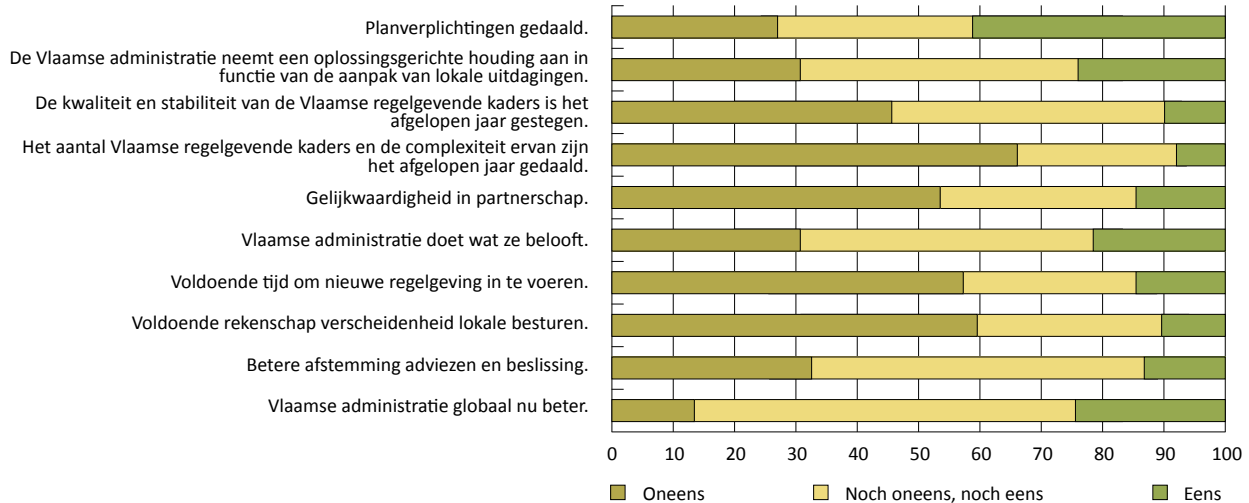
Evolutie van de algemene tevredenheid van lokale besturen met subsidies, vergunningen en uitoefening van het bestuurlijke toezicht, in 2011, 2014 en 2016, score van 0 tot 10.

	2011	2014	2016
Subsidies	5,9	5,8	6,1
Vergunningen	5,7	6,1	6,4
Uitoefening bestuurlijk toezicht	6,5	6,6	6,9

Bron: Tevredenheidsbarometer lokale besturen.

1.108 Relatie Vlaamse administratie en lokaal bestuur

Tevredenheid met diverse aspecten van de relatie tussen lokaal bestuur en Vlaamse administratie, in 2016, in %.

Bron: Tevredenheidsbarometer lokale besturen 2016.

gemeenten en steden aan daar nog weinig van te hebben ondervonden. In 2016 geven 4 op de 10 gemeenten aan dat er duidelijk vooruitgang is geboekt, nog een kwart is het daar niet mee eens.

Deze relatief betere scores op de globale tevredenheid worden niet bevestigd wanneer een aantal stellingen over het functioneren van de Vlaamse overheid worden voorgelegd. Alhoewel ook hier een globale verbetering wordt aangegeven, is er nog heel wat verbetering mogelijk volgens de lokale besturen. Het is wel zo dat meer lokale besturen vinden dat de planlastverplichtingen gedaald zijn. Toch vindt 2 op de 3 lokale besturen dat het aantal regelgevende kaders en de complexiteit ervan niet is gedaald. Meer dan de helft is van oordeel dat lokale besturen te weinig tijd krijgen om nieuwe regelgeving in te voeren. Daarbij wordt volgens hen onvoldoende rekening gehouden met de verscheidenheid aan lokale besturen. Toch geeft een kwart aan dat de Vlaamse administratie het vandaag beter doet. Een kleine minderheid is daar niet van overtuigd. In 2014 was dit nog een kwart van de gemeenten.

Contacten tussen de overheid en de burger

Hieronder worden de contacten tussen overheid en burgers besproken: Hoe klantvriendelijk is de overheid, hoe verloopt de informatieverstrekking, welke zijn de meest voorkomende klachten en in welke mate is men mee op de digitale snelweg?

Klantvriendelijkheid en informatieverstrekking overheid

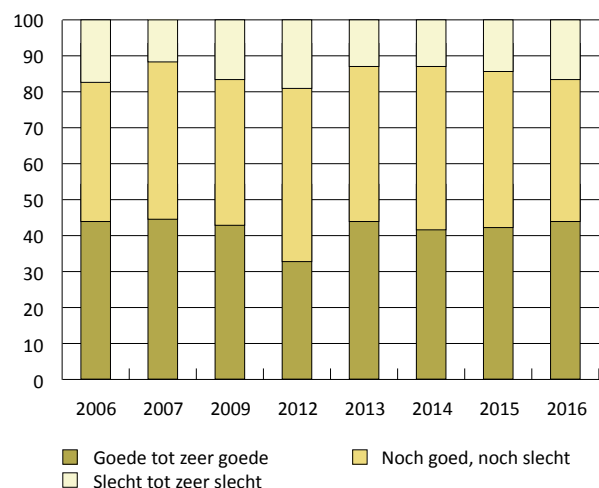
Gevraagd naar de klantvriendelijkheid van de overheid in het algemeen, antwoordt meer dan 4 op de 10 Vlamingen dat ze daarvan een goede tot zeer goede indruk hebben. Eenzelfde

aandeel spreekt zich niet duidelijk uit en 17% heeft een slechte tot zeer slechte indruk. Het oordeel over de klantvriendelijkheid is de jongste jaren nauwelijks gewijzigd.

44% van de Vlamingen is van oordeel dat de overheid correcte, betrouwbare en nuttige informatie verstrekt. Voor bijna 40% wordt er echter te weinig informatie gegeven, zeker over genomen beslissingen. Iets minder dan de helft van de bevolking vindt de overheidsinformatie te ingewikkeld, voor meer dan 1 op de 3 is de informatie ook moeilijk te vinden.

1.109 Klantvriendelijkheid

Evolutie van de indruk over de klantvriendelijkheid van overheidsdiensten, van 2006 tot 2016, in %.

Bron: SCV-survey.

1.110 Informatieverstrekking burgers

Evolutie van de tevredenheid over de informatieverstrekking door de overheid, van 2009 tot 2016, in %.

Stellingen	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
	Eens	Eens	Eens	Eens	Eens	Eens	Oneens	Eens
Overheid geeft correcte betrouwbare informatie.	42	31	36	43	46	48	22	44
Overheid geeft veel te weinig informatie.	44	50	46	43	44	46	29	39
Overheid voldoende info over beslissingen.	23	20	22	23	26	23	38	27
Meest info overheid te ingewikkeld om te begrijpen.	59	59	58	55	51	59	24	48
Overheid geeft nuttige informatie.	42	34	36	42	44	42	15	45
Info overheid moeilijk te vinden.	37	44	40	39	35	39	33	36

Bron: SCV-survey.

Globaal genomen is de tevredenheid over de informatieverstrekking er de voorbije jaren lichtjes op vooruit gegaan. Zo vinden minder mensen dat er te weinig informatie wordt gegeven. Er blijven wel nog duidelijke pijnpunten. Vooral lager geschoolden en ouderen vinden moeilijk hun weg, begrijpen de informatie niet altijd en zijn over het algemeen minder tevreden.

Informatieverstrekking en imago Vlaamse administratie

De tevredenheidsbarometers laten toe de tevredenheid van de lokale besturen en de burgers ten opzichte van de Vlaamse administratie in beeld te brengen. De lokale besturen zijn doorgaans tevreden (84%) over de correctheid van de informatie die ze van de Vlaamse overheid ontvangen. Een goede 60% vindt dat er voldoende en nuttige informatie wordt verschaft en de helft vindt dat de informatie vlot te vinden en duidelijk is. Aan de tijdigheid van de informatie schort er volgens de gemeentebesturen wel wat. Nog een derde is daarover tevreden. Meer dan de helft vindt dat de Vlaamse overheid geen informatie op maat geeft, voor een vijfde is dit wel in orde. Op de tevredenheid over de informatie op maat na, is er over de ganse lijn een toename van de tevredenheid over de verstrekte informatie.

De burgers zijn iets minder tevreden dan de gemeentebesturen over de informatieverstrekking door de Vlaamse administratie. Ook zij vinden dat er nog iets te weinig informatie op maat wordt verstrekt en dat deze vlotter zou moeten te vinden zijn. Het zou voor velen ook tijdiger mogen. De correctheid scoort van de bevroegde kenmerken het hoogst. Bij de burgers is er geen sprake van een globale toename van tevredenheid.

De tevredenheid over de Vlaamse administratie hangt deels samen met het imago van deze administratie bij de lokale besturen en de bevolking.

Van de voorgelegde kenmerken scoort betrouwbaarheid van de Vlaamse administratie bij de burgers het hoogst, gevolgd door toegankelijkheid, klantgerichtheid en samenwerken. Ze koppelen de Vlaamse administratie al iets minder aan kenmerken zoals voortdurend verbeteren, vernieuwend en efficiënt. Transparantie scoort het laagst. Dit ligt anders bij de lokale besturen. Vooreerst krijgen alle kenmerken hogere scores. Ook hier een hoogste score voor betrouwbaarheid. Lokale besturen vinden daarnaast kenmerken zoals vernieuwend en toegankelijkheid beter passen bij de Vlaamse administratie dan samenwerken, efficiëntie en transparantie. Bij de burgers verzwakt het imago in vergelijking met de vorige metingen terwijl het imago van de Vlaamse administratie bij de lokale besturen juist versterkt.

1.111 Informatieverstrekking Vlaamse administratie

Evolutie van de mate van tevredenheid over de diverse kenmerken van de informatieverstrekking door de Vlaamse administratie, tussen 2011 en 2016, score van 1 tot 5.

	Gemeentebesturen			Burgers		
	2011	2014	2016	2011	2013	2016
Op maat	2,71	2,62	2,76		2,89	2,89
Tijdig	3,04	3,01	3,12	3,08	3,09	3,12
Duidelijk	3,39	3,34	3,41	3,18	3,22	3,20
Vlot te vinden	3,43	3,39	3,48	3,11	3,07	3,09
Voldoende	3,48	3,41	3,58	3,29	3,30	3,32
Nuttig	3,54	3,53	3,62	3,41	3,36	3,40
Correct	3,75	3,69	3,87	3,53	3,50	3,56

Bron: Tevredenheidsbarometer lokale besturen en burgers.

1.112 Imago Vlaamse administratie

Evolutie van het imago van de Vlaamse administratie volgens burgers en lokale besturen, tussen 2011 en 2016, scores van 1 tot 5.

	Burgers			Lokale besturen		
	2011	2013	2016	2011	2014	2016
Transparantie	2,90	3,00	2,85	2,89	2,94	3,07
Efficiëntie	3,12	3,18	3,03	3,06	3,10	3,14
Samenwerken	3,15	3,24	3,12	3,15	3,19	3,22
Vernieuwend	3,17	3,23	3,05	3,21	3,31	3,38
Voortdurend verbeteren	3,17	3,21	3,07	3,15	3,24	3,29
Klantgericht	3,19	3,26	3,18	3,17	3,17	3,26
Toegankelijkheid	3,26	3,30	3,20	3,27	3,31	3,35
Betrouwbaar	3,65	3,64	3,53	3,58	3,71	3,65

Bron: Tevredenheidsbarometer lokale besturen en burgers.

Infolijn

De Vlaamse Infolijn is het centrale aanspreekpunt van de Vlaamse overheid dat burgers, bedrijven en organisaties wegwijs maakt in de overheid en een antwoord geeft op hun vragen. Dat gebeurt hoofdzakelijk via het gratis telefoonnummer 1700, elke werkdag bereikbaar tussen 9 en 19 uur, en de website www.vlaanderen.be.

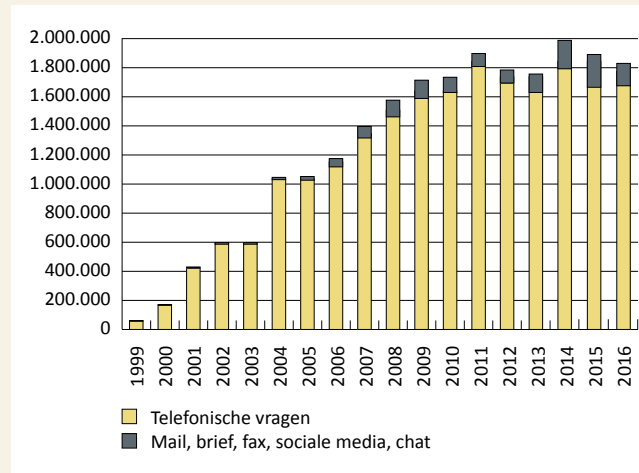
Sinds de start in 1999 groeide de bekendheid van het infonummer, alsook de samenwerking met nieuwe klanten, zoals onder meer met de Zorgkas (2001), De LijnInfo, en Kind en Gezin (2003). Ondertussen bemannen de voorlichters van de Vlaamse Infolijn in het contactcenter niet alleen het infonummer 1700, ze beantwoorden ook de oproepen van een 11-tal andere domeingebonden infonummers en infolijnen. Het aantal contacten kende daardoor snel een hoge vlucht.

In 2016 ontving de Vlaamse Infolijn 1,83 miljoen contacten, zo'n 3% minder dan in 2015. De twee grote partners, De Lijn (de LijnInfo) en het algemene informatienummer van Kind en Gezin, krijgen elk ongeveer 300.000 oproepen binnen. Naar andere lijnen, zoals de Taaltelefoon en het nummer van de Vlaamse Zorgkas, is het aantal oproepen veeleer beperkt. Voor de directe contacten, blijft de telefoon het belangrijkste kanaal. 1700, het gratis informatienummer van de Vlaamse overheid, wordt steeds bekender en klokte in 2016 af op een nieuw record van 1,1 miljoen contacten via telefoon, e-mail of chat. De verkeersbelasting, studietoelagen en de onroerende voorheffing genereerden de meeste contacten.

Vlaanderen.be was in 2016 meer dan ooit de toegangspoort tot informatie van en over de Vlaamse overheid. De website

1.113 Vlaamse Infolijn

Evolutie van het aantal oproepen Vlaamse Infolijn, van 1999 tot 2016.*

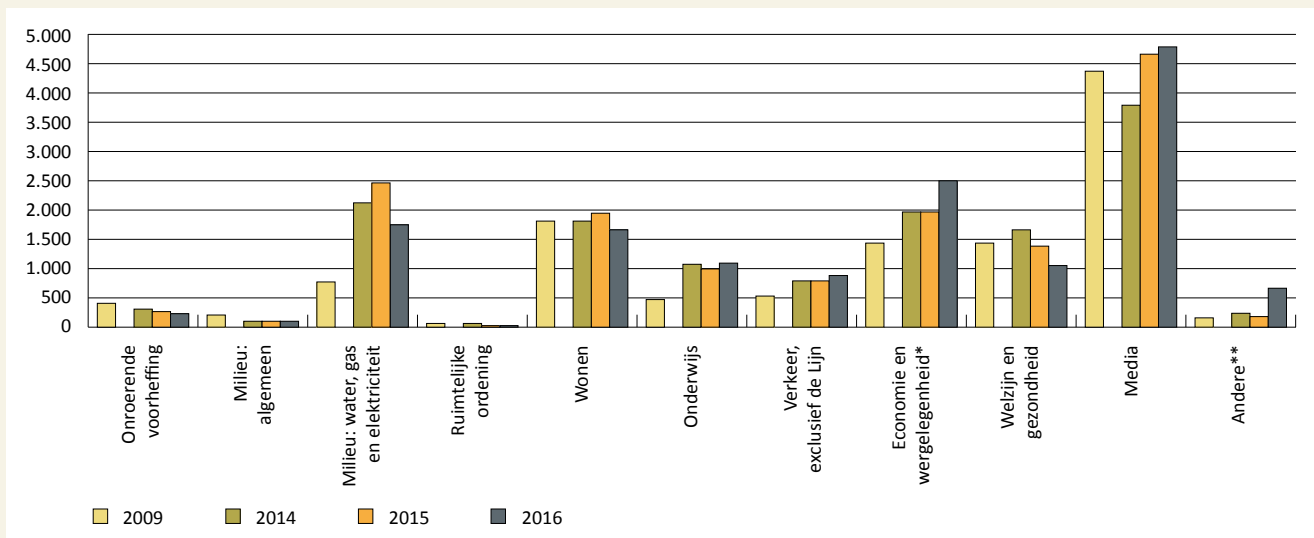

*De aantallen van 1999 hebben slechts betrekking op 10 maanden (in maart 1999 is de Vlaamse Infolijn van start gegaan).
Bron: Vlaamse Infolijn.

werd 8,1 miljoen keer bezocht. Ten opzichte van 2015 steeg het aantal pageviews met 43%. Als we de home-, de zoek-, de contactpagina en de publicatiedatabank buiten beschouwing laten, waren dit de populairste pagina's: 1. Werken voor Vlaanderen, 2. Verkeersbelasting, 3. Renovatiepremie.

1.114 Ontvankelijke eerstelijnsklachten

Evolutie van het aantal ontvankelijke eerstelijnsklachten, naar domein, van 2009 tot 2016.

Het aantal klachten voor het thema Verkeer, infrastructuur en mobiliteit is exclusief klachten van De Lijn en Viapass. De door hen gerapporteerde klachten bleken ook meldingen en gewone klantenreacties te bevatten en werden daarom niet opgenomen.

* sinds 2016 inclusief klachten Sodexo

** sinds 2016 inclusief klachten van Het Facilitair Bedrijf

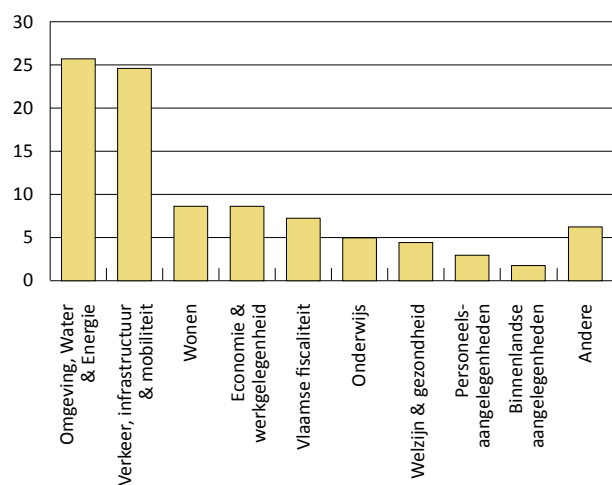
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

1.115 Behandelde verzoeken

Verdeling van het aantal behandelde verzoeken bij de Vlaamse Ombudsdienst in 2016, naar thema, in %.

De categorie 'andere' slaat vooral op verzoeken die niet over de overheid handelen, met name consumentenklachten.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

Klachten

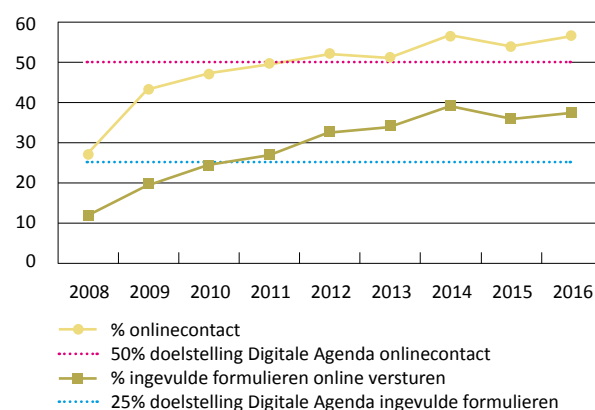
De klantentevredenheid kan onrechtstreeks ook afgelezen worden uit de klachten die burgers uiten over de werking van de overheid. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wanneer iemand zich onterecht behandeld voelt door de Vlaamse overheid, stapt hij eerst naar de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men eerstelijnsklachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat hij onvoldoende gehoor krijgt, kan hij terecht bij de Vlaamse Ombudsdienst. Deze ombudsdienst, een aan het Vlaams Parlement verbonden onafhankelijke instelling, treedt op als tweedelijnsklachtenbehandeling.

In 2016 liepen 14.716 ontvankelijke **eerstelijnsklachten** binnen, dat lijkt ongeveer evenveel als in 2015, maar sinds 2016 worden ook de klachten van Sodexo en Het Facilitair Bedrijf mee opgenomen, en die zijn elk goed voor een 500-tal klachten. Variatie in het aantal klachten betekent niet noodzakelijk dat de diensten beter of slechter presteren dan voorheen, maar kan te wijten zijn aan een betere en meer toegankelijke klachtenregistratie. Ook komen soms pieken voor in het aantal klachten na het ingaan van nieuwe regelgeving. Zo was er in 2015 nog een piek in het aantal klachten bij de VREG, het gevolg van het (plots) invoeren van het prosumententariaf voor consumenten de zelf hun stroom opwekken. Die klachtenpiek was in 2016 omzeggens verdwenen.

In 2016 behandelde de Vlaamse Ombudsdienst 8.805 verzoeken, wat gezien kan worden als **tweedelijnsklachten**. Bij 9 op de 10 verzoeken kan de Vlaamse Ombudsdienst een 'onmiddellijke dienst' verlenen: de dienst wijst de burger er dan op dat zijn verzoek geen betrekking heeft op een Vlaamse overheidsdienst of dat hij zich eerst tot de klachtendienst van de betrokken overheidsinstantie moet wenden. Bij verzoeken die

1.116 E-gov burgers

Evolutie van het aantal inwoners (tussen 16 en 74 jaar) die internet gebruikten voor interactie * met de overheid, van 2008 tot 2016, in %.

* Interactie met de overheid omvat minstens 1 van deze activiteiten: informatie verkrijgen van een officiële overheidswebsite, downloaden van formulieren van overheidswebsite of ingevulde formulieren verzenden via een overheidswebsite.
Bron: Eurostat.

louter vragen om informatie zijn, krijgt de verzoeker meteen het correcte antwoord of een doorverwijzing naar 1700. De Ombudsdienst behandelde in 2016 956 dossiers, bij 870 dossiers kwam het tot een beoordeling. Ruim een derde ervan eindigde in een verzoening tussen de betrokken partijen.

E-government

De Vlaamse overheid gaat voor 'radicaal digitaal' waarmee ze aangeeft zich te willen transformeren tot een **informatiegedreven overheid**. De voorbije jaren werd daarbij vooral gefocust op de integratie van 'front- en backoffices'. De Vlaamse overheid evolueert zo verder naar een omgeving waar gegevens ontsloten worden uit authentieke gegevensbronnen en waarbij deze informatie onderling uitgewisseld wordt. Daardoor moeten burgers en bedrijven steeds minder lastig gevallen worden met vragen om gegevens die al bekend zijn. De digitalisering brengt mee dat fysieke loketfuncties kunnen worden afgebouwd en de communicatie vlotter kan verlopen.

In 2016 geeft meer dan de helft van de bevolking aan het voorbije jaar internet te hebben gebruikt om contact te leggen met een overheid. Meer dan een derde heeft het gebruikt om formulieren via internet digitaal te versturen. Vlaanderen is daarmee geen koploper, maar scoort wel beter dan het Europese gemiddelde. Het bereikte hiermee ook al de EU-doelstellingen van de digitale agenda.

Uit de tevredenheidsbarometer bij burgers blijkt dat een derde van de bevolking contact via de post nog steeds verkiest boven andere contactmogelijkheden. Een vijfde geeft de voorkeur aan e-mail en amper een tiende aan het webloket.

Meer dan de helft van de lokale besturen verkiezen bij voorkeur e-mail voor hun transacties met de Vlaamse overheid,

1.117 Transacties vanuit lokale besturen

Voorkeurkanalen voor transacties tussen de lokale besturen en de Vlaamse overheid, in 2016, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
Webloket	67	11	33	21	33	33	30
E-mail	33	67	64	55	52	50	54
Post	0	11	3	13	8	14	10
Telefoon	0	11	0	3	6	3	4
Ander	0	0	0	8	2	0	2

Bron: Tevredenheidsbarometer lokale besturen, 2016.

30% verkiest een webloket. Bij de grootsteden loopt dit op tot 67% terwijl amper 10% van de centrumsteden zeggen dit via een webloket te willen regelen. Zij klagen dan ook het meest over de gebruiksvriendelijkheid van deze loketten en geven aan dat de Vlaamse loketten amper op elkaar zijn afgestemd en vinden dat de transacties tussen hen en de Vlaamse overheid niet logisch en eenvoudig verlopen. Dit wordt trouwens door een meerderheid van de steden aangegeven.

Digitale maturiteit Vlaamse overheid

De Vlaamse overheid stelt zichzelf als doel om tegen 2020 alle administratieve transacties tussen overheid en burgers en ondernemingen via digitale kanalen aan te bieden, met een maximale benadering vanuit een virtueel en digitaal loket.

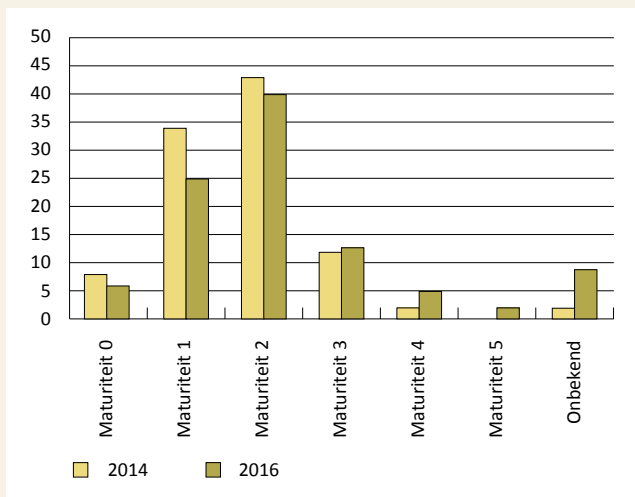
De Vlaamse overheid heeft een groot aanbod aan producten en dienstverlening (subsidies, voorzieningen, toelatingen, ...) gericht op verschillende doelgroepen (burgers, ondernemingen en organisaties). In de zomer van 2016 werd voor de tweede maal een onderzoek gedaan naar de **digitale maturiteit** van producten en diensten.

De digitale maturiteit wordt bepaald op een schaal van 0 tot 5:

- Score 0 - Geen informatie: er is online geen informatie over het product terug te vinden.
- Score 1 - Enkel informatie: er is online enkel informatie terug te vinden over het product, er is geen digitale interactie mogelijk.
- Score 2 - Downloadbaar formulier: de nodige formulieren worden digitaal aangeboden in een formaat dat kan gedownload worden. Om het ingevuld formulier in te dienen moet de gebruiker een bijkomende actie ondernemen (uploaden, terugmailen, per post versturen, afgeven aan het loket,...).
- Score 3 - Webformulier: de nodige formulieren worden aangeboden in de vorm van een online formulier, dat per definitie niet gedownload hoeft te worden en waarbij de ingevulde gegevens binnen de toepassing zelf bewaard en ingediend kunnen worden.
- Score 4 - E-loket: het volledige proces om het product te bekomen verloopt digitaal (aanvraag, verwerking en ontvangst).
- Score 5 - Automatische toekenning: het product wordt automatisch toegekend, de gebruiker dient zelf geen stappen te ondernemen om het product te bekomen.

1.118 Digitale maturiteit – Vlaamse overheid

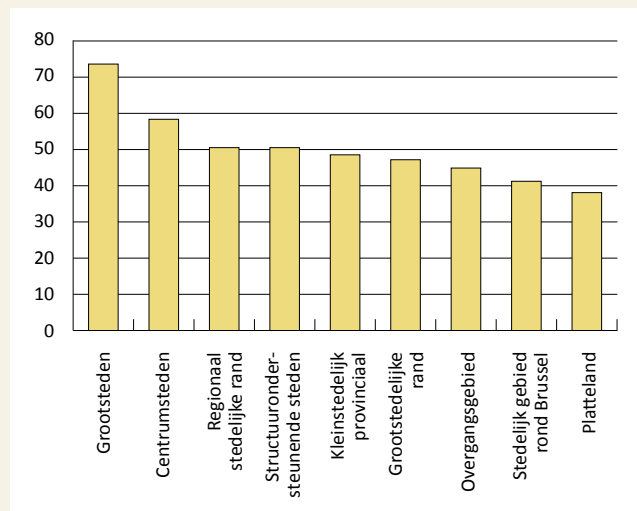
Evolutie van de digitale maturiteit van de producten en diensten van de Vlaamse overheid, score van 0 tot 5, van 2014 tot 2016, in %.

Bron: Informatie Vlaanderen, I-monitor 2016.

1.119 IT en stedelijkheid

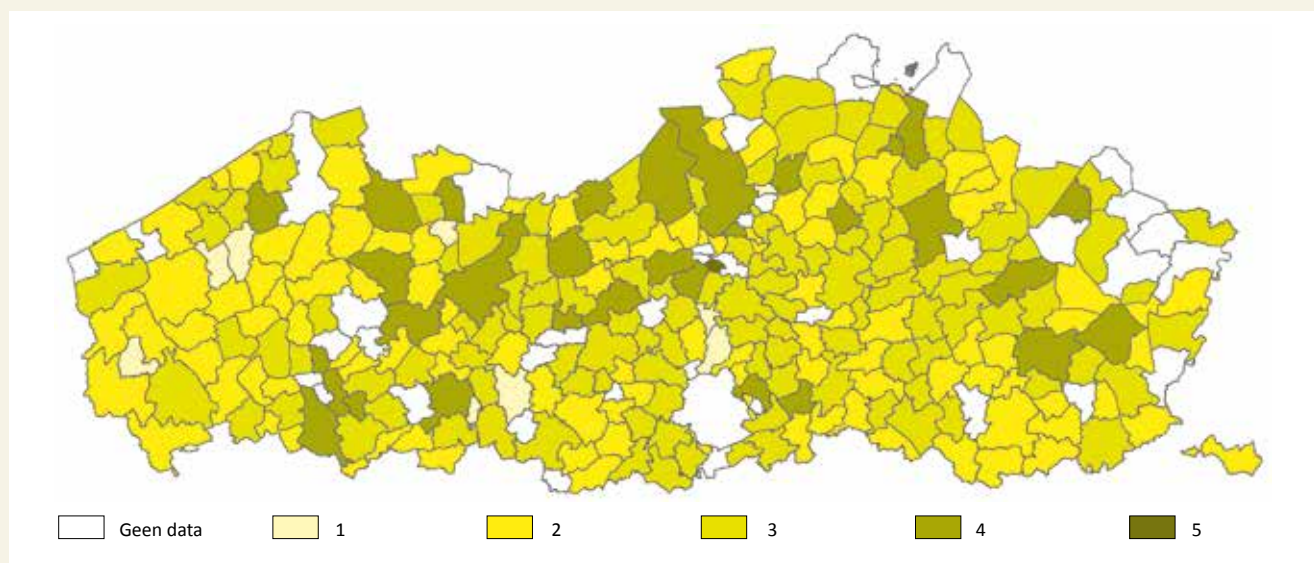
Digitale maturiteit en verstedelijkingsgraad, gemiddelde score op honderd, in 2016.

Bron: Informatie Vlaanderen, I-monitor 2016.

1.120 Digitale maturiteit lokale besturen

Digitale maturiteit van lokale besturen, score tussen 1 en 5, in 2016.

Bron: Informatie Vlaanderen, I-monitor 2016.

De meeste producten van de Vlaamse overheid behalen een score 2 voor digitale maturiteit, waarbij de mogelijkheid geboden wordt om zelf formulieren te downloaden. Enkel producten met een score van 4 of hoger voldoen aan de beleidsdoelstelling 'alle interacties met de overheid tegen 2020 digitaal' vermits er bij producten met een score van 0 tot 3 er minstens één stap in de interactie niet digitaal mogelijk is. Momenteel voldoet slechts 7% van de producten aan deze vereisten. Concreet betekent dit dat van de 440 bekeken fiches er slechts 31 producten volledig digitaal of automatisch afgehandeld worden. De digitale maturiteit is tussen 2014 en 2016 wel in positieve zin geëvolueerd.

Met een gemiddelde score van 2 zullen er nog veel inspanningen nodig zijn om aan de beleidsdoelstelling te voldoen. Hierbij is het voor de overheid belangrijk om prioriteit te geven aan die producten die het meest worden afgenomen door gebruikers en die voor hen een grote impact hebben.

Naast de digitale maturiteit van de Vlaamse overheid zelf, wordt ook de **digitale maturiteit van de lokale besturen** opgevolgd. De I-monitor meet de informatiematuriteit bij lokale besturen (gemeenten en OCMW's). Voor meer informatie over de I-monitor verwijzen we naar de bijlage achteraan deze editie. De I-monitor peilt naar de mate waarin gemeenten gebruik maken van authentieke gegevensbronnen, voldoende aandacht besteden aan informatieveiligheid, het gebruik van digitale impactanalyse bij beslissingen, aandacht besteden aan vereenvoudigen, digitaliseren en de klantvriendelijkheid bij processen en producten. De digitale maturiteit van lokale besturen wordt gemeten op basis van 6 aspecten: informatiebeheer, beleid, procesmanagement, capaciteit, samenwerking en e-dienstverlening. Elke gemeente of OCMW krijgt een score op 100 die wordt teruggebracht tot 5 types van maturiteit: van 0-20 type 1, van 21-40 type 2, van 41-60 type 3, van 61-80 type 4 en van 81 tot 100 type 5. De score kan slaan op het OCMW,

de gemeente of beide als ze een gezamenlijk IT-beleid voeren. De score van gemeenten waar een gezamenlijk IT-beleid gevoerd wordt, ligt het hoogst, deze van het OCMW het laagst. Het IT-beleid is het sterkst uitgebouwd in de grootsteden en het zwakst in plattelandsgemeenten en de rand rond Brussel.

Vertrouwen

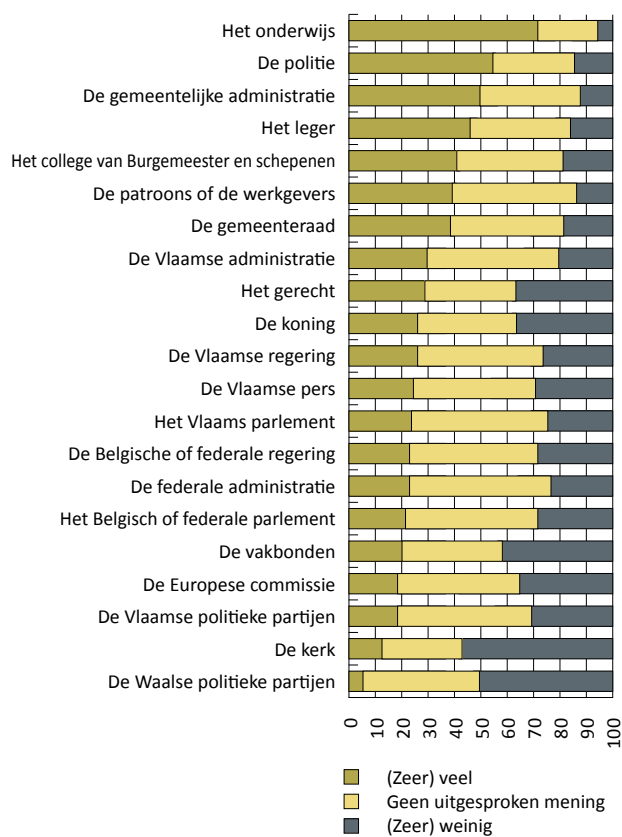
In de lente van 2016 is er - zoals in 2015 - een lichte stijging van het **globale vertrouwen in instellingen**. Van de voorgelegde 19 instellingen blijven het onderwijs, de politie en de gemeentelijke administratie het hoogst scoren. De laagste scores zijn er voor de politieke partijen en de kerk. Over heel wat instellingen nemen tot de helft van de burgers geen uitgesproken standpunt in. Het wantrouwen is nu reeds enkele jaren het hoogst voor de kerk. Meer dan de helft van de bevolking zegt daar geen of helemaal geen vertrouwen in te hebben. Ook het wantrouwen tegenover de vakbonden en de Waalse politieke partijen ligt zeer hoog.

Van de Vlaamse instellingen scoort de Vlaamse administratie iets hoger dan de Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement. Een kwart heeft (veel) vertrouwen in parlement en regering, een ander kwart (helemaal) geen. Er is een opmerkelijke stijging van het vertrouwen in het leger. Blijkbaar heeft de aanwezigheid in het straatbeeld geen negatief effect op de beeldvorming. Dit geldt niet voor de Vlaamse pers en de vakbonden die aan vertrouwen inboeten.

De houdingen van mannen en vrouwen lopen vrij parallel. Vrouwen stellen wel iets meer vertrouwen in de vakbonden, de koning en in de Europese Commissie. Jongeren zijn doorgaans milder dan de middelste leeftijdsgroepen. De oudste leeftijdsgroepen staan het meest kritisch tegenover de vakbonden en het meest positief tegenover de koning. Hoe lager

1.121 Vertrouwen in instellingen

Vertrouwen in instellingen, in 2016, in %.

Bron: SCV-survey 2016.

de opleiding, hoe kritischer men reageert. De vakbonden, de koning en de kerk maken hierop een uitzondering: daar stellen lager geschoolden relatief iets meer vertrouwen in dan hoger geschoolden.

In de lente van 2016 ligt het vertrouwen van de Vlamingen voor alle politieke instellingen boven het Europese gemiddelde. Een ruime meerderheid van de Vlamingen heeft vertrouwen in de lokale en regionale overheden. Iets lager ligt de vertrouwensscore in de Verenigde Naties, gevolgd door deze in de Europese Unie, het federale parlement en de federale regering. Een vijfde van de bevolking vertrouwt politieke partijen. De scores zijn vergelijkbaar met deze van de voorgaande jaren. Vlaanderen verliest wel enige posities.

Europese cijfers met een verwante doch niet geheel dezelfde vraagstelling, geven aan dat de relatieve posities - in vergelijking met de andere EU lidstaten - vrij stabiel blijven. Opvallend zijn de hoge vertrouwenscores voor de Scandinavische landen, Luxemburg en Nederland op lokaal en nationaal niveau in tegenstelling tot hun vertrouwen in het Europese niveau. Het vertrouwen in de Europese Unie scoort hoog in Bulgarije, Litouwen en Malta. De Cyprioten en de Grieken zijn over de ganse lijn het meest wantrouwig. Ook wat betreft het vertrouwen in het Europees Parlement, de Europese Commissie en de Europese Centrale Bank zijn de onderlinge verschillen tussen de landen groot.

In de peilingen naar het **vertrouwen in administraties** speelt het nabijheidsprincipe sterker dan op het vlak van tevredenheid met de voorzieningen. Het provinciale niveau valt daarbij een klein beetje uit de toon. Zowel de burgers als de lokale besturen hebben het meeste vertrouwen in de instellingen waar ze nauwst mee te maken hebben: de gemeentelijke

1.122 Evolutie van het vertrouwen in instellingen

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat veel tot zeer veel vertrouwen heeft in instellingen, van 2000 tot 2016, in %

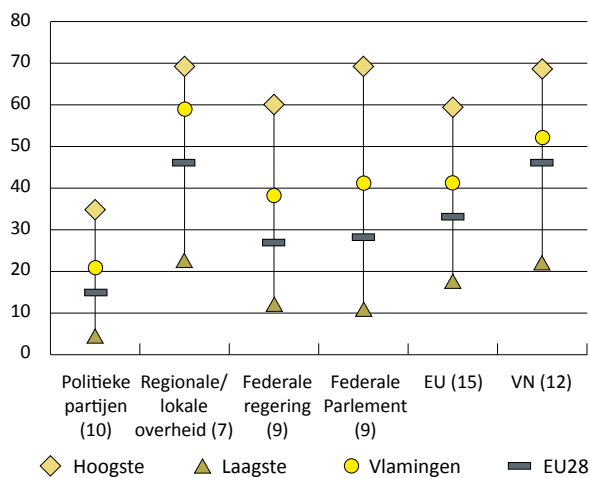
(Ze)er veel	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Onderwijs	72	78	79	80	77	82	71	76	75	71	70	74	72
Politie	44	47	46	42	44	44	40	50	42	44	46	53	55
Gemeentelijke administratie	43	45	48	44	48	51	38	48	44	47	47	53	50
Leger	nb	32	25	22	24	28	22	27	26	26	29	33	46
Patroons/werkgevers	39	36	36	31	35	40	32	39	34	33	37	37	39
Vlaamse administratie	29	35	31	31	30	37	22	27	25	30	27	31	30
Gerecht	20	22	21	28	25	26	18	24	20	25	22	25	29
Koning	51	40	34	34	30	23	23	26	25	22	25	28	26
Vlaamse Regering	24	26	17	25	31	29	25	28	26	32	28	24	26
Vlaamse pers	15	18	18	20	22	24	19	25	21	29	29	30	24
Vlaams Parlement	25	24	18	22	28	26	23	26	25	29	26	23	24
Federale regering	25	22	15	19	21	16	13	12	12	20	19	21	23
Federale administratie	nb	16	13	17	16	14	15	19	14	22	20	20	23
Federale parlement	25	23	16	19	21	17	13	13	12	19	18	18	22
Vakbonden	27	29	27	27	29	30	26	28	26	25	25	22	20
Europese commissie	17	20	17	20	16	20	20	22	19	20	19	20	19
Vlaamse politieke partijen	15	15	12	15	20	20	14	17	16	23	18	17	19
Kerk	24	22	17	20	19	34	14	11	11	13	14	13	13
Waalse politieke partijen	6	7	4	6	5	5	5	6	6	8	8	7	6

Bron: SCV-survey.

1.123 Vertrouwen: Europees vergeleken

Vertrouwen in de overheid, Europees vergeleken*, in 2016, in %.

* Land met hoogste en laagste score, gemiddelde voor EU28 en score van de Vlamingen. Onderaan staat tussen haakjes de rangschikking ten opzichte van de Europese lidstaten (Belgische cijfers opgesplitst tussen Vlamingen en Franstaligen).
Bron: Eurobarometer 85.2 (lente 2016).

1.125 Vertrouwen in administraties

Evolutie van het vertrouwen van burgers en lokale besturen in administraties, van 2011 tot 2016, score van 0 tot 10.

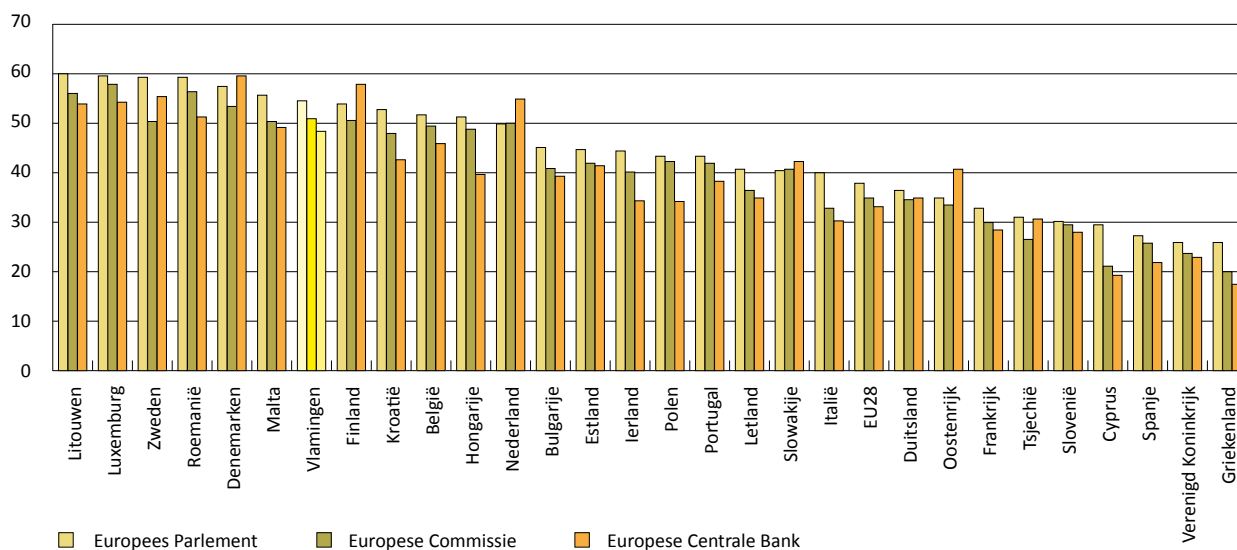
	Burgers			Lokale besturen		
	2011	2013	2016	2011	2014	2016
Nationaal/federaal	5,6	5,7	5,7	6	5,9	6,2
Vlaams	6,1	6,2	6,2	6,4	6,4	6,5
Provinciaal	5,9	5,9	6,1	6,7	6,5	6,9
Gemeentelijk	6,7	6,7	6,8	7,2	7,1	7,6
OCMW	6,3	6	6,3	7,6	7,4	7,7

Bron: Vertrouwensbarometer lokale besturen en burgers.

en de OCMW-administratie. Voor de stadsbesturen volgt dan het provinciale niveau. Dit ligt bij de burgers lichtjes anders. De Vlaamse administratie scoort zowel bij burgers als stadsbesturen iets hoger dan het federale niveau. De stadsbesturen geven over de ganse lijn iets hogere scores dan de burgers. Bij de stadsbesturen boeken de administraties ook nog vooruitgang. Dit is niet het geval bij de burgers.

1.124 Vertrouwen Europese instellingen

Vertrouwen in enkele Europese instellingen, 2015, Europese vergelijking, % dat eerder vertrouwen heeft.

Bron: Eurobarometer 84.3 (herfst 2015), bewerking SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Agentschap Binnenlands Bestuur. *BinnenBand, de tweemaandelijke publicatie van de administratie*, downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/binnenband/index.htm>
- Agentschap Binnenlands Bestuur (verschillende jaren). *Jaarbeeld*. Downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/publicaties/>
- Belfius (verschillende jaren). *Jaarlijkse studies over lokale financiën*. Geeft een beeld van de financiën van de diverse lokale besturen in België. Downloadbaar via <https://www.belfius.be/www.dexia.be/Nl/smallsites/research/PublicFinance/>
- Bourgeois, G. (2009). *Beleidsnota Binnenlands Bestuur 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Bourgeois, G. (2014). *Beleidsnota Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Kegels, C., Verwerft, D.(2016). *De administratieve lasten in België voor het jaar 2014*. Brussel: Federaal Planbureau, Planning paper 115.
- Turtelboom, A. (2014). *Beleidsnota Financiën en Begroting 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Departement internationaal Vlaanderen: <http://www.vlaanderen.be/int/>
- Jaarlijkse publicaties van de Sociaal-Economische raad van Vlaanderen (SERV): Evaluatierapport Begroting (januari) en Advies Begrotingsadvies (juli). Brussel: SERV. <http://www.serv.be>
- Jaarverslag Vlaamse Infolijn
- Jaarverslag Vlaamse Ombudsdienst
- Vereniging Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) *Lokaal*. Het maandelijks blad van de Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten.
- Verlinden, H. (2017). *Absenteïsme in 2016. Vooral jonge werknemers steeds meer langdurig ziek: meer bewegen helpt*. Brussel: Securex, White paper.
- Agentschap Binnenlands Bestuur:
<http://www.binnenland.vlaanderen.be>
- Algemene Directie Statistiek:
<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>
- Bestuurszaken – wetsmatiging:
<http://www.bestuurszaken.be/wetsmatiging>
- Dienst voor de Bijzondere Socialezekerheidsstelsels (DIBISS):
<https://www.dibiss.fgov.be/>
- E-government Vlaamse overheid:
<http://www.vlaanderen.be/egovernment>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- Portaal regionale statistieken:
<http://regionalestatistieken.vlaanderen.be/statistieken>
- Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten (RSZPPO): www.rszppo.fgov.be

Securex: www.securex.be/whitepapers

Vereniging van Vlaamse Provincies (VVP):

<http://www.vlaamseprovincies.be/>

Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG):

<http://www.vvsg.be/Pages/default.aspx>

Vlaamse Infolijn: <http://www.vlaamseinfolijn.be/>

Vlaamse Ombudsdienst: <http://www.vlaamseombudsdienst.be/>

Vlaamse overheidscommunicatie:

<http://www.vlaanderen.be/communicatie>

Vlaamse overheid – begroting: <http://www.vlaanderen.be/nl/vlaamse-overheid/werking-van-de-vlaamse-overheid/de-vlaamse-begroting-cijfers>

Vlaamse overheid – staats hervorming: <http://www.vlaanderen.be/nl/vlaamse-overheid/staats-hervorming/staats-hervorming>

Vlaamse overheid – digitale maturiteit: <https://overheid.vlaanderen.be/bedrijfsinformatie/digitale-maturiteit-van-de-publieke-dienstverlening-in-vlaanderen>

Vlaamse overheid – staats hervorming: <http://www.vlaanderen.be/nl/vlaamse-overheid/staats-hervorming/staats-hervorming>

Vlaamse overheid – digitale maturiteit: <https://overheid.vlaanderen.be/bedrijfsinformatie/digitale-maturiteit-van-de-publieke-dienstverlening-in-vlaanderen>

Vlaamse overheid – digitale maturiteit: <https://overheid.vlaanderen.be/bedrijfsinformatie/digitale-maturiteit-van-de-publieke-dienstverlening-in-vlaanderen>

Vlaamse overheid – digitale maturiteit: <https://overheid.vlaanderen.be/bedrijfsinformatie/digitale-maturiteit-van-de-publieke-dienstverlening-in-vlaanderen>

Vlaamse overheid – digitale maturiteit: <https://overheid.vlaanderen.be/bedrijfsinformatie/digitale-maturiteit-van-de-publieke-dienstverlening-in-vlaanderen>

DEFINITIES

Aanvullende belastingen Bij aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid (Vlaamse Gemeenschap of federale overheid), die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief. De belangrijkste aanvullende belastingen zijn de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV) en de aanvullende belasting op de personenbelasting (APB). De onroerende voorheffing (OV) wordt berekend op het kadastraal inkomen van onroerende goederen. Aangezien het kadastraal inkomen sterk verschilt naargelang van het gebied, kan een zelfde OOV-tarief leiden tot verschillende belastingopbrengsten in de onderscheiden gebieden. Het gaat over een van de gewestbelastingen die geïnd wordt door de Vlaamse Belastingdienst. Gemeenten stellen de opcentiemen autonoom vast bovenop het gewestaandeel van de OV. Een OOV-tarief van 1500 opcentiemen (in feite procenten) betekent dat, bovenop de onroerende voorheffing ten bate van het gewest, 1500% van gewestaandeel ten bate van de gemeente wordt geheven. De gemeente ontvangt in dat geval dus 15 maal zoveel als het gewest. De APB wordt berekend op de personenbelasting en is bestemd voor de gemeente waar de belastingplichtige woont. Zowel de personenbelasting als de APB worden geïnd door de Federale Overheidsdienst Financiën. Een APB-tarief van 7% betekent dat, bovenop de personenbelasting ten bate van de federale overheid, 7% hiervan ten bate van de gemeente wordt geheven.

Klachten Klachten komen eerst terecht bij de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men eerstelijnsklachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat onvoldoende gehoor is gegeven aan zijn klacht, kan hij terecht bij de Vlaamse Ombudsdienst (tweedelijnsklachtenbehandeling).

VTE of Voltijds Equivalenten Alle bezoldigde tewerkstelling wordt binnen een bepaald jaar herrekend naar voltijdse jobs. Onbetaalde verlofstelsels, zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden, worden herrekend.